

วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่

Area Based Development Research Journal

ส ก ว
T R F

วารสารราย 2 เดือน ของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
ปีที่ 9 ฉบับที่ 3 พฤษภาคม – มิถุนายน 2560

การปรับตัวของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลง

ในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทบ้านท่าบ่อ ตำบลแจระแม จังหวัดอุบลราชธานี

ส ก ร
T R F

วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่

Area Based Development Research Journal

ปีที่ 9 ฉบับที่ 3 พฤษภาคม – มิถุนายน 2560 E-ISSN 2408-1752

วัตถุประสงค์

วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่เป็นวารสารทางวิชาการซึ่งไม่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวทางการเมือง มีวัตถุประสงค์เพื่อการตีพิมพ์ผลงานวิจัยที่มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาพื้นที่ในระดับจังหวัด กลุ่มจังหวัด ตำบล หมู่บ้าน หรือชุมชน เผยแพร่แก่นักวิชาการ และบุคคลทั่วไป มุ่งส่งเสริมให้นักวิชาการในหน่วยงานราชการ หรืออาจารย์ในมหาวิทยาลัยได้เสนอผลงานทางวิชาการสู่สาธารณะ

เจ้าของ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

คณะที่ปรึกษา

ศาสตราจารย์ นพ.สุทธิพันธ์ จิตพิมลมาศ
ดร.ลีลาภรณ์ บัวสาย
ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.ปิยะวัติ บุญ-หลง
ดร.กิตติ ลัจจวัดมา

ผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
รองผู้อำนวยการสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย
กรรมการสภามหาวิทยาลัยเชียงใหม่
ผู้อำนวยการหน่วยบูรณาการวิจัยและความร่วมมือเพื่อการพัฒนา
เชิงพื้นที่ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

บรรณาธิการ

รองศาสตราจารย์ ดร.ชิตณรงค์ ศิริสถิตย์กุล

รองบรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เจษฎา มิ่งฉาย

ดร.วันณาสลัน นุ่นสุข

ดร.นพ.อุดมศักดิ์ แซ่โง้ว

กองบรรณาธิการ

ศาสตราจารย์ ดร.ปรีชา ประเทพา
ศาสตราจารย์ ดร.ยศ สันตสมบัติ
ศาสตราจารย์ วิโชค มุกดามณี
ศาสตราจารย์ ดร.สัญญา จตุรลิตธา
ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ดร.อารี วิบูลย์พงศ์
รองศาสตราจารย์ ดร.กานัน จันทรพรหมมา
รองศาสตราจารย์ ดร.สุจินต์ ลิมาภิรักษ์
รองศาสตราจารย์ ดร.สุธีระ ประเสริฐสรพร
รองศาสตราจารย์ ดร.เสมอ ถาญ้อย
รองศาสตราจารย์ ดร.อารณณ์ โอภาสพัฒนกิจ
คุณเบญจมาศ ตีระมาศวนิช

มหาวิทยาลัยมหาสารคาม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
มหาวิทยาลัยศิลปากร
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
มหาวิทยาลัยหาดใหญ่
มหาวิทยาลัยขอนแก่น
มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
มหาวิทยาลัยนเรศวร
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
นักวิชาการอิสระ

ผู้จัดการวารสาร

ดร.ธนิดา เจริญสุข

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ เขียวเรศ ศิริสถิตย์กุล

เจ้าหน้าที่สนับสนุน

นางสาวสุจินดา ย่องจีน

นายโกสินธุ์ ศิริรักษ์

นางวันฤดี รัตนพันธ์

วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ สถาบันวิจัยและนวัตกรรม มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์

222 ตำบลไทยบุรี อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช 80160

โทรศัพท์: 075 673 567, 083 782 7276 โทรสาร: 075 673 553 E-mail: abctrjournal@gmail.com

ทัศนะและข้อคิดเห็นของบทความในวารสารฉบับนี้เป็นของผู้เขียนแต่ละท่านไม่ถือเป็นทัศนะและความรับผิดชอบของ
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สถาบันวิจัยและนวัตกรรม มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ และกองบรรณาธิการ

บทบรรณาธิการ

เมื่อสถานการณ์ที่มีทรัพยากร ข้อยกจำกัด และปัจจัยใกล้เคียงกัน แต่เกิดผลลัพธ์ที่แตกต่างกันอย่างมาก สิ่งที่เป็นสาเหตุสร้างความแตกต่างนั้นมักจะเป็นการจัดการ ซึ่งสามารถเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ทรัพยากร ลดอุปสรรคจากข้อจำกัด ควบคุมปัจจัยสร้างระบบให้ดีขึ้น

บทความในวารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ ฉบับนี้เผยแพร่กรณีศึกษาและองค์ความรู้ที่มีประโยชน์ในการจัดการชุมชนที่เปลี่ยนแปลงกลายเป็นเมือง ชยะชุมชน การท่องเที่ยว บุคลากรด้านสาธารณสุข การเรียนการสอน รวมถึงระบบวิจัยในมหาวิทยาลัย ซึ่งในประเด็นการจัดการระบบวิจัยนั้นเป็นที่กล่าวถึงและได้รับความสนใจมากขึ้น ว่ามีความสำคัญควบคู่กับการพัฒนาโจทย์วิจัยและพัฒนานักวิจัย แต่ยังมีบทความวิชาการและวิจัยเกี่ยวกับการจัดการงานวิจัยเผยแพร่จำนวนน้อย จึงขอเชิญชวนผู้บริหารในสถาบันอุดมศึกษาใช้วารสารเป็นช่องทางร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ให้มีการอ้างอิงและปรับใช้ตามบริบทต่อไป

รองศาสตราจารย์ ดร. ชิตณรงค์ ศิริสถิตย์กุล
บรรณาธิการ

สารบัญ

วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ ปีที่ 9 ฉบับที่ 3 พฤษภาคม – มิถุนายน 2560

155

การประเมินระบบและกลไกการบริหารจัดการงานวิจัยของ
หน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน (ระยะที่ 2)

มนตรี สังข์ทอง ประภาส กลับนวล ศคินันท์ ศาสตร์สาระ อามีนะห์ ไชยธำรี และ พรพิมล เขียรพิมาย

167

แผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของ
ชุมชนสามเรือน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ธารณี นวสันธิ์ สุขุม คงดิษฐ์ วรธนา พรหมศิลป์ เบญจพร เชื้อผึ้ง ธาริดา สกุลรัตน์ จุฬารัตน์ ชัยพิทักษ์
และ บุญสมหญิง พลเมืองดี

178

การกลายเป็นเมืองของชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยพะเยา:
กรณีศึกษาตำบลแม่กา จังหวัดพะเยา

ฉัตรทิพย์ ชัยฉกรรจ์ พรรณยุพา นพรัถ ดารารัตน์ คำเป็ง นิศาชล พรหมรินทร์ ไพรินทร์ ชัดธิพงษ์
ณัฐชรี ลินธนาว่า พงษ์พิพัฒน์ และ กัญญณัทธ วัศวัน

191

กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะที่ต้นทางเพื่อลด
ปริมาณขยะของชุมชนนาราชควาย จังหวัดนครพนม

พัชญทัฬห์ กิณเรศ และ นารัตระพี นาคะวัจนะ

206

การปรับตัวของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านภายใต้
บริบทการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทบ้านท้อบ่อ
ตำบลแจระแม จังหวัดอุบลราชธานี

คมสันต์ ธงชัย และ สุชาตามณี บุญจรัส

221

การพัฒนากรอบแนวคิดตนเองของนิสิตพยาบาลตามแนวคิด
การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงในฝึกปฏิบัติรายวิชาปฏิบัติการ
พยาบาลอนามัยชุมชน 1

ชนิตา ประดิษฐ์สถาพร และ เกสร วัจวล

การประเมินระบบและกลไกการบริหาร จัดการงานวิจัยของหน่วยวิจัยนวัตกรรม เพื่อสังคมและชุมชน (ระยะที่ 2)

มนตรี สังข์ทอง^{1*} ประภาส กลับนวล² ศศินันท์ ศาสตร์สาร³
อามีนะห์ ไชยธารี¹ และ พรพิมล เชียร์พิมาย¹

¹สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ
อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13000

²สาขาวิชาคณิตศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเทคโนโลยี
ราชมงคลสุวรรณภูมิ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13000

³สาขาวิชาการเงินและเศรษฐศาสตร์ คณะบริหารธุรกิจและเทคโนโลยีสารสนเทศ มหาวิทยาลัย
เทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ อำเภอพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13000

*ผู้เขียนหลัก อีเมลล์: sonktong@yahoo.com

บทคัดย่อ

หน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชนได้รับการจัดตั้งขึ้นเพื่อเป็นหน่วยจัดการงานวิจัยเพื่อพัฒนาเชิงพื้นที่ ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำของการวิจัย เพื่อให้ทราบถึงผลการดำเนินงาน จึงดำเนินการประเมินระบบ และกลไกการบริหารจัดการงานวิจัยของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน (ระยะที่ 2) การวิจัยดังกล่าวมี วัตถุประสงค์ 1) เพื่อประเมินระบบและกลไกการพิจารณาข้อเสนอโครงการวิจัย 2) เพื่อประเมินระบบและกลไกการ หนุนเสริมการดำเนินงานวิจัย และ 3) เพื่อประเมินผลการดำเนินงานของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน (ระยะที่ 2) กลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลมีจำนวน 7 กลุ่ม รวม 90 คน เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบประเมิน 4 ฉบับ และการสนทนากลุ่มนักวิจัยและตัวแทนผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย วิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้วย การคำนวณค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยเทคนิคการ วิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า หน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน มีการกำหนดเป้าหมายและกระบวนการ ดำเนินงานอย่างชัดเจน มีการถอดบทเรียนจากการทำงานเพื่อเรียนรู้ร่วมกันของประชาคมนักวิจัย มีระบบการติดตาม และรายงานความก้าวหน้าแต่ละช่วง ซึ่งเป็นกลไกที่ขับเคลื่อนการดำเนินงานวิจัยให้เป็นไปตามเป้าหมาย โดยอาศัย การหนุนเสริมเพื่อกำหนดทิศทางการวิจัยให้ชัดเจนผ่านผู้ทรงคุณวุฒิ ทั้งนี้หน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน ควรสร้างการรับรู้เป้าหมายร่วมกันของประชาคมนักวิจัย ทั้งในภาพรวมและเป้าหมายแต่ละพื้นที่ เพื่อสร้างความ ตระหนักและความรับผิดชอบร่วมกันในการขับเคลื่อนงานวิจัยเพื่อพัฒนาเชิงพื้นที่ต่อไป

คำสำคัญ: การประเมิน ระบบและกลไก การบริหารจัดการงานวิจัย หน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน

Evaluation on the System and Mechanism of Research Management at the Innovative Research Unit for Society and Community (Phase II)

Montri Sangthong^{1,*}, Praphat Klubnual², Sasinan Sastsara³,
Ameenah Chaitharee¹ and Pornpimon Chaienpimay¹

¹Research and Development Institute, Rajamangala University of Technology Suvarnabhumi, Phranakhon Si Ayutthaya District, Phranakhon Si Ayutthaya Province, Thailand 13000

²Division of Mathematics, Faculty of Science and Technology, Rajamangala University of Technology Suvarnabhumi, Phranakhon Si Ayutthaya District, Phranakhon Si Ayutthaya Province, Thailand 13000

³Division of Finance and Economics, Faculty of Business Administration and Information Technology, Rajamangala University of Technology Suvarnabhumi, Phranakhon Si Ayutthaya District, Phranakhon Si Ayutthaya Province, Thailand 13000

*Corresponding author's E-mail: sonktong@yahoo.com

Abstract

The Innovative Research Unit for Society and Community was founded to administrate area-based collaborative research, ranging from the upstream, midstream, to downstream of the research process. To gain the information about the results of the research works, this investigation was carried out to evaluate the system and mechanism of research management at the Innovative Research Unit for Society and Community (Phase II). This study aimed at 1) evaluate the system and mechanism of research proposal selection process, 2) evaluate the system and mechanism of research operation reinforcement, and 3) evaluate the output of the Innovative Research Unit for Society and Community (Phase II). A total of 90 informants from 7 target groups were recruited to be the participants of the investigation. There were 2 research instruments adopted in this study: 4 sets of assessment tests and the focus group between the researchers and stakeholders. The data were quantitatively analyzed by using frequency, percentage, average and standard deviation; and the qualitative data were analyzed by the content analysis. The overall findings indicated that, the Innovative Research Unit for Society and Community clearly defined goals and operational processes whereas there was a synthesis of lessons learned from the collaboration of the research community. Each progressive tracking and reporting system is a mechanism to drive research efforts to meet the goals by reinforcing the support and steering the direction of research by qualified experts. The Innovative Research Unit for Society and Community should then determine the shared goals of the research community with the overall vision and goals of each area to create a shared commitment and responsibility to drive research for further area-based development.

Keywords: Evaluation, System and mechanism, Research management, Innovative Research Unit for Society and Community

บทนำ

งานวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่ (Area based collaborative research for development) หรืองานวิจัย ABC เริ่มต้นในปี พ.ศ. 2550 โดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งมีแนวคิดหลัก คือ 1) แนวคิดการเอาพื้นที่เป็นตัวตั้ง (Area-based approach) เน้นการกำหนดโจทย์วิจัยจากปัญหาความต้องการของพื้นที่ผ่านกระบวนการสกัดโจทย์วิจัยจนได้ประเด็นการวิจัยที่เป็นปัญหาแท้จริงของพื้นที่ และ 2) แนวคิดความร่วมมือ (Collaboration) เน้นการสร้างปฏิสัมพันธ์กับเครือข่ายผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่างๆ เพื่อใช้ศักยภาพของแต่ละกลุ่มเพื่อเข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนการแก้ปัญหาาร่วมกัน โดยงานวิจัย ABC มีเป้าหมายเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ ซึ่งมีหลายระดับ ตั้งแต่ระดับจังหวัด ระดับชุมชน และระดับครัวเรือน โดยอาศัยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วมกับภาคีเครือข่ายต่างๆ ทำให้เกิดการเรียนรู้ไปสู่การปรับเปลี่ยนแนวคิดและวิธีการทำงานในภาคปฏิบัติ อันส่งผลต่อความเปลี่ยนแปลงในพื้นที่อย่างเป็นรูปธรรมและความยั่งยืนของการเปลี่ยนแปลง (เบญจมาศ ตีระมาศวณิช และ สีสวรรณ์ บัวสาย, 2558)

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิเป็นสถาบันอุดมศึกษาด้านวิชาชีพและเทคโนโลยี ผลิดักำลังคนด้านวิชาชีพชั้นสูง ครูวิชาชีพ วิจัยและบริการวิชาการแก่สังคมด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ได้ตระหนักถึงความสำคัญองงานวิจัยที่เป็นกลไกหนึ่งในการขับเคลื่อนสู่ความเป็นมหาวิทยาลัยชั้นนำเพื่อชุมชน สังคม ตามหลักพันธกิจมหาวิทยาลัยกับสังคม โครงการ “การพัฒนาระบบการจัดการงานวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่จังหวัดนนทบุรี สุพรรณบุรี และพระนครศรีอยุธยา” เป็นหนึ่งในโครงการวิจัยที่สนองตอบพันธกิจดังกล่าว ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยร่วมระหว่าง สกว. และมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ มีเป้าหมายเพื่อบูรณาการงานวิชาการในมหาวิทยาลัย ให้สามารถนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์เพื่อแก้ปัญหาและตอบสนองความต้องการในการพัฒนาพื้นที่ โดยเฉพาะจังหวัดที่ตั้งของมหาวิทยาลัย ซึ่งมีเป้าหมายการพัฒนาเชิงพื้นที่เพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาชีพจากฐานทรัพยากรกายภาพและชีวภาพ ภูมิปัญญาและศิลปวัฒนธรรมในชุมชน โดยทดลองจัดตั้ง “หน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน” ทำหน้าที่ประสานงานให้เกิดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภายใน เพื่อบูรณาการงานแบบสหวิทยาการและสร้างการมีส่วนร่วมกับภาคีเครือข่ายภายนอกมหาวิทยาลัย โดยกำหนดพื้นที่และเป้าหมายการทำงานร่วมกัน

กับหน่วยงานในพื้นที่ และจัดการงานวิจัยตั้งแต่การพัฒนาโจทย์วิจัย การจัดสรรทุนวิจัย การติดตามช่วยเหลือและพัฒนาักวิจัย การทำวิจัยด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม และผลักดันให้มีการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ร่วมกับภาคีเครือข่าย และเผยแพร่ผลงานสู่สาธารณะ โดยมี สกว. เป็นหน่วยงานหนุนเสริมการดำเนินงาน (ระวีวรรณ สุวรรณศรี และคณะ, 2559)

หน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชนที่จัดตั้งขึ้นภายใต้โครงการวิจัยดังกล่าว จึงเป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนการดำเนินงานตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ โดยปีงบประมาณ 2558 ได้รับงบประมาณสนับสนุนต่อเนื่องเป็นระยะที่ 2 จำนวน 4 ล้านบาท จัดสรรทุนอุดหนุนโครงการวิจัยเชิงพื้นที่ จำนวน 17 โครงการ ประกอบด้วยพื้นที่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลทับน้ำ อำเภอบางปะหัน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 6 โครงการ พื้นที่ในเขตองค์การบริหารส่วนตำบลสามเรือน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 5 โครงการ และพื้นที่ในเขตเทศบาลตำบลวังยาง อำเภอสรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี จำนวน 6 โครงการ เพื่อให้ทราบถึงผลการดำเนินงาน หน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชนจึงได้ออกแบบระบบติดตามและประเมินผลเพื่อเป็นกลไกหนึ่งในการสะท้อนกลับสารสนเทศ สำหรับใช้ในการพัฒนาและปรับปรุงการดำเนินโครงการให้บรรลุตามเป้าหมายและเป็นประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริง นำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน ดังนั้น การประเมินระบบและกลไกการบริหารจัดการงานวิจัยของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน (ระยะที่ 2) มีวัตถุประสงค์ดังนี้ 1) เพื่อประเมินระบบและกลไกการพิจารณาข้อเสนอโครงการวิจัย 2) เพื่อประเมินระบบและกลไกการหนุนเสริมการดำเนินงานวิจัย และ 3) เพื่อประเมินผลการดำเนินงานของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน (ระยะที่ 2)

นิยามศัพท์เฉพาะ

การประเมินระบบและกลไกการบริหารจัดการงานวิจัยของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน หมายถึงกระบวนการในการรวบรวมสารสนเทศที่จำเป็น เพื่อใช้ในการบริหารจัดการโครงการให้บรรลุตามเป้าหมาย รวมถึงการทำหน้าที่ในการตัดสินใจคุณค่า เพื่อหนุนเสริมการดำเนินงานของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน โดยกำหนดตัวชี้วัดการประเมินตามข้อกำหนด (Term of reference) ระหว่าง สกว.

กับมหาวิทยาลัย รวมถึงกำหนดตัวชี้วัดเพิ่มเติม ตามสารสนเทศที่หน่วยจัดการงานวิจัยเชิงพื้นที่ต้องการ เพื่อใช้ในการบริหารจัดการจัดการงานวิจัยเชิงพื้นที่ โดยดำเนินการประเมินใน 3 องค์ประกอบดังนี้

1) การประเมินระบบและกลไกการพิจารณาข้อเสนอโครงการวิจัยของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน หมายถึง การรวบรวมสารสนเทศเพื่อพิจารณาความเหมาะสมในการดำเนินงานของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชนในการกำหนดพื้นที่เป้าหมายการวิจัย การวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการพัฒนาของพื้นที่ร่วมกับการพัฒนาโจทย์วิจัย และการเปิดรับข้อเสนอและจัดสรรทุนอุดหนุนการวิจัย

2) การประเมินระบบและกลไกการหนุนเสริมการดำเนินงานวิจัยของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน หมายถึง การรวบรวมสารสนเทศเพื่อพิจารณาความเหมาะสมในการดำเนินงานของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชนเกี่ยวกับระบบการเบิกจ่ายทุนอุดหนุนการวิจัย กลไกการประสานงาน การพัฒนาทักษะการวิจัย กระบวนการสร้างการรับรู้เป้าหมายร่วมกัน กระบวนการติดตามความก้าวหน้า การหนุนเสริมความร่วมมือกับภาคีเครือข่าย/ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ และการมีส่วนร่วมของชุมชนในการทำวิจัย/นักวิจัยท้องถิ่น

3) การประเมินผลการดำเนินงานของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน หมายถึง การรวบรวมสารสนเทศเพื่อพิจารณาผลการดำเนินงานของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชนเกี่ยวกับ

- ทิศนคติการทำงานวิจัยเพื่อสังคม
- จำนวนหัวหน้าโครงการวิจัยที่รับรู้เป้าหมายระยะกลางของการพัฒนาพื้นที่จังหวัดนนทบุรี สุพรรณบุรี และพระนครศรีอยุธยา
- จำนวนหัวหน้าโครงการวิจัยที่รับรู้เป้าหมาย/วัตถุประสงค์หลักร่วมกันของโครงการวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนในพื้นที่
- จำนวนโจทย์วิจัยที่สนองความต้องการที่แท้จริงของพื้นที่
- จำนวนนักวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่รุ่นใหม่ที่มีส่วนร่วมดำเนินการวิจัย
- จำนวนโครงการวิจัยที่แล้วเสร็จตามกำหนดเวลา
- จำนวนผลงานวิชาการที่เกิดขึ้นและคาดว่าจะเกิดขึ้น
- จำนวนโครงการวิจัยที่ตอบสนองความต้องการของพื้นที่ที่กำลังใช้ประโยชน์ภายในชุมชนหรือพร้อมขยายผลสู่การนำไปใช้ประโยชน์

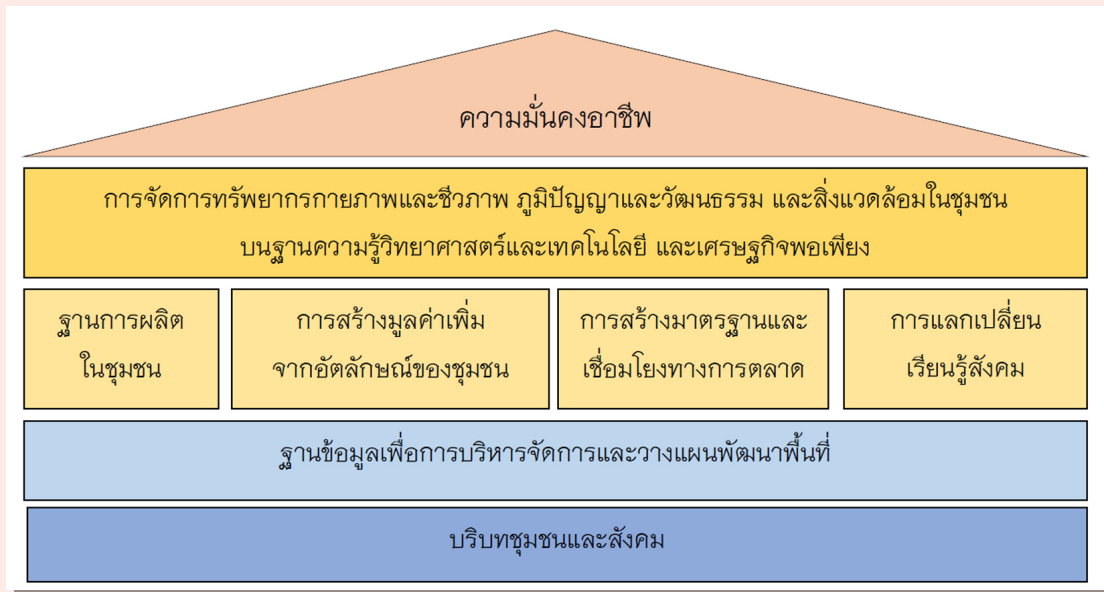
- จำนวนโครงการวิจัยที่บูรณาการกับการเรียนการสอน การบริการวิชาการ หรือการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม

การบริหารจัดการงานวิจัยของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมหรือชุมชน มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิดำเนินการวิจัยเพื่อพัฒนาเชิงพื้นที่ โดยให้ความสำคัญกับภาคชนบท มีเป้าหมายเพื่อสร้างความมั่นคงด้านอาชีพภายใต้ฐานทรัพยากรในชุมชน โดยสร้างองค์ความรู้บนฐานของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชน เพื่อใช้ในการบริหารจัดการทรัพยากรกายภาพและชีวภาพ ภูมิปัญญาและวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมในชุมชน ตามหลักของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง รายละเอียดดังภาพที่ 1 (ระวีวรรณ สุวรรณศรี และคณะ, 2559)

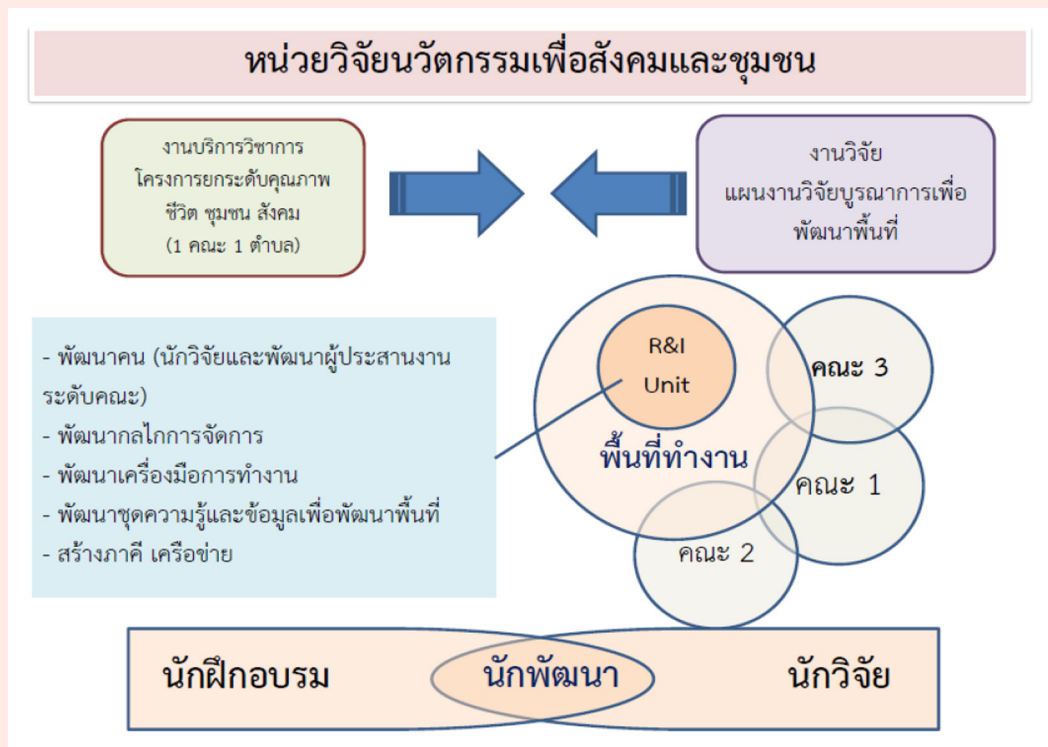
การดำเนินงานเพื่อให้บรรลุตามกรอบแนวคิดการพัฒนาเชิงพื้นที่ในจังหวัดนนทบุรี สุพรรณบุรี และพระนครศรีอยุธยา จึงได้จัดตั้ง “หน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน” เพื่อค้นหารูปแบบการดำเนินงานเพื่อขับเคลื่อนพันธกิจมหาวิทยาลัยเพื่อสังคม โดยมีองค์ประกอบที่ต้องการพัฒนา คือ ระบบ และกลไกการจัดการงานวิจัย การพัฒนานักวิจัย และการพัฒนาผลงานวิจัย ซึ่งมีเป้าหมายเพื่อสร้างผลงานวิจัยที่สามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างเป็นรูปธรรม การดำเนินงานดังกล่าวต้องอาศัยการบูรณาการร่วมกันระหว่างคณะต่างๆ ภายในมหาวิทยาลัย และสร้างการมีส่วนร่วมกับภาคีเครือข่ายในพื้นที่ รวมถึงพัฒนาเครื่องมือและชุดความรู้เพื่อขับเคลื่อนงานวิจัยเพื่อพัฒนาเชิงพื้นที่ ซึ่งหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชนทำหน้าที่ในการประสานงานกับคณะ และพัฒนาระบบการบริหารจัดการงานวิจัยเชิงพื้นที่ของคณะผ่านผู้ประสานคณะและนักวิจัย โดยบูรณาการงานวิจัยกับงานบริการวิชาการเพื่อให้ผลงานวิจัยมีการนำไปใช้ประโยชน์ รายละเอียดดังภาพที่ 2 (ระวีวรรณ สุวรรณศรี และคณะ, 2559)

กรอบแนวคิดการประเมิน

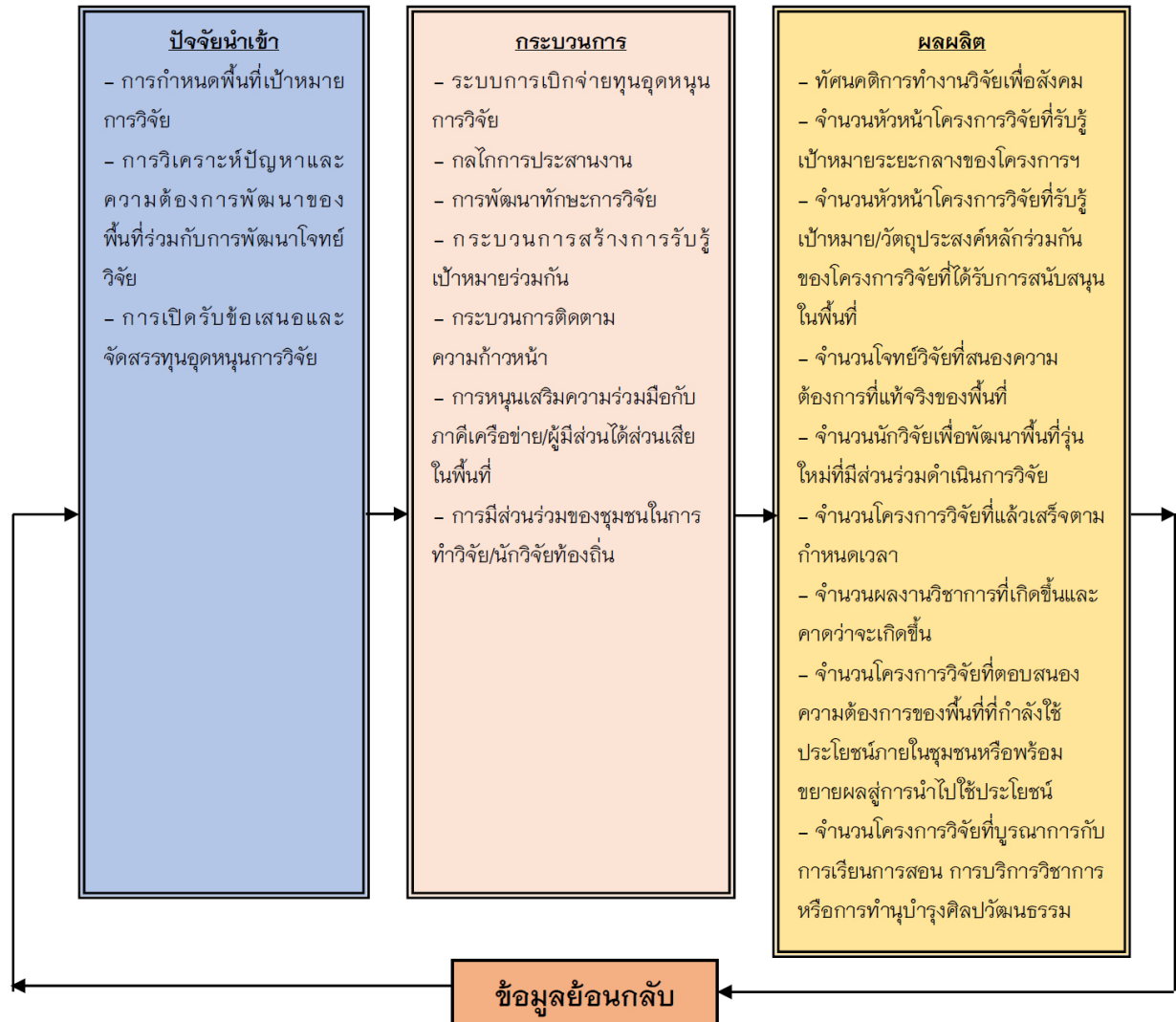
การประเมินระบบและกลไกการบริหารจัดการงานวิจัยของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน (ระยะที่ 2) ในครั้งนี้ บูรณาการ 3 แนวคิดหลัก ประกอบด้วย แนวคิดการประเมินเชิงระบบ (System evaluation) แนวคิดการประเมินแบบผสมวิธี (Mixed-approach evaluation) และแนวคิดการประเมินแบบกัลยาณมิตร (Amicable assessment) มีรายละเอียดดังแสดงในภาพที่ 3

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการพัฒนาเชิงพื้นที่ในจังหวัดนนทบุรี สุพรรณบุรี และพระนครศรีอยุธยา (ดัดแปลงจาก ระวีวรรณ สุวรรณศรี และคณะ, 2559)

ภาพที่ 2 บทบาทและหน้าที่ของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน (ดัดแปลงจาก ระวีวรรณ สุวรรณศรี และคณะ, 2559)

ภาพที่ 3 กรอบแนวคิดการประเมิน

วิธีดำเนินการวิจัย

1) กลุ่มเป้าหมาย

กลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลในการประเมินระบบและกลไกการบริหารจัดการงานวิจัยของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน (ระยะที่ 2) ประกอบด้วย 1) หัวหน้าโครงการวิจัยที่เสนอขอรับทุนอุดหนุนการวิจัย จำนวน 23 คน 2) หัวหน้าโครงการวิจัยที่ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย จำนวน 17 คน 3) ตัวแทนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลทับน้ำ จำนวน 13 คน 4) ตัวแทนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในเขตพื้นที่

องค์การบริหารส่วนตำบลสามเรือน จำนวน 12 คน 5) ตัวแทนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในเขตพื้นที่เทศบาลตำบลวังยาง จำนวน 7 คน 6) นักวิจัยที่ไม่มีประสบการณ์การทำงานวิจัยเพื่อพัฒนาเชิงพื้นที่ จำนวน 17 คน อาศัยการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple random sampling) และ 7) ผู้บริหารหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน จำนวน 1 คน

2) เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ประกอบด้วย 1) แบบประเมินระบบและกลไกการพิจารณาข้อเสนอโครงการวิจัย 2) แบบประเมินระบบและกลไกการ

หนุนเสริมการดำเนินงานวิจัย 3) แบบประเมินผลการดำเนินงานของโครงการวิจัย 4) แบบประเมินทัศนคติการทำงานวิจัยเพื่อสังคม โดยวัดองค์ประกอบ 3 ด้าน คือ ความรู้ (Cognitive) ความรู้สึก (Affective) และพฤติกรรม (Conation) (Henry, 1995; Schiffman & Kanuk, 2000) โดยนำไปทดลองใช้จำนวน 30 คน พบว่า มีค่าอำนาจจำแนกอยู่ระหว่าง 0.2340 – 0.8521 และมีค่าความเชื่อมั่นโดยคำนวณค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (α -Coefficient) ตามวิธีการของ Cronbach เท่ากับ 0.8822 5) การสนทนากลุ่มนักวิจัยที่ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย และ 6) การสนทนากลุ่มกับตัวแทนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการดำเนินโครงการวิจัย

3) การเก็บรวบรวมข้อมูล

การประเมินระบบและกลไกการบริหารจัดการงานวิจัยของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน (ระยะที่ 2) ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลโดยคณะนักประเมิน ใช้เครื่องมือ คือ แบบประเมินทั้ง 4 ฉบับ การสนทนากลุ่มนักวิจัยในวันที่ 1 และวันที่ 7 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560 และการสนทนากลุ่มตัวแทนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับโครงการวิจัยในวันที่ 24 และวันที่ 27 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2560 และวันที่ 1 มีนาคม พ.ศ. 2560 ดังแสดงในภาพที่ 4

4) การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณโดยคำนวณความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพโดยใช้เทคนิคการวิเคราะห์เนื้อหา การตรวจสอบคุณภาพข้อมูลอาศัยแนวคิดการตรวจสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ของ Denzin (1970 อ้างถึงใน สุภางศ์ จันทวนิช, 2548) เพื่อพิจารณาความสอดคล้องของข้อมูลเชิงคุณภาพและ

เชิงปริมาณในแต่ละตัวชี้วัด จากกลุ่มเป้าหมายผู้ให้ข้อมูลทุกฝ่าย ทั้งนี้หากข้อมูลมีความขัดแย้ง คณะนักประเมินจะเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมจนข้อมูลอิ่มตัว (Data saturation)

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

การประเมินระบบและกลไกการบริหารจัดการงานวิจัยของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน (ระยะที่ 2) มีรายละเอียด ดังนี้

1) ผลการประเมินระบบและกลไกการพิจารณาข้อเสนอโครงการวิจัยของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน (ระยะที่ 2) มีดังนี้

ตัวชี้วัดที่ 1.1 การกำหนดพื้นที่เป้าหมายการวิจัย พบว่า มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก และมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติม คือ ควรเปิดโอกาสให้นักวิจัยในพื้นที่มีส่วนร่วมในการกำหนดพื้นที่วิจัย (กรณีขยายพื้นที่การวิจัยเพิ่มเติม)

ตัวชี้วัดที่ 1.2 การวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการพัฒนาของพื้นที่ร่วมกับการพัฒนาโจทย์วิจัย พบว่า มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก และมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติม คือ ควรดำเนินการวิเคราะห์โจทย์วิจัยร่วมกันระหว่างนักวิจัยมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิและชุมชน เพื่อค้นหาโจทย์วิจัยที่แท้จริง และเป็นปัญหาที่สำคัญ ทั้งนี้บางประเด็นที่เป็นโจทย์วิจัยที่สำคัญในพื้นที่ หากนักวิจัย มทร.สุวรรณภูมิไม่เชี่ยวชาญควรเชิญที่ปรึกษาหรือผู้ร่วมวิจัยจากหน่วยงานอื่น เพื่อให้การพัฒนาหรือการแก้ปัญหาในพื้นที่ครอบคลุมในประเด็นที่สำคัญ และควรมีกระบวนการทวนสอบโจทย์วิจัย

ภาพที่ 4 การสนทนากลุ่มนักวิจัย และตัวแทนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกับโครงการวิจัย

ตัวชี้วัดที่ 1.3 การเปิดรับข้อเสนอและจัดสรรทุนอุดหนุนการวิจัย พบว่า มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก และมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติม คือ ควรให้ข้อเสนอโครงการวิจัยเชิงพื้นที่ที่มีโอกาสนำเสนอต่อผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้และหนุนเสริมนักวิจัยให้เกิดทัศนคติเชิงบวกต่องานวิจัยเชิงพื้นที่ นอกจากนี้ควรพิจารณาความซ้ำซ้อนของโครงการวิจัยในมิติของกระบวนการวิจัย เนื่องจากบางโครงการวิจัยสามารถบูรณาการร่วมกันได้

โดยผลการประเมินทั้ง 3 ตัวชี้วัดพบว่า ผ่านเกณฑ์การประเมิน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชนได้ดำเนินงานต่อเนื่องเข้าสู่ปีที่ 2 ทำให้เกิดการเรียนรู้ระบบและกลไกการบริหารจัดการดังกล่าว รวมถึงมีการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับบริบทของการดำเนินการวิจัยในพื้นที่ ตลอดจนได้รับการหนุนเสริมจากผู้ทรงคุณวุฒิของ สกว. นอกจากนี้การดำเนินงานดังกล่าวได้อาศัยกระบวนการ PDCA อย่างเต็มรูปแบบ ทำให้มีการปรับปรุงและพัฒนากระบวนการและกลไกการดำเนินงานที่เหมาะสมและมีประสิทธิภาพอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้เมื่อพิจารณาจากระดับค่าเฉลี่ยแม้อยู่ในระดับมากแต่ยังมีช่องว่าง สำหรับการพัฒนาในแต่ละตัวชี้วัดให้มีความเหมาะสมยิ่งขึ้น เช่นการประชาสัมพันธ์ การทำหน้าที่ของผู้ประสานงาน หรือความเหมาะสมของงบประมาณ รวมถึงกระบวนการมีส่วนร่วมในการกำหนดพื้นที่การวิจัยเพิ่มเติม เป็นต้น

2) ผลการประเมินระบบและกลไกการหนุนเสริมการดำเนินงานวิจัยของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน (ระยะที่ 2) มีดังนี้

ตัวชี้วัดที่ 2.1 ระบบการเบิกจ่ายทุนอุดหนุนการวิจัย พบว่า มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก และมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติม คือ ควรให้ความรู้แก่นักวิจัยเกี่ยวกับระบบการเบิกจ่ายการเคลียร์ใบเสร็จ รวมถึงปรับปรุงคู่มือการเบิกจ่ายทุนอุดหนุนงานวิจัยให้ชัดเจน เข้าใจได้ง่าย

ตัวชี้วัดที่ 2.2 กลไกการประสานงาน พบว่า มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก และมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติม คือ ควรกำหนดหลักเกณฑ์การคัดเลือกผู้ประสานงานคณะและผู้ประสานงานพื้นที่ เพื่อให้ได้ผู้ประสานงานที่มีความพร้อมในการปฏิบัติงาน รวมถึงควรกำหนดบทบาทหน้าที่ของผู้ประสานงานให้ชัดเจน ทั้งนี้ควรวิเคราะห์ภาระงานที่ได้รับตามประกาศของมหาวิทยาลัย ประกอบด้วย เพื่อสร้างแรงจูงใจในการทำงาน โดยผู้ประสานงานควรเป็นผู้ที่มีปฏิสัมพันธ์กับนักวิจัยและพื้นที่วิจัยอย่างต่อเนื่อง กลยุทธ์หนึ่งคือการให้ผู้ประสานงานเป็นหนึ่งในนักวิจัยที่ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย หรือคัดเลือกจากผู้ที่ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัย

ซึ่งจะเป็นตัวเสริมแรงให้ผู้ประสานงานมีความเข้าใจ ทุ่มเท และมุ่งมั่น นอกจากนี้ยังทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์อย่างต่อเนื่องกับหน่วยวิจัยนวัตกรรมฯ และชุมชน รวมถึงประชาคมนักวิจัย

ตัวชี้วัดที่ 2.3 การพัฒนาทักษะการวิจัย พบว่า มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก และมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติม คือ ควรจัดกิจกรรมให้ความรู้เกี่ยวกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (PAR) เทคนิคการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ เช่น การวิเคราะห์เนื้อหา การสรุปอุปนัย การสะท้อนคิด เป็นต้น และเทคนิคการเขียนบทความวิชาการเพื่อสังคม เป็นต้น

ตัวชี้วัดที่ 2.4 กระบวนการสร้างการรับรู้เป้าหมายร่วมกัน พบว่า มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก และมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติม คือ ควรให้นักวิจัยในพื้นที่วิจัยเดียวกันมาประชุมหารือร่วมกันมากยิ่งขึ้น เพื่อให้เข้าใจเป้าหมายระยะกลางของโครงการร่วมกันและเป้าหมายในแต่ละพื้นที่อย่างชัดเจน สร้างความตระหนัก และความรับผิดชอบร่วมกันในการขับเคลื่อนเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายต่อไป

ตัวชี้วัดที่ 2.5 กระบวนการติดตามความก้าวหน้า พบว่า มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก และมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติม คือ การดำเนินการวิจัยบางพื้นที่จำเป็นต้องปรับรูปแบบการรายงานความก้าวหน้าระยะ 6 เดือนให้มีการนำเสนอปากเปล่า นอกจากการรายงานตามเอกสาร เพื่อทวนสอบกระบวนการวิจัยหรือทำความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นต่างๆ เพื่อช่วยนักวิจัยค้นหาแนวทางที่เหมาะสมในการดำเนินการวิจัยต่อไป

ตัวชี้วัดที่ 2.6 การหนุนเสริมความร่วมมือกับภาคีเครือข่าย/ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ พบว่า มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก และมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติม คือ ควรจัดประชุมร่วมกับภาคีเครือข่ายต่างๆ ทั้งก่อนเริ่มดำเนินการวิจัยเพื่อชี้แจงทำความเข้าใจและสร้างความสัมพันธ์กับเครือข่ายต่างๆ และเมื่อสิ้นสุดการวิจัยควรคืนข้อมูลสู่ชุมชน

ตัวชี้วัดที่ 2.7 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการทำวิจัย/นักวิจัยท้องถิ่น พบว่า มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก และมีข้อเสนอแนะเพิ่มเติม คือ ควรดำเนินการวิเคราะห์ร่วมกันเกี่ยวกับความเหมาะสมของระดับการมีส่วนร่วมของนักวิจัยท้องถิ่น/ชุมชนในการดำเนินการวิจัย เพื่อกำหนดรูปแบบหรือลักษณะการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมตามบริบทของแต่ละโครงการวิจัยต่อไป รวมถึงเป้าหมายที่ชัดเจนของหน่วยวิจัยนวัตกรรมฯ ในการหนุนเสริมการเรียนรู้ของนักวิจัยท้องถิ่น/ชุมชน

โดยผลการประเมินทั้ง 7 ตัวชี้วัด พบว่า ผ่านเกณฑ์การประเมิน ทั้งนี้อาจเนื่องมาจากหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชนมีระบบการติดตามและรายงานก้าวหน้าในแต่ละช่วง

เป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนการดำเนินงานวิจัยให้เป็นไปตามเป้าหมายหรือ TOR โดยอาศัยกระบวนการหนุนเสริมเพื่อกำหนดทิศทางการวิจัยให้ชัดเจนผ่านผู้ทรงคุณวุฒิของ สกว. และผู้บริหารหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน รวมถึงมีการวางแผนงานที่เหมาะสมในปีงบประมาณ 2557 ทำให้มีการเกิดความตระหนัก และกระตือรือร้นในการทำงานวิจัยเพื่อพัฒนาเชิงพื้นที่ให้บรรลุตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ นอกจากนี้กระบวนการพัฒนาทักษะนักวิจัย กระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และถอดบทเรียนของการทำงานเป็นอีกหนึ่งพื้นที่ที่สำคัญนำไปสู่ความสำเร็จของการดำเนินโครงการ สอดคล้องกับผลการวิจัยของอรทัย เลียงจินดาถาวร และคณะ (2558) พบว่า รูปแบบการบริหารจัดการประชาคมวิจัยเพื่อท้องถิ่นของมหาวิทยาลัย

อุบลราชธานีควรมีองค์กรในการบริหารจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นที่ชัดเจน กำหนดระบบการบริหารจัดการงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นให้สอดคล้องกับแนวคิดการวิจัยเพื่อท้องถิ่น หลักเกณฑ์และกระบวนการบริหารจัดการของแหล่งทุน โดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของผู้ที่เกี่ยวข้องตลอดทั้งกระบวนการ ส่วนการหนุนเสริมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในรูปแบบประชาคมวิจัยควรประกอบด้วย การสนับสนุนทุนวิจัยเพื่อท้องถิ่น การสนับสนุนของสำนักงานส่งเสริมและบริหารงานวิจัยฯ การหนุนเสริมของพี่เลี้ยง และการหนุนเสริมการพัฒนา นักวิจัยเพื่อท้องถิ่น

3) ผลการประเมินผลการดำเนินงานของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน(ระยะที่ 2) จำนวน 9 ตัวชี้วัด รายละเอียดดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงผลการประเมินผลการดำเนินงานของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน (ระยะที่ 2) เปรียบเทียบกับเกณฑ์

ตัวชี้วัด	เกณฑ์	ผลการดำเนินงาน	ผลการประเมิน
ตัวชี้วัดที่ 3.1 ทศนคติการทำงานวิจัยเพื่อสังคม	$\bar{X} \geq 3.50$	4.05	ผ่าน
ตัวชี้วัดที่ 3.2 จำนวนหัวหน้าโครงการวิจัยที่รับรู้เป้าหมายระยะกลางของการพัฒนาพื้นที่จังหวัดนนทบุรี สุพรรณบุรี และพระนครศรีอยุธยา	17 โครงการ	1 โครงการ	ไม่ผ่าน
ตัวชี้วัดที่ 3.3 จำนวนหัวหน้าโครงการวิจัยที่รับรู้เป้าหมาย/วัตถุประสงค์หลักร่วมกันของโครงการวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนในพื้นที่	17 โครงการ	4 โครงการ	ไม่ผ่าน
ตัวชี้วัดที่ 3.4 จำนวนโจทย์วิจัยที่สนองความต้องการที่แท้จริงของพื้นที่	12 โครงการขึ้นไป	14 โครงการ	ผ่าน
ตัวชี้วัดที่ 3.5 จำนวนนักวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่รุ่นใหม่ที่มีส่วนร่วมดำเนินการวิจัย	12 คนขึ้นไป	31 คน	ผ่าน
ตัวชี้วัดที่ 3.6 จำนวนโครงการวิจัยที่แล้วเสร็จตามกำหนดเวลา	17 โครงการ	17 โครงการ	ผ่าน
ตัวชี้วัดที่ 3.7 จำนวนผลงานวิชาการที่เกิดขึ้นและคาดว่าจะเกิดขึ้น	12 ผลงานขึ้นไป	32 ผลงาน	ผ่าน
ตัวชี้วัดที่ 3.8 จำนวนโครงการวิจัยที่ตอบสนองความต้องการของพื้นที่ที่กำลังใช้ประโยชน์ภายในชุมชนหรือพร้อมขยายผลสู่การนำไปใช้ประโยชน์	12 โครงการขึ้นไป	10 โครงการ	ไม่ผ่าน
ตัวชี้วัดที่ 3.9 จำนวนโครงการวิจัยที่บูรณาการกับการเรียนการสอน การบริการวิชาการ หรือการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม	12 โครงการขึ้นไป	14 โครงการ	ผ่าน

จากตารางที่ 1 พบว่า ผลการดำเนินงานของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน มีรายละเอียดดังนี้

ตัวชี้วัดที่ 3.1 ทักษะการทำงานวิจัยเพื่อสังคม มีค่าเฉลี่ย $4.05 \text{ SD} = 0.40$ พบว่า มีทัศนคติเชิงบวกต่อการทำงานวิจัยเพื่อสังคม ผ่านเกณฑ์การประเมิน และหัวหน้าโครงการวิจัยมีความสนใจในการทำงานวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่ต่อไป จำนวน 16 โครงการ คิดเป็นร้อยละ 94.1

ตัวชี้วัดที่ 3.2 จำนวนหัวหน้าโครงการวิจัยที่รับรู้เป้าหมายระยะกลางของการพัฒนาพื้นที่จังหวัดนนทบุรี สุพรรณบุรี และพระนครศรีอยุธยา พบว่า มีจำนวน 1 โครงการที่รับรู้เป้าหมายระยะกลางฯ คือ “เพื่อสร้างความมั่นคงในอาชีพ” ไม่ผ่านเกณฑ์การประเมิน โดยหัวหน้าโครงการวิจัยมีความเข้าใจแตกต่างกันหลากหลายประเด็น

ตัวชี้วัดที่ 3.3 จำนวนหัวหน้าโครงการวิจัยที่รับรู้เป้าหมาย/วัตถุประสงค์หลักร่วมกันของโครงการวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนในพื้นที่ พบว่า มีจำนวน 4 โครงการ ไม่ผ่านเกณฑ์การประเมิน โดยหัวหน้าโครงการวิจัยมีความเข้าใจแตกต่างกันหลากหลายประเด็น

ตัวชี้วัดที่ 3.4 จำนวนโจทย์วิจัยที่สนองความต้องการที่แท้จริงของพื้นที่ พบว่า มีจำนวน 14 โครงการ ผ่านเกณฑ์การประเมิน ทั้งนี้ไม่สามารถยืนยันได้จำนวน 3 โครงการ เนื่องจากบางโครงการวิจัยภายหลังดำเนินการวิจัยหัวหน้าโครงการวิจัยกล่าวว่า “ไม่แน่ใจว่าเป็นความต้องการของชุมชนหรือไม่?” สอดคล้องกับตัวแทนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกล่าวว่า “โจทย์วิจัยดังกล่าวไม่ชัดเจนไม่ทราบว่าทำอะไร?” นอกจากนี้บางโครงการวิจัย ตัวแทนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเสนอให้ปรับโจทย์การวิจัยให้ชัดเจนเนื่องจากจะส่งผลกระทบในวงกว้างต่อเกษตรกร เช่น “ควรดำเนินการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาสายพันธุ์ข้าวที่มีความต้านทานโรค ซึ่งถ้าดำเนินการสำเร็จจะทำให้ลดการใช้สารเคมีไปโดยปริยาย” เป็นต้น

ตัวชี้วัดที่ 3.5 จำนวนนักวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่รุ่นใหม่ที่มีส่วนร่วมดำเนินการวิจัย พบว่า มีจำนวน 31 คน ผ่านเกณฑ์การประเมิน ส่วนใหญ่สังกัดคณะศิลปศาสตร์ จำนวน 14 คน คิดเป็นร้อยละ 45.16 รองลงมาสังกัดคณะบริหารธุรกิจและเทคโนโลยีสารสนเทศ จำนวน 8 คน คิดเป็นร้อยละ 25.41 คณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี จำนวน 5 คน คิดเป็นร้อยละ 16.13 คณะเทคโนโลยีการเกษตรและอุตสาหกรรมเกษตร จำนวน 3 คน คิดเป็นร้อยละ 9.68 สังกัดคณะครุศาสตร์อุตสาหกรรม จำนวน 1 คน คิดเป็นร้อยละ 3.23 ทั้งนี้ไม่มีนักวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่รุ่นใหม่ของคณะวิศวกรรมศาสตร์และสถาปัตยกรรมศาสตร์เข้าร่วมดำเนินการวิจัย

ตัวชี้วัดที่ 3.6 จำนวนผลงานวิจัยที่แล้วเสร็จตามกำหนดเวลา พบว่า ดำเนินการแล้วเสร็จตามกำหนดเวลา ทั้ง 17 โครงการ ผ่านเกณฑ์การประเมิน โดยการดำเนินการวิจัยส่วนใหญ่เป็นไปตามแผนการดำเนินงานหรือกรอบเวลาอย่างเป็นทางการที่กำหนดไว้ ทั้งนี้หน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชนอาจจำเป็นต้องขยายเวลาสำหรับบางโครงการวิจัยเพื่อให้ผลการวิจัยเป็นไปตาม TOR เนื่องจากบางโครงการวิจัยได้รับผลกระทบจากปัจจัยภายนอกที่ไม่สามารถควบคุมได้ เช่น เกิดปัญหาภัยแล้งหรือต้องรอการตรวจประเมินโดยองค์กรภายนอก เป็นต้น

ตัวชี้วัดที่ 3.7 จำนวนผลงานวิชาการที่เกิดขึ้นและคาดว่าจะเกิดขึ้นจากโครงการวิจัย จำนวน 17 โครงการ พบว่า มีจำนวนผลงานวิชาการที่เกิดขึ้นและคาดว่าจะเกิดขึ้น จำนวน 32 ผลงาน ผ่านเกณฑ์การประเมิน ประกอบด้วย บทความวิจัย จำนวน 30 เรื่อง อนุสิทธิบัตร จำนวน 1 ชิ้น และการขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ จำนวน 1 ชิ้น

ตัวชี้วัดที่ 3.8 จำนวนโครงการวิจัยที่ตอบสนองความต้องการของพื้นที่ที่กำลังใช้ประโยชน์ภายในชุมชนหรือพร้อมขยายผลสู่การนำไปใช้ประโยชน์ จากโครงการวิจัย จำนวน 17 โครงการ พบว่า มีโครงการที่กำลังใช้ประโยชน์และพร้อมขยายผลสู่การนำไปใช้ประโยชน์ จำนวน 10 โครงการ ไม่ผ่านเกณฑ์การประเมิน

ตัวชี้วัดที่ 3.9 จำนวนโครงการวิจัยที่มีการบูรณาการกับการเรียนการสอน การบริการวิชาการ หรือการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม พบว่า มีจำนวน 14 โครงการ ผ่านเกณฑ์การประเมิน

ตัวชี้วัดที่ผ่านเกณฑ์การประเมิน อาจเนื่องมาจากหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชนได้วางระบบ กลไกการจัดการงานวิจัยที่มีประสิทธิภาพโดยใช้กระบวนการ PDCA ผ่านการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียกลุ่มต่างๆ ตามบริบทที่เหมาะสม ซึ่งดำเนินการตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ สอดคล้องกับระวีวรรณ สุวรรณศรี และคณะ (2559) กล่าวว่า การดำเนินโครงการ “การพัฒนากระบวนการจัดการงานวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่จังหวัดนนทบุรี สุพรรณบุรี และพระนครศรีอยุธยา” ต้องการให้การประสานงานเกิดความร่วมมือระหว่างหน่วยงานภายใน เพื่อบูรณาการงานแบบสหวิทยาการและสร้างการมีส่วนร่วมกับภาคีเครือข่ายภายนอกมหาวิทยาลัย โดยกำหนดพื้นที่และเป้าหมายการทำงานร่วมกันกับหน่วยงานในพื้นที่ และจัดการงานวิจัยตั้งแต่การพัฒนาโจทย์วิจัย การจัดสรรทุนวิจัย การติดตามช่วยเหลือและพัฒนานักวิจัย การทำวิจัยด้วยกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม ผลักดันให้มีการนำผล

งานวิจัยไปใช้ประโยชน์ร่วมกับภาคีเครือข่าย และเผยแพร่ผลงานสู่สาธารณะ โดยมี สกว. เป็นพี่เลี้ยง ผลการพัฒนาระบบทำให้เกิดการบูรณาการงานวิชาการภายในมหาวิทยาลัย เกิดงานวิจัยลักษณะสหวิทยาการในพื้นที่ นักวิจัยมีเป้าหมายร่วมกันในการทำงานโดยมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์การทำงาน ทำให้ผลงานวิจัยมีโอกาสสูงที่จะได้รับการยอมรับทางวิชาการและสามารถนำไปใช้ประโยชน์เพื่อแก้ปัญหาหรือใช้พัฒนาพื้นที่เป้าหมายได้ จึงทำให้ผลการดำเนินงานบรรลุเป้าหมายทั้ง 6 ตัวชี้วัด

สำหรับตัวชี้วัดผลการดำเนินงานของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน (ระยะที่ 2) ที่ไม่ผ่านเกณฑ์จำนวน 3 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย ตัวชี้วัดที่ 3.2 และ 3.3 การรับรู้เป้าหมายของโครงการและเป้าหมายการวิจัยในแต่ละพื้นที่ ทั้งนี้กระบวนการดำเนินการของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชนอาศัยการวิเคราะห์ Log frame ซึ่งเป็นกระบวนการที่เหมาะสม แต่นักวิจัยยังขาดความเข้าใจและการรับรู้ที่ไม่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน อาจจำเป็นต้องจัดกิจกรรมเพื่อทำความเข้าใจและสร้างความตระหนักและความรับผิดชอบร่วมกัน ทั้งนี้ควรอาศัยวิธีการสะท้อนกลับข้อมูลเพื่อทวนสอบความเข้าใจของนักวิจัย รวมถึงควรทำความเข้าใจกับนักวิจัยอย่างต่อเนื่อง โดยสอดแทรกตามกิจกรรมหรือการประชุมต่างๆ เช่น การประชุมนักวิจัยในแต่ละพื้นที่ เป็นต้น สำหรับตัวชี้วัดที่ 3.8 โครงการวิจัยที่ตอบสนองความต้องการของพื้นที่ ที่กำลังใช้ประโยชน์ภายในชุมชนหรือพร้อมขยายผลสู่การนำไปใช้ประโยชน์ที่ไม่ผ่านเกณฑ์การประเมิน ทั้งนี้บางโครงการวิจัยอาจจำเป็นต้องปรับเกี่ยวกับระเบียบวิธีวิจัยให้เหมาะสมและชัดเจนเพื่อตอบวัตถุประสงค์การวิจัย นอกจากนี้บางโครงการวิจัย การมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียค่อนข้างน้อย รวมถึงขาดการทดลองใช้จริง จึงทำให้ขาดการเรียนรู้จากข้อมูลของพื้นที่ สำหรับบางโครงการวิจัย อาจเนื่องมาจากองค์ความรู้จากผลการวิจัยทำให้ชุมชนตระหนักและเปลี่ยนแปลงแนวทางในการแก้ปัญหา เช่น การหาสารจากธรรมชาติเพื่อทดแทนสารฟอกขาวในแห้วหรือการลดจุดดำในแห้ว ผลการวิจัย พบว่า จุดดำในแห้วคือสารที่มีประโยชน์ ได้แก่ สารประกอบฟีนอลิก และสารต้านอนุมูลอิสระ จึงทำให้ชุมชนบางส่วนเริ่มให้ความสนใจ และเลือกการประชาสัมพันธ์ทำความเข้าใจกับผู้บริโภคเกี่ยวกับลักษณะของแห้วปลอดภัยมากกว่าการลดจุดดำหรือการฟอกสีแห้ว

นอกจากนี้จากการสะท้อนคิด (Reflection) ของนักวิจัยภายหลังเสร็จสิ้นการดำเนินการวิจัย เกี่ยวกับลักษณะของงานวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่ที่มีลักษณะอย่างไร พบว่า นักวิจัยมีความคิดเห็นว่าการวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่ คือ “การดำเนินการวิจัยที่

บูรณาการศาสตร์ต่างๆ ร่วมกัน โดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน/ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเพื่อพัฒนาหรือแก้ปัญหาภายในพื้นที่ ตั้งแต่การกำหนดโจทย์หรือประเด็นการวิจัย หนุนเสริมให้ชุมชน/ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการวิจัย และผลการวิจัยสามารถนำไปใช้พัฒนาหรือแก้ปัญหาของชุมชนหรือพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน โดยมีกลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากผลการวิจัยอย่างชัดเจน”

สรุป

การประเมินระบบและกลไกการบริหารจัดการงานวิจัยของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน (ระยะที่ 2) สามารถสรุปผลการประเมินได้ดังนี้

1) ระบบและกลไกการพิจารณาข้อเสนอโครงการวิจัยของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน (ระยะที่ 2) พบว่า ตัวชี้วัดที่ 1.1 การกำหนดพื้นที่เป้าหมายการวิจัย ตัวชี้วัดที่ 1.2 การวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการพัฒนาของพื้นที่ร่วมกับการพัฒนาโจทย์วิจัย และตัวชี้วัดที่ 1.3 การเปิดรับข้อเสนอและจัดสรรทุนอุดหนุนการวิจัย มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก โดยทั้งหมดผ่านเกณฑ์การประเมิน

2) ระบบและกลไกการหนุนเสริมการดำเนินงานวิจัยของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน (ระยะที่ 2) พบว่า ตัวชี้วัดที่ 2.1 ระบบการเบิกจ่ายทุนอุดหนุนการวิจัย ตัวชี้วัดที่ 2.2 กลไกการประสานงาน ตัวชี้วัดที่ 2.3 การพัฒนาทักษะการวิจัย ตัวชี้วัดที่ 2.4 กระบวนการสร้างการรับรู้เป้าหมายร่วมกัน ตัวชี้วัดที่ 2.5 กระบวนการติดตามความก้าวหน้า ตัวชี้วัดที่ 2.6 การหนุนเสริมความร่วมมือกับภาคีเครือข่าย/ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่ และตัวชี้วัดที่ 2.7 การมีส่วนร่วมของชุมชนในการทำวิจัย/นักวิจัยท้องถิ่น มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก โดยทั้งหมดผ่านเกณฑ์การประเมิน

3) ผลการดำเนินงานของหน่วยวิจัยนวัตกรรมเพื่อสังคมและชุมชน(ระยะที่ 2) พบว่า ผ่านเกณฑ์การประเมิน จำนวน 6 ตัวชี้วัด จาก 9 ตัวชี้วัด ประกอบด้วย ตัวชี้วัดที่ 3.1 ทศนคติการทำงานวิจัยเพื่อสังคม มีค่าเฉลี่ย 4.05 ตัวชี้วัดที่ 3.4 จำนวนโจทย์วิจัยที่สนองความต้องการที่แท้จริงของพื้นที่ 14 โครงการ ตัวชี้วัดที่ 3.5 จำนวนนักวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่รุ่นใหม่ที่มีส่วนร่วมดำเนินการวิจัย 31 คน ตัวชี้วัดที่ 3.6 จำนวนโครงการวิจัยที่แล้วเสร็จตามกำหนดเวลา 17 โครงการ ตัวชี้วัดที่ 3.7 จำนวนผลงานวิชาการที่เกิดขึ้นและคาดว่าจะเกิดขึ้น 32 ผลงาน และตัวชี้วัดที่ 3.9 จำนวนโครงการวิจัยที่บูรณาการกับการเรียน

การสอนการบริการวิชาการ หรือการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม 14 โครงการ สำหรับ 3 ตัวชี้วัดที่ไม่ผ่านเกณฑ์การประเมิน ประกอบด้วย ตัวชี้วัดที่ 3.2 จำนวนหัวหน้าโครงการวิจัยที่รับรู้เป้าหมายระยะกลางของการพัฒนาพื้นที่จังหวัดนนทบุรี สุพรรณบุรี และพระนครศรีอยุธยา 1 โครงการ ตัวชี้วัดที่ 3.3 จำนวนหัวหน้าโครงการวิจัยที่รับรู้เป้าหมาย/วัตถุประสงค์หลักร่วมกันของโครงการวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนในพื้นที่ 4 โครงการ และตัวชี้วัดที่ 3.8 จำนวนโครงการวิจัยที่ตอบสนองความต้องการของพื้นที่ที่กำลังใช้ประโยชน์ภายในชุมชนหรือพร้อมขยายผลสู่การนำไปใช้ประโยชน์ 10 โครงการ

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ ที่ให้ทุนอุดหนุนการวิจัย และผู้ทรงคุณวุฒิจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ประกอบด้วย ดร.สีลาภรณ์ บัวสาย รองศาสตราจารย์ดร.เสมอ ถาไย รองศาสตราจารย์ดร.ชิตณรงค์ ศิริสถิตย์กุล รองศาสตราจารย์ ดร.อรรถ ้วยอาจิณ และ คุณเบญจมาศ ตีระมาศวาณิช สำหรับข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์ในการดำเนินการวิจัยและปรับแก้บทความ

บรรณานุกรม

- เบญจมาศ ตีระมาศวาณิช และ สีลาภรณ์ บัวสาย. 2558. การพัฒนาขีดความสามารถและบทบาทของมหาวิทยาลัยในการรับใช้พื้นที่ ด้วยกระบวนการวิจัย บนเส้นทางสู่มหาวิทยาลัยรับใช้พื้นที่: 15 กรณีศึกษามหาวิทยาลัยไทย. โครงการความร่วมมือเพื่อพัฒนา งานวิจัยเชิงพื้นที่ ระหว่าง มวล. และ สกว. นครศรีธรรมราช. 167 น.
- ระวีวรรณ สุวรรณศรี และคณะ. 2559. รายงานการพัฒนาระบบการจัดการงานวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่จังหวัดนนทบุรี สุพรรณบุรี และ พระนครศรีอยุธยา. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยร่วมกับมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ. พระนครศรีอยุธยา. สุภางค์ จันทวานิช. 2548. วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. (พิมพ์ครั้งที่ 13). สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพฯ. 233 น.
- อรรถ ้วยอาจิณ และคณะ. 2559. รูปแบบการบริหารจัดการงานวิจัยเพื่อการหนุนเสริมงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นของมหาวิทยาลัย อุบลราชธานี. วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่. 8(4); 15-34.
- Henry A. 1995. *Consumer Behavior and Marketing Action*. 5th ed. South-Western College Pub. Ohio. 749 p.
- Schiffman, L.G. & Kanuk, L.L. 2000. *Consumer Behavior*. 7th ed. Pearson Education. Reno.

แผนการพัฒนากองท่องเที่ยวเชิงนิเวศ อย่างมีส่วนร่วมของชุมชนสามเรือน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ธารณี นวัสนธิ^{1*} สุขุม คงดิษฐ์¹ วรธนา พรหมศิลป์¹ เบญจพร เชื้อผึ้ง¹
ธาริตา สกฤตรัตน์¹ จุฬารัตน์ ชัยพิทักษ์² และ บุญสมหญิง พลเมืองดี²

¹สาขาวิชาการท่องเที่ยวและการโรงแรม คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ อำเภพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13000

²สาขาวิชาภาษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ
อำเภพระนครศรีอยุธยา จังหวัดพระนครศรีอยุธยา 13000

*ผู้เขียนหลัก อีเมลล์: nokair1@hotmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของชุมชน ตำบลสามเรือน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ให้สามารถเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ 2) เพื่อนำเสนอเส้นทางและรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลสามเรือน และ 3) เพื่อเสนอแผนการพัฒนากองท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนสามเรือนที่มีความเหมาะสมและสามารถเป็นทางเลือกแก่นักท่องเที่ยวในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณ การวิจัยเชิงคุณภาพ และการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) กลุ่มตัวอย่าง คือ ประชาชนชาวบ้านและผู้ที่มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ชุมชน ผู้นำชุมชน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มอาชีพ ประชาชนในพื้นที่ บุคคลภายนอกที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวทั้งภาครัฐและเอกชน และกลุ่มนักท่องเที่ยวที่เที่ยวงานวันเห็ดดับต่างามที่สามเรือน จำนวน 200 คน วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยสรุปได้ว่าชุมชนตำบลสามเรือนมีศักยภาพด้านการท่องเที่ยวสามารถเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ เนื่องจากผลการประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ พื้นที่ตำบลสามเรือน อำเภบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มี 9 คะแนนจาก 13 คะแนน สำหรับเส้นทางและรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลสามเรือนพบว่า เส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางบก ที่มีระยะทางรวม 7 กิโลเมตร มีจุดที่น่าสนใจ และมีความสำคัญ เหมาะสมสำหรับการเป็นจุดเรียนรู้ในเส้นทางศึกษาทางธรรมชาติทั้งหมด 7 จุด และแผนการพัฒนากองท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนสามเรือน ได้จัดทำเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะสั้น เวลาไม่เกิน 1 ปี ระยะกลาง 1-5 ปี และระยะยาว 5 ปีขึ้นไป

คำสำคัญ: จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ตำบลสามเรือน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การมีส่วนร่วม แผนพัฒนา

Development Planning of Community Participated Ecotourism of Samruan Community, Pra Nakhon Sri Ayutthaya Province

Tharaneer Nawatnatee^{1,*}, Sukhum Kongdit¹, Vassa Promsilp¹, Benjaporn Chuapung¹, Tharida Sakulrat¹ Jurarat Chaiphithak² and Boonsomying Polamuangdee²

¹Tourism and Hotel Department, Faculty of Liberal Arts, Rajamangala University of Technology Suvarnabhumi, Phranakhon Si Ayutthaya District, Phranakhon Si Ayutthaya Province, Thailand 13000

²Language Department, Faculty of Liberal Arts, Rajamangala University of Technology Suvarnabhumi, Phranakhon Si Ayutthaya District, Phranakhon Si Ayutthaya Province, Thailand 13000

*Corresponding author's E-mail: nokair1@hotmail.com

Abstract

The objectives of this research are 1) to study, gather, analyze, and process contextual information regarding the community in the Samruan sub-district, Pra Nakhon Sri Ayutthaya province for the area based research method and practical performance evaluation, 2) to study the potential of sub-district as a destination for ecotourism, 3) to participate in suggestion of activities and routes for ecotourism projects and 4) to present the planning of the community's participation in the development of appropriate ecotourism options for potential visitors to the Pra Nakhon Sri Ayutthaya province. This project employed quantitative research, quality research, and participatory action research (PAR). Concepts and principles of ecotourism and innovative, creative tourism activities were combined. A case study was conducted using a sample group of local historians, community leaders, farmers, occupation groups, community residents, concerned individuals from neighboring communities, local government officials, private sector representatives, and 200 visitors to the mushroom festival organized by the community. The information was analyzed in term of mean and standard deviation using a statistics program. The results indicated that Samruan's potential as a destination for ecotourism rated at 9 out of a possible 13 score. Routes and activities for ecotourism projects suggested by the community participation was visited by the researchers in order to assess whether the tourism management and collaboration with members of the Samruan community were fulfilled. After these processes, a 7 kilometer tourism route was selected for ecosystems observation and implemented in the community's sixth mushroom festival. Finally, the planning of the community's participation in the development of appropriate ecotourism options for potential visitors to the Pra Nakhon Sri Ayutthaya province was presented in 3 stages; a short-term stage (less than 1 year), a medium-term stage (1–5 years), and a long-term stage (over 5 years.)

Keywords: Pra Nakhon Sri Ayutthaya province, Samruan community, Ecotourism, Participatory, Development planning

บทนำ

ตำบลสามเรือน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่ม มีคลอง หนอง บึง ใหญ่เล็ก จำนวนมาก และแหล่งน้ำธรรมชาติมาจากลำคลองต่างๆ ได้แก่ คลองโพ คลองทราย คลองชลประทาน ดินในชุมชนสามเรือนเป็นดินเหนียว มีความอุดมสมบูรณ์ระดับปานกลาง สีของดินมีทั้งสีดำ สีดำเทา สีน้ำตาล สีน้ำตาลเทา และดินมีสภาพเหมาะสมสำหรับการเกิดเห็ดตับเต่า ซึ่งเห็ดตับเต่าเป็นพืชที่ไม่สามารถเจริญเติบโตได้ในพื้นที่ที่มีสารเคมีเจือปน และเห็ดตับเต่าเกิดขึ้นเองตามธรรมชาติ

ในการประเมินเพื่อจัดทำแผนพัฒนา 3 ปีขององค์การบริหารส่วนตำบลสามเรือน ได้ทำการวิเคราะห์โอกาสและภาวะคุกคามหรือข้อจำกัดของสภาวะแวดล้อมภายนอก ที่มีผลต่อการพัฒนาด้านต่างๆ ขององค์การบริหารส่วนตำบล รวมทั้งได้วิเคราะห์จุดแข็งและจุดอ่อน พบว่าจุดแข็งของตำบลสามเรือนคือ มีพืชพื้นถิ่นเช่น เห็ดตับเต่า และมีพื้นที่ที่สามารถพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้ และจุดอ่อนคือ ประชาชนในพื้นที่ขาดความเข้าใจใ้ดูแลและรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่นของตน ดังนั้นเพื่อให้สอดคล้องกับประเด็นยุทธศาสตร์ที่ 1 : พัฒนาคูณภาพแหล่งท่องเที่ยวและบริการสู่มาตรฐานสากล ข้อย่อยที่ 1.1 โครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (เห็ดตับเต่า) จึงเสนอให้พื้นที่ชุมชนสามเรือนมีรูปแบบการท่องเที่ยวบนฐานทรัพยากรทางธรรมชาติของชุมชน หรือรูปแบบการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ในอดีตที่ผ่านมา แนวคิดเรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศนั้นได้รับการส่งเสริมในต่างประเทศซึ่งเป็นการท่องเที่ยวทางเลือกที่ไม่มีผลกระทบในชุมชน และเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่สนับสนุนการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ รักษาวัฒนธรรมท้องถิ่น และให้ผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจต่อชุมชน (Mgonja et al., 2015)

คณะผู้วิจัย ได้ลงพื้นที่ตำบลสามเรือน เพื่อสำรวจทรัพยากรพื้นฐาน และวิเคราะห์บริบทชุมชน โดยใช้เครื่องมือศึกษาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ได้แก่ การทำแผนที่รอบในและรอบนอก การทำเส้นทางประวัติศาสตร์ชุมชน และปฏิทินชีวิต ซึ่งได้รับความร่วมมือเป็นอย่างดีจากองค์การบริหารส่วนตำบลสามเรือน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มอาชีพ ชาวบ้านในชุมชนและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องอื่นๆ ทำให้คณะผู้วิจัยสามารถสังเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอประเด็นวิจัยเบื้องต้นให้กับชุมชนและผู้มีส่วน

เกี่ยวข้อง ซึ่งมีผลสรุปร่วมกัน คือ ชุมชนมีความต้องการในการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีการบูรณาการทรัพยากรทางการเกษตร วิถีชีวิตชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งโบราณสถาน โดยเชื่อมโยงเข้ากับเส้นทางท่องเที่ยวจากพระราชวังบางปะอินมายังชุมชน

คณะผู้วิจัยได้เล็งเห็นถึงความสำคัญและความต้องการของชุมชนในการจัดทำเส้นทางและกิจกรรมการท่องเที่ยวในพื้นที่ดังกล่าว จึงนำแนวคิดด้านการจัดการการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ และการมีส่วนร่วมโดยคำนึงถึงความสอดคล้องของศักยภาพในพื้นที่และความต้องการของชุมชนเป็นสำคัญ คณะผู้วิจัยจึงนำเสนอการจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนสามเรือน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยการบูรณาการทรัพยากรในชุมชนให้เกิดมูลค่าเพิ่มทางการท่องเที่ยวสูงสุด และชุมชนเกิดการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนต่อไป

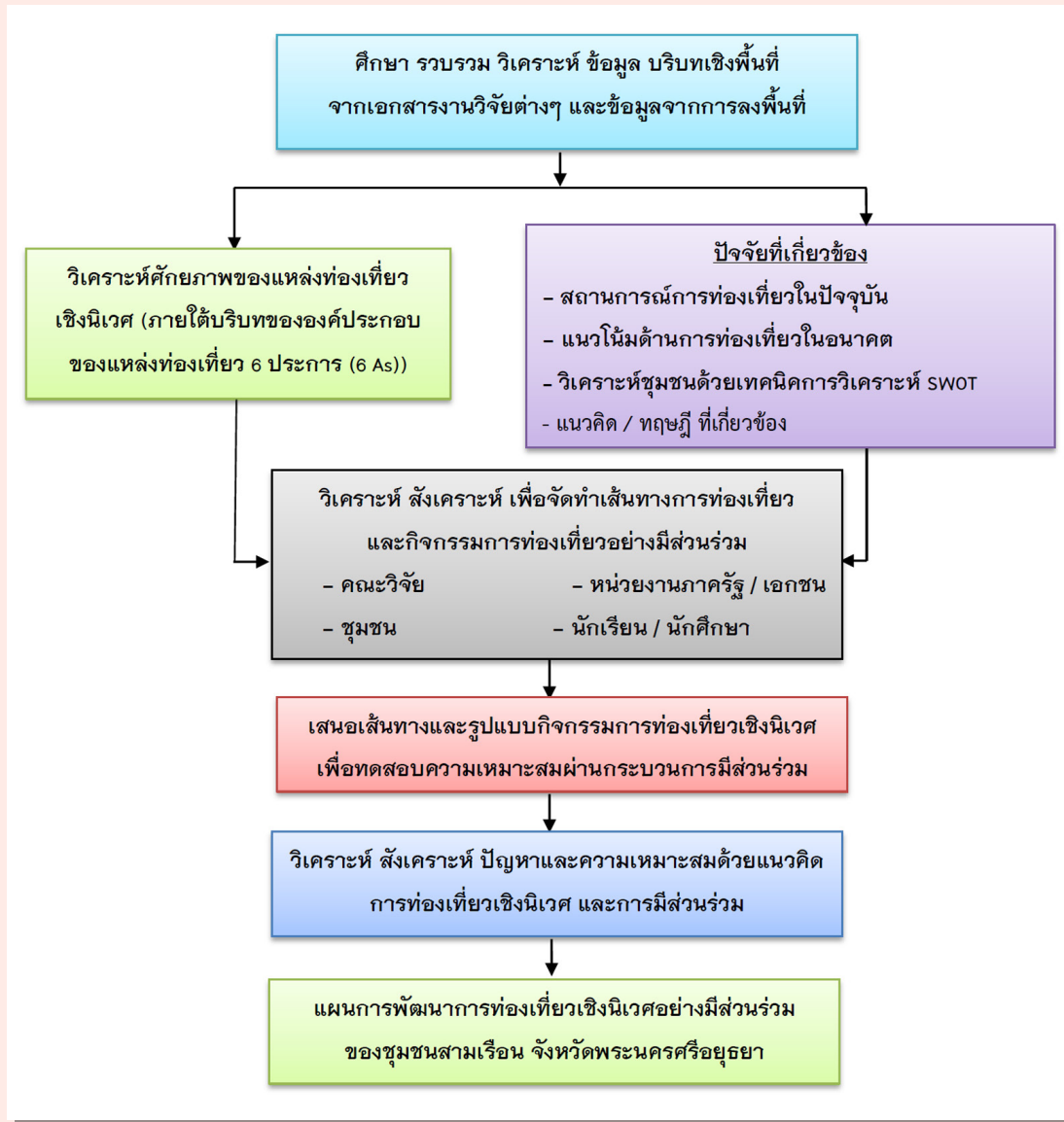
วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของชุมชนตำบลสามเรือนให้สามารถเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ
- 2) เพื่อนำเสนอเส้นทางและรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลสามเรือน
- 3) เพื่อเสนอแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนสามเรือน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

วิธีดำเนินการวิจัย

กรอบการดำเนินงานวิจัย แสดงดังภาพที่ 1 สามารถสรุปวิธีดำเนินการวิจัยได้ดังนี้

- 1) ศึกษา รวบรวม วิเคราะห์ ข้อมูลบริบทเชิงพื้นที่จากเอกสารงานวิจัยต่างๆ และข้อมูลจากการลงพื้นที่
- 2) วิเคราะห์ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ (ภายใต้บริบทขององค์ประกอบของแหล่งท่องเที่ยวทั้ง 6 ประการ (6 As) ตามแนวคิดของ บุญบา สิทธิการ และ สิริวัฒนา ใจมา (2552) ทั้ง 6 ด้าน ได้แก่ สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว เส้นทางคมนาคม เข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว สิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว ที่พักในแหล่งท่องเที่ยว และกิจกรรมการท่องเที่ยว

ภาพที่ 1 กรอบการดำเนินงานวิจัย

3) นำผลที่ได้จากการวิเคราะห์ศักยภาพของแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนสามเรือน มาเชื่อมโยงกับผลของการวิเคราะห์บริบทของพื้นที่ ด้วยเทคนิคการวิเคราะห์ SWOT ผ่านการจัดเวทีชุมชน เพื่อระดมสมองในการจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งประกอบด้วยเส้นทางการท่องเที่ยวและกิจกรรมทางการท่องเที่ยวของพื้นที่

4) ทดสอบเส้นทางและกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศเพื่อประกอบการจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของพื้นที่ โดยกระบวนการมีส่วนร่วม

5) วิเคราะห์ สังเคราะห์ ปัญหาและความเหมาะสมของการจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของพื้นที่โดยใช้แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและกระบวนการมีส่วนร่วมผ่านการจัดการประชุมกลุ่มย่อยและการประชุมกลุ่มใหญ่

6) จัดทำแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนสามเรือน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อเสนอให้องค์การบริหารส่วนตำบลสามเรือน และผู้เกี่ยวข้องในการจัดการท่องเที่ยวได้นำแผนไปพัฒนาต่อไป

ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง แบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มที่ 1 ประชาชนชาวบ้านและผู้ที่มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ชุมชน ด้านภูมิปัญญาท้องถิ่น ในพื้นที่ตำบลสามเรือน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 6 คน โดยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างด้วยการบอกต่อ (Snowball sampling)

กลุ่มที่ 2 ผู้นำชุมชน กลุ่มเกษตรกร กลุ่มอาชีพ และประชาชนในพื้นที่ตำบลสามเรือน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา จำนวน 30 คน โดยใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling)

กลุ่มที่ 3 บุคคลภายนอกที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการท่องเที่ยวในพื้นที่ตำบลสามเรือน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้งภาครัฐและเอกชน จำนวน 10 คน โดยใช้วิธีการเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง

กลุ่มที่ 4 นักท่องเที่ยวที่มาเที่ยวชมงานวันเห็ดดับเต่างาม ที่สามเรือน จำนวน 200 คน โดยใช้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบสะดวกหรือแบบบังเอิญ (Convenient or accidental sampling) และกลุ่มทดสอบเส้นทางและกิจกรรมทางการท่องเที่ยว จำนวน 60 คน ได้แก่ ผู้ประกอบการด้านการท่องเที่ยว ผู้นำชุมชนชาวบ้านในพื้นที่ ครูและนักเรียนในพื้นที่ และนักศึกษาสาขาวิชาการท่องเที่ยว

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth interview) แบบประเมินความพึงพอใจโดยกำหนดข้อคำถามให้เป็นองค์ประกอบทางการท่องเที่ยวทั้ง 6 ด้าน (6 As) โดยกำหนดระดับความพึงพอใจเป็น 5 ระดับ

การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary data) ได้จากการรวบรวม ค้นคว้า ศึกษาจากเอกสาร หนังสือ วารสาร และงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและกิจกรรมทางการท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ในพื้นที่ตำบลสามเรือน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา มาจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวและกิจกรรมทางการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ รวมถึงจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนต่อไป

การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ (Primary data) ใช้วิธีการรวบรวมข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง จากการแจกแบบประเมินความพึงพอใจ เพื่อใช้ในการประเมินระดับความน่าสนใจของแหล่งท่องเที่ยวทั้ง 6 ด้าน จากกลุ่มนักท่องเที่ยว และจากการสัมภาษณ์ข้อมูลแบบเจาะลึกกับกลุ่มเกษตรกร กลุ่มอาชีพ กลุ่มผู้นำชุมชน รวมถึงประชาชนชาวบ้านที่มีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่น

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ จากแบบประเมินความพึงพอใจ เพื่อใช้ในการจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวทั้ง 6 ด้าน ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปทางสถิติ โดยใช้ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ จากแบบสอบถามปลายเปิด และจากการสัมภาษณ์ ใช้วิธีการวิเคราะห์เนื้อหา โดยการตีความหมายแล้วสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย การจัดกลุ่มประเด็นสำคัญ และนำเสนอข้อมูลอธิบายเป็นความเรียง

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

1) ผลการศึกษาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวและจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวของชุมชนตำบลสามเรือนให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ สามารถสรุปได้ดังตารางที่ 1 พบว่า ผลการประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตำบลสามเรือน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ได้ผลการประเมินคือ 9 คะแนน จาก 13 คะแนน

2) ผลการประเมินความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวชุมชนสามเรือน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ทั้ง 6 ด้าน ดังแสดงในตารางที่ 2 พบว่า ชุมชนสามเรือนมีความพร้อมในการยกระดับพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศได้เป็นอย่างดี เนื่องจากพื้นที่ในชุมชนมีสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว มีการคมนาคมที่สามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้สะดวก มีสิ่งอำนวยความสะดวกในระดับปานกลาง มีกิจกรรมทางการท่องเที่ยวที่น่าสนใจ แม้ว่าขาดแคลนที่พักแรมในแหล่งท่องเที่ยวก็ตาม

3) ผลการศึกษาเส้นทางและรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลสามเรือน จากการนำชาวบ้านในชุมชนสามเรือนไปศึกษาดูงานการจัดการท่องเที่ยว ณ โฮมสเตย์บ้านปลายโพรงพาง อำเภออัมพวา จังหวัดสมุทรสงคราม ดังแสดงในภาพที่ 2 พบว่า ชาวบ้านสามารถนำความรู้ที่ได้มาร่วมศึกษาเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางบก มีการกำหนดจุดศึกษาโดยใช้ข้อมูลที่ได้จากการสำรวจแบบมีส่วนร่วม และการระดมสมองโดยผู้วิจัยร่วมกับอาจารย์และนักศึกษาสาขาการท่องเที่ยวและการโรงแรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ เจ้าหน้าที่โรงเรียนสามเรือน และชาวบ้านในชุมชนสามเรือน นำข้อมูลที่ได้มากำหนดจุดศึกษาในเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางบก คณะผู้วิจัย พบว่า เส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางบกที่มีระยะทางรวม

ตารางที่ 1 ผลการประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ตำบลสามเรือน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

องค์ประกอบการประเมินแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ	13 คะแนน				
	คะแนน (A)			ค่าน้ำหนัก (B)	ค่าคะแนน (A*B)
	0	0.5	1		
1. แหล่งธรรมชาติมีสิ่งที่สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยวให้เข้าไปเที่ยวชมได้เป็นอย่างดี และจุดดึงดูดดังกล่าวก่อให้เกิดการเรียนรู้ในเรื่องระบบนิเวศ			1	3	3
2. แหล่งธรรมชาติมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชุมชนอย่างเห็นได้ชัด โดยชุมชนมีวิถีชีวิตที่ต้องพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติในบริเวณนั้นเป็นหลัก			1	3	3
3. แหล่งธรรมชาติยังคงสภาพความเป็นธรรมชาติดั้งเดิมไว้ได้ และไม่มีการรบกวนจากมนุษย์		0.5		2	1
4. มีการจัดเส้นทางศึกษาธรรมชาติและป้ายสื่อความหมายบนเส้นทางเพื่อให้ความรู้แก่นักท่องเที่ยว		0.5		2	1
5. การจัดกิจกรรมด้านการศึกษาธรรมชาติให้กับกลุ่มนักท่องเที่ยวที่มีความสนใจเฉพาะด้าน เช่น กิจกรรมการดูนก การศึกษาพันธุ์ไม้ ฯลฯ เป็นครั้งคราว		0.5		2	1
6. มีบุคลากรที่มีความรู้ระดับปริญญาตรีด้านสิ่งแวดล้อม นิเวศวิทยา หรือด้านที่เกี่ยวข้อง และสามารถสื่อสารและให้ความรู้โดยใช้ภาษาอังกฤษได้	0			1	0
คะแนนที่ได้					9

7 กิโลเมตร มีความเหมาะสมในการเป็นจุดเรียนรู้เส้นทางศึกษาทางธรรมชาติทั้งหมด 7 จุด ได้แก่

จุดที่ 1 จุดเริ่มต้น บริเวณศูนย์เรียนรู้การเพาะเห็ดตับเต่า หมู่ที่ 5 ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศทางบก เป็นจุดที่ใช้แนะนำเกี่ยวกับเส้นทางท่องเที่ยว และเป็นจุดเรียนรู้เกี่ยวกับการเพาะเห็ดตับเต่า

จุดที่ 2 คู่มกรณา บ้านต้นแบบเศรษฐกิจพอเพียง จุดนี้เหมาะสำหรับการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาในการทำเกษตรแบบพอเพียงตามแนวพระราชดำริ

จุดที่ 3 จุดชมกล้วยไม้ จุดนี้เหมาะสำหรับการเรียนรู้การเพาะเลี้ยงกล้วยไม้

จุดที่ 4 วัดสามเรือน เป็นจุดรวมจิตใจของชาวสามเรือน และเป็นสถานที่สำคัญในการจัดกิจกรรมของชุมชน ได้แก่ ประเพณีอาบน้ำคนเปื้อนในวันลอยกระทง เป็นต้น

จุดที่ 5 จุดชมเห็ดตับเต่า เหมาะสำหรับการเรียนรู้เกี่ยวกับการเพาะเห็ดตับเต่า

จุดที่ 6 จุดชมรังนกกระจาบ เหมาะสำหรับกิจกรรมชมรังนกกระจาบ ในบริเวณนี้จะมีวิวสองข้างทางที่มีความสวยงาม

และเป็นจุดที่มองเห็นรังนกกระจาบเป็นจำนวนมาก

จุดที่ 7 วัดใหม่กลางเกาะระกำ สิ่งสำคัญในบริเวณวัด ได้แก่ โรงเรียนวัดท่าใหม่ เป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษา ประชาชนสามารถใช้ประโยชน์จากวัด คือ เป็นสถานที่ปฏิบัติธรรม นั่งกรรมฐาน ฟังพระธรรมเทศนา จัดงานในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา และใช้เป็นสถานที่จัดงานประเพณีวัฒนธรรมต่างๆ

คณะผู้วิจัยได้ทำการทดสอบเส้นทางท่องเที่ยวทางบกของชุมชน ดังแสดงในภาพที่ 3 โดยการนำกลุ่มตัวอย่างไปทดสอบเส้นทาง และสอบถามความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนสามเรือน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามจากนักท่องเที่ยว ซึ่งจำแนกเป็นรายด้าน สามารถสรุปได้ดังตารางที่ 3 พบว่า ระดับความคิดเห็นของนักท่องเที่ยวที่มีต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนสามเรือน จังหวัดพระนครศรีอยุธยาทั้ง 6 ด้านอยู่ในระดับมาก

ตารางที่ 2 ผลการประเมินความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวชุมชนสามเรือน

สิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว	ผลการศึกษา
1. แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ	มีกิจกรรมการล่องเรือแม่น้ำเจ้าพระยา คลองโพ ชมทิวทัศน์
2. แหล่งท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม	มีวัดอยู่ในเขตพื้นที่ ได้แก่ วัดสามเรือน
3. แหล่งท่องเที่ยวทางการเกษตร	มีพื้นที่ทำการเกษตร โดยประชาชนมีที่ดินเป็นของตนเอง ไม่ต้องเช่า ส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา และเห็ดตับเต่า มีกิจกรรมศึกษาและเรียนรู้การปลูกเห็ดตับเต่า
เส้นทางคมนาคมเข้าถึง	ผลการศึกษา
1. การคมนาคมขนส่งโดยรถยนต์	มีถนนลาดยางเข้าถึงชุมชน กว้าง 6 เมตร (2 ช่องทาง)
2. การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวด้วยทางเท้า	พื้นที่ทางการเกษตรอยู่ริมทางสามารถเดินทางด้วยเท้า
3. ความปลอดภัยในการเดินทาง	มีความปลอดภัยค่อนข้างสูง เนื่องจากไม่มีรถวิ่งมากนัก
4. คุณภาพของเส้นทางที่เข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว	ถนนลาดยาง 2 ช่องทาง กว้าง 6 เมตร
5. การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวทุกฤดูกาล	ช่วงฤดูฝนจะมีปัญหาน้ำท่วม ต้องปิดให้บริการการท่องเที่ยว เนื่องจากอยู่ในพื้นที่ลุ่ม จึงทำให้น้ำท่วมในฤดูฝน
สิ่งอำนวยความสะดวก	ผลการศึกษา
1. ศาลาที่พักหรือจุดชมวิว	มีศาลาที่พักเป็นระยะ จุดชมวิวมียางแ่ง
2. ป้ายแนะนำทางและสถานที่ท่องเที่ยว	มีน้อย ไม่เพียงพอต่อความต้องการและการอำนวยความสะดวกให้แก่นักท่องเที่ยว ต้องใช้การติดต่อสื่อสารผ่านทางโทรศัพท์เพื่อสอบถามเส้นทาง
3. ระบบสื่อความหมาย หรือ สัญลักษณ์	ไม่มีการจัดการ
4. บริการไปรษณีย์	ไม่มีบริการ
5. บริการเช่ารถจักรยาน จักรยานยนต์	ไม่มีบริการ
6. บริการห้องน้ำหรือห้องสุขา	มีบางจุด
7. บริการโทรศัพท์สาธารณะ	มี 81 แห่ง
8. บริการน้ำดื่มและน้ำใช้	มีร้านค้าที่ให้บริการ
9. บริการร้านอาหารและเครื่องดื่ม	มีร้านขายของชำ ร้านก๋วยเตี๋ยว และร้านอาหารตามสั่ง แต่เป็นลักษณะร้านอาหารตามบ้าน
10. ร้านขายของที่ระลึก	ไม่มีสถานที่ประจำ
11. ศูนย์ข้อมูลนักท่องเที่ยว	ไม่มี แต่มีข้อมูลท่องเที่ยวการบริหารส่วนตำบล
12. ศูนย์รับแจ้งเหตุนักท่องเที่ยว	มีจุดที่พักสายตรวจจำนวน 1 แห่ง
13. บริการตรวจคนเข้าเมือง	ไม่มี
14. บริการสาธารณสุข	มีร้านขายยา 5 แห่ง คลินิก 3 แห่ง
15. ปั้มน้ำมันและก๊าซ	มีจำนวน 3 แห่ง
กิจกรรมการท่องเที่ยว	ผลการศึกษา
1. ธรรมชาติ	นั่งเรือชมทิวทัศน์ตามลำน้ำเจ้าพระยา คลองโพ
2. ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี	มีงานวันสงกรานต์ มีงานบุญตามวันสำคัญทางศาสนา จัดงานวันอาบน้ำดินเพ็ญ
3. การจัดแสดงและแข่งขันกีฬา	มีในช่วงที่จัดงานวันเห็ดตับเต่าสามเรือน

ตารางที่ 2 (ต่อ) ผลการประเมินความพร้อมของแหล่งท่องเที่ยวชุมชนสามเรือน

ที่พักในแหล่งท่องเที่ยว	ผลการศึกษา
1. โรงแรม	ไม่มีบริการ
2. รีสอร์ท	ไม่มีบริการ
3. เกสต์เฮ้าส์	ไม่มีบริการ
4. วิลเลจ สเตย์	ไม่มีบริการ
5. เติ้นท์ค้างคืน	ไม่มีบริการ
การบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว	ผลการศึกษา
1. การโฆษณาผ่านสื่อต่างๆ	รายการท่องเที่ยว และรายการโทรทัศน์มาถ่ายทำและโปรโมทสื่อต่างๆ ให้ฟรี
2. การประชาสัมพันธ์สถานที่ท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง	มีการจัดงานประจำปีชุมชน คืองานวันเห็ดดับเต่างามที่สามเรือน
3. การลดค่าบริการในบางฤดูกาล	ไม่มี
4. การออกร้านแสดงสินค้าการท่องเที่ยวกับท้องถิ่นอื่นๆ	มีในช่วงที่จัดงานวันเห็ดดับเต่างามที่สามเรือน
5. รับชำระเงินด้วยบัตรเครดิต	ไม่มี
6. การเบิก – ถอนเงิน ATM	ไม่มี
7. โรงพยาบาลหรือสาธารณสุข	มีโรงพยาบาลสุขภาพประจำตำบลและคลินิกชุมชนประจำตำบล

ภาพที่ 2 ชาวชุมชนสามเรือนร่วมศึกษาดูงานโฮมสเตย์บ้านปลายโพงพัง อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น

ภาพที่ 3 การทดสอบเส้นทางท่องเที่ยวทางบก

ตารางที่ 3 ค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานของระดับความคิดเห็นของกลุ่มตัวอย่างที่มีต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนสามเรือน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

ด้านสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว	$\bar{X}$	SD	ความสนใจ
1. ทัศนียภาพของภูมิทัศน์ธรรมชาติของแหล่งท่องเที่ยว	4.20	0.78	มาก
2. ความโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของแหล่งท่องเที่ยว	3.97	0.92	มาก
3. ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรการท่องเที่ยวธรรมชาติ	4.14	0.85	มาก
4. ความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม	4.08	0.84	มาก
ด้านเส้นทางคมนาคมเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว			
1. การเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว	3.86	0.88	มาก
2. ความปลอดภัยในการเดินทาง	3.93	0.93	มาก
3. คุณภาพของเส้นทางที่เข้าถึงแหล่งท่องเที่ยว	3.80	0.88	มาก
ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว			
1. ศาลาที่พักหรือจุดชมวิว	3.96	0.90	มาก
2. ป้ายแนะนำทางและสถานที่ท่องเที่ยว	3.71	1.09	มาก
3. ร้านอาหารและเครื่องดื่ม	3.81	0.91	มาก
4. ศูนย์รับแจ้งเหตุนักท่องเที่ยว	3.82	0.94	มาก
5. ความพร้อมของสิ่งอำนวยความสะดวก (ห้องน้ำ ที่จอดรถ)	3.56	1.05	มาก
6. โรงพยาบาลหรือสาธารณสุข	3.62	0.95	มาก
ด้านการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว			
1. การโฆษณาผ่านสื่อต่างๆ	4.01	0.99	มาก
2. การประชาสัมพันธ์สถานที่ท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่อง	4.04	0.92	มาก
3. การออกร้านแสดงสินค้าการท่องเที่ยวกับท้องถิ่นอื่นๆ	3.93	0.85	มาก
ด้านที่พักในแหล่งท่องเที่ยว			
1. ความเหมาะสมของที่พัก เช่น โรงแรม รีสอร์ท เติมนท์ โฮมสเตย์	3.80	0.91	มาก
ด้านสิ่งอำนวยความสะดวกในแหล่งท่องเที่ยว			
1. กิจกรรมการชมหาดับเต่า และทำอาหารจากหาดับเต่า	4.03	0.82	มาก
2. กิจกรรมการชมโบราณสถานในชุมชนสามเรือน	3.94	0.90	มาก

ตารางที่ 4 แผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนสามเรือน อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา

แผนระยะสั้น (ไม่เกิน 1 ปี)
- จัดโครงการอบรมให้ความรู้และสร้างความเข้าใจแก่ชาวบ้านชุมชนสามเรือนในการอยู่อาศัยร่วมกับธรรมชาติเพื่ออนุรักษ์ระบบนิเวศ - จัดโครงการอบรมการเป็นเจ้าบ้านที่ดี เพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่จะเกิดขึ้นอย่างเต็มรูปแบบในอนาคต - จัดทำปฏิทินการท่องเที่ยวชุมชนสามเรือน - พัฒนาแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณสถาน ประเพณี และวัฒนธรรมของชุมชน - จัดทำโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน - จัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติทางบกและทางน้ำ - ทำป้ายสื่อความหมายบนเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนสามเรือน
แผนระยะกลาง (1-5 ปี)
- จัดอบรมมัคคุเทศก์ท้องถิ่น ประจำชุมชนสามเรือน - ก่อตั้งชมรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศบ้านสามเรือน - ก่อตั้งชมรมอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นชุมชนสามเรือน - ศึกษาความเป็นไปได้ในการจัดตั้งตลาดน้ำสามเรือนให้เกิดเป็นรูปธรรม - จัดทำแผนที่และคู่มือการท่องเที่ยวเชิงนิเวศชุมชนสามเรือน - จัดทำแผนพัฒนาบุคลากรทางภาครัฐให้สามารถช่วยเหลือชาวบ้านได้
แผนระยะยาว (5 ปีขึ้นไป)
- การสร้างสังคมเมืองกับสังคมชนบทให้อยู่ร่วมกันโดยเน้นการมีส่วนร่วมในชุมชน เพื่อลดความขัดแย้งและให้เกิดความยั่งยืนในชุมชน - ส่งเสริมให้ชุมชนอนุรักษ์แหล่งน้ำและทรัพยากรในพื้นที่ไว้เพื่อการอุปโภคและบริโภค ซึ่งจะส่งผลดีต่อการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ - ยกระดับมาตรฐานการดำรงชีพ - สร้างอาคารที่เป็นแหล่งศึกษาด้านการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชนสามเรือน - กำหนดขีดความสามารถในการรองรับของนักท่องเที่ยว - มีนโยบายต่อการจัดการสิ่งแวดล้อมโดยรอบชุมชน

ผลจากการศึกษาศักยภาพด้านการท่องเที่ยวของชุมชน การจัดทำเส้นทางและรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศของชุมชน รวมถึงการจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนสามเรือนนั้น ทำให้ชุมชนสามเรือนเกิดการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการการท่องเที่ยวในพื้นที่ ชุมชนสามารถนำองค์ความรู้ด้านการท่องเที่ยวมาใช้ในการบริการนักท่องเที่ยว เช่น การต้อนรับนักท่องเที่ยว และการจัดกิจกรรมการท่องเที่ยว รวมถึงองค์การบริหารส่วนตำบลสามเรือนมีแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของพื้นที่ที่ชัดเจนและมีทิศทางมากขึ้น ผลที่เกิดขึ้นจากการวิจัยครั้งนี้ยังเป็นการกระตุ้นให้ชุมชนสามเรือนมีความต้องการในการพัฒนาศักยภาพของพื้นที่ตนเองในด้านต่างๆ อาทิ การจัดทำที่พักแรมในแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศ การนำศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนสามเรือนมาสร้างมูลค่าเพิ่ม

ทางการท่องเที่ยวให้กับพื้นที่ และการนำเห็ดตับเต่าซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจของชุมชนมาสร้างอัตลักษณ์ทางการท่องเที่ยวต่อไป ซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ เพื่อความยั่งยืนของธุรกิจท่องเที่ยวของกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนบน 1 (กระทรวงมหาดไทยร่วมกับมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2558) ในส่วนของแผนพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในด้านโอกาสทางการท่องเที่ยวของจังหวัด ด้วยกระแสการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมที่มีความชัดเจน ส่งผลให้เกิดนักท่องเที่ยวเฉพาะกลุ่มที่มีความสนใจพิเศษเพิ่มมากขึ้น ซึ่งพื้นที่ชุมชนสามเรือนนั้นได้นำเสนอเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศให้เป็นหนึ่งในทางเลือกของนักท่องเที่ยวที่มีลักษณะการท่องเที่ยวแบบสนใจเฉพาะได้เป็นอย่างดี

สรุปผลการวิจัย

การวิจัยนี้มีส่วนทำให้องค์การบริหารส่วนตำบลสามเรือน และชาวบ้านในชุมชนสามเรือนทราบถึงประโยชน์และความสำคัญในการจัดทำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ซึ่งจากเดิม พื้นที่ยังขาดแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของพื้นที่ที่ชัดเจน และได้นำแผนพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างมีส่วนร่วมในครั้งนี้บรรจุลงในแผนพัฒนาการท่องเที่ยวของตำบลสามเรือน ได้แก่ การจัดโครงการอบรมให้ความรู้และสร้างความเข้าใจแก่ชาวบ้านชุมชนสามเรือนในการอยู่อาศัยร่วมกับธรรมชาติเพื่ออนุรักษ์ระบบนิเวศ การจัดโครงการอบรมการเป็นเจ้าบ้านที่ดีเพื่อรองรับการท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่จะเกิดขึ้นอย่างเต็มรูปแบบในอนาคต การจัดทำปฏิทินการท่องเที่ยว

ชุมชนสามเรือน การฟื้นฟูแหล่งท่องเที่ยวทางโบราณสถาน ประเพณี และวัฒนธรรมของชุมชน การจัดทำโครงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน การจัดทำเส้นทางศึกษาธรรมชาติทางบกและทางน้ำ การจัดทำป้ายสื่อความหมายบนเส้นทางท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ซึ่งมีจุดมุ่งหมายในการยกระดับพื้นที่ชุมชนสามเรือนให้สามารถเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงนิเวศที่มีศักยภาพของจังหวัดพระนครศรีอยุธยาได้ต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้ได้รับการสนับสนุนทุนวิจัยจากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สัญญาเลขที่ RDG58A0002/0

บรรณานุกรม

- กระทรวงมหาดไทยร่วมกับมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์. 2558. แผนพัฒนาธุรกิจท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์เพื่อความยั่งยืนของธุรกิจท่องเที่ยว ของกลุ่มจังหวัดภาคกลางตอนบน 1.
- บุษบา สิทธิการ และ สิริวัฒนา ไจมา. 2552. รายงานวิจัยการพัฒนาทบทางองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นในการส่งเสริมและสนับสนุนความพร้อมของเส้นทางเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน ในกลุ่มภาคเหนือตอนบนของประเทศไทย. สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. กรุงเทพฯ.
- Mgonja, J.T. et al. 2015. A review of ecotourism in Tanzania: magnitude, challenges, and prospects for sustainability. *Journal of Ecotourism*. 14(2-3); 264-277.

การกลายเป็นเมืองของชุมชนโดยรอบ มหาวิทยาลัยพะเยา: กรณีศึกษา ตำบลแม่กา จังหวัดพะเยา

ฉัตรทิพย์ ชัยฉกรรจ์^{1,*} พรณนุพา นพรัตน์² ดารารัตน์ คำเป็ง¹
นิศาชล พรหมรินทร์¹ ไพรินทร์ ชัดดีพงษ์² ณัฐทรี สิ้นธนาภา พงษ์พิพัฒน์¹
และ กัญญภัทร วะวัน³

¹สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา อำเภอเมือง
จังหวัดพะเยา 56000

²สาขาวิชาพัฒนาศาสตร์ คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา อำเภอเมือง
จังหวัดพะเยา 56000

³หน่วยวิจัย คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา อำเภอเมือง
จังหวัดพะเยา 56000

*ผู้เขียนหลัก อีเมลล์: chatthip.ch@up.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอ ผลการศึกษาการกลายเป็นเมืองที่เกิดขึ้นภายในชุมชนตำบลแม่กา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา จากการตั้งอยู่ของมหาวิทยาลัยพะเยา โดยผลการศึกษาจากการดำเนินการวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่า การกลายเป็นเมืองของชุมชนตำบลแม่กาเกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2540 เรื่อยมา ภายใต้พัฒนาการของตำบลแม่กาที่สามารถแบ่งได้เป็น 4 ยุค ได้แก่ แม่ก่าก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง แม่กาภายใต้การบริหารของเชียงราย แม่ก่ากับการจัดการตนเองภายใต้จังหวัดพะเยา และแม่ก่ากับการกลายเป็นเมือง ซึ่งในยุคสุดท้ายนี้ ตำบลแม่กามีความเป็นเมืองเพิ่มขึ้นทั้ง 5 มิติ คือ ด้านประชากรและวิถีชีวิต ด้านพื้นที่การปกครอง ด้านกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ด้านสาธารณูปโภคและสิ่งแวดล้อม และด้านความเป็นเมืองมหาวิทยาลัย ความเป็นเมืองนี้เกิดขึ้นควบคู่ไปกับผลกระทบทางสังคม 24 ประการ ซึ่งเมื่อจัดอันดับความรุนแรง/ความสำคัญ พบว่า อาชีพในตำบลแม่กาที่มีความหลากหลายมากขึ้นเป็นผลกระทบเชิงบวกที่สำคัญที่สุด และปัญหาขยะเป็นผลกระทบเชิงลบที่รุนแรงที่สุด นอกจากนี้ งานชิ้นนี้ได้เสนอแนวทางการพัฒนาตำบลแม่กาสู่เมืองมหาวิทยาลัยน่าอยู่ และข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาเมืองทั้ง 5 มิติของการกลายเป็นเมืองข้างต้น ซึ่งนำมาสู่การจัดทำแผนพัฒนาพื้นที่ด้วยวิชาการของคณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ในท้ายที่สุด

คำสำคัญ: จังหวัดพะเยา ตำบลแม่กา การกลายเป็นเมือง การประเมินผลกระทบทางสังคม การวิจัยเชิงพัฒนาพื้นที่

Urbanization in the Communities Surrounding the University of Phayao: The Case of Maeka Sub-district, Phayao Province

Chatthip Chaichakan^{1,*}, Panyupa Nopparak², Dararat Khampeng¹, Nisachon Prommarin¹, Pirin Khadthipong², Nattaree S. Pongpipat¹ and Kannapat Wasawan³

¹Department of Political Science, School of Political and Social Science, University of Phayao, Muang District, Phayao Province, Thailand 56000

²Department of Social Development, School of Political and Social Science, University of Phayao, Muang District, Phayao Province, Thailand 56000

³Research Unit, School of Political and Social Science, University of Phayao, Muang District, Phayao Province, Thailand 56000

*Corresponding author's E-mail: nokair1@hotmail.com

Abstract

This article presents findings from the study on Maeka urbanization which is a result of the establishment of the University of Phayao in Maeka sub-district, Phayao province. The research employs the qualitative methodology. The urbanization in Maeka has started in B.E. 2540s and the development could be analyzed into 4 periods including; 1) Maeka before Thailand's political regime shift, 2) Maeka under Chiang Rai administration, 3) the self-governed Maeka in Phayao and 4) the urbanized Maeka. Upon the urbanization, Maeka have been changed in 5 dimensions: population and culture, politics and administration, economic activities, infrastructure and environment, and university town. Also, this urbanization leads to 24 social impacts. Regarding severity/intensity, the diversity of occupational opportunities has the most intense positive impact while the waste problem causes the most severe negative impact. Lastly, this research provides policy recommendations for the development of Maeka towards urbanized university town. It also leads to a draft of the Area-based collaboration (ABC) research development plan.

Keywords: Phayao province, Maeka sub-district, Urbanization, Social impact assessment, Area-based collaborative research

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยพะเยา เป็นพื้นที่ที่มีการพัฒนาอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง (เบญจวรรณ วงศ์คำ, 2550; ขวัญสงวนเสริมศรี, 2556) โดยเริ่มแรก ปี พ.ศ. 2542 มหาวิทยาลัยพะเยาเกิดขึ้นจากการจัดตั้งเป็นวิทยาเขตของมหาวิทยาลัยนเรศวรในตำบลแม่กา จากนั้นในปี พ.ศ. 2553 มหาวิทยาลัยพะเยาได้แยกตัวออกมาเป็นเอกเทศและเติบโตอย่างต่อเนื่อง ซึ่งการเปลี่ยนแปลงของมหาวิทยาลัยที่เห็นได้ชัดเจนที่สุด คือ การจัดการเรียนการสอนที่เพิ่มจากสามกลุ่มวิชา คือ กลุ่มเทคโนโลยีสารสนเทศ กลุ่มศิลปศาสตร์ และกลุ่มวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ในปีแรกของการจัดตั้งในตำบลแม่กา (พ.ศ. 2542) มาเป็น 15 คณะ 3 วิทยาลัย พร้อมทั้งมีจำนวนนิสิตทั้งสิ้นประมาณ 26,000 คน ใน พ.ศ. 2559

ในขณะที่มหาวิทยาลัยเติบโตอย่างต่อเนื่อง ชุมชนตำบลแม่กาได้มีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากเช่นเดียวกัน ยกตัวอย่างเช่น ในด้านเศรษฐกิจ เกิดผู้ประกอบการ การรวมกลุ่มอาชีพ และการจัดตั้งวิสาหกิจชุมชนจำนวนมาก ในด้านสาธารณูปโภค การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค (กฟภ.) ได้เข้ามาจัดตั้งสาขาย่อยตำบลแม่กาเมื่อปี พ.ศ. 2557 และการประกาศส่วนภูมิภาค (กปภ.) ได้ขยายการบริการครอบคลุมพื้นที่ตำบลแม่กาในปี พ.ศ. 2558 ซึ่งเป็นนัยยะของการเติบโตของเมืองที่สำคัญ อย่างไรก็ตาม การพัฒนาดังกล่าวเป็นไปในเชิงของการพัฒนาอย่างไร้ทิศทาง และขาดการวางแผน ถึงแม้ว่าจะมีการศึกษาโดยหน่วยงานหลายแห่งที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของการพัฒนาพื้นที่ชุมชนโดยรอบ เช่น การจัดทำผังเมืองรวมชุมชนบริเวณโดยรอบมหาวิทยาลัยพะเยา โดยสำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดพะเยา (สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดพะเยา, 2557) การจัดทำแผนพัฒนาของเทศบาลตำบลแม่กา (เทศบาลตำบลแม่กา, 2554) ซึ่งล้วนแล้วได้ศึกษาสภาพปัญหาและแนวโน้มของการพัฒนาของชุมชนเหล่านี้ ทว่า งานศึกษาดังกล่าวทำได้เพียงสรุปภาพรวมของปัญหาและเสนอแนะแนวทางการแก้ไขผ่านมุมมองของหน่วยงานภาครัฐเท่านั้น

นอกจากนี้ ลักษณะของการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในตำบลแม่กาสอดคล้องกับลักษณะของการขยายตัวของเมืองเฉพาะประเภทหนึ่ง คือ เมืองมหาวิทยาลัย (University town) ซึ่ง วิติยา ปิตตังนาโพธิ์ (2555) ได้สรุปไว้ว่า การขยายตัวของเมืองมหาวิทยาลัยเป็นปรากฏการณ์ที่ความเป็นเมืองเกิดและ

แพร่ขยายไปยังพื้นที่รอบมหาวิทยาลัย และปัญหาที่พบมักจะเป็นปัญหาในลักษณะเดียวกับการกลายเป็นเมืองโดยทั่วไป เช่น ปัญหาการรุกรานพื้นที่เกษตร การขยายตัวของสิ่งปลูกสร้าง ปัญหาน้ำเน่าเสีย ปัญหาขยะ ปัญหามลภาวะทางอากาศ ปัญหาความเป็นชนบทเลือนหายไป เป็นต้น แต่สิ่งที่แตกต่างคือ บริบทในแง่ของความเข้มข้นของนิสิตนักศึกษาซึ่งเป็นประชากรหลักที่อาศัยอยู่อย่างหนาแน่นในพื้นที่ดังกล่าว ซึ่งเป็นกระบวนการที่เรียกว่า “Studentification” หรือการรุกรานเข้าครอบครองพื้นที่โดยนิสิตนักศึกษา ซึ่งในปัจจุบันชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยในหลายภูมิภาคในประเทศไทยมีการขยายตัวแบบไร้ทิศทางและขาดการวางแผนพัฒนาที่ชัดเจน (สุภาวดี บุญยฉัตร และคณะ, 2546; สุตารัตน์ อุทธารัตน์ และ ณัฐลลิตี ศรีนุรักษ์, 2554)

คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา ได้รับการจัดตั้งขึ้นใหม่ในเดือนตุลาคม พ.ศ. 2557 ได้กำหนดให้พื้นที่ตำบลแม่กาเป็นพื้นที่สำหรับการดำเนินโครงการ 1 คณะ 1 โมเดล เพื่อร่วมเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยพะเยา ทั้งนี้ ในการดำเนินการพัฒนาพื้นที่ด้วยวิชาการให้มีประสิทธิภาพและตรงตามความต้องการของชุมชน คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์เล็งเห็นความจำเป็นในการศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบ เพื่อค้นหาและจัดลำดับประเด็นปัญหา ความต้องการ หรือศักยภาพของชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยพะเยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนในตำบลแม่กา จึงได้จัดทำชุดโครงการวิจัยเรื่อง “การกลายเป็นเมืองของชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยพะเยา” เพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงและผลกระทบทางสังคมที่เกิดขึ้นจากการตั้งอยู่ของมหาวิทยาลัยพะเยาด้วยกระบวนการแบบมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholder analysis) โดยคณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์มุ่งหวังว่า การดำเนินงานชุดโครงการวิจัยนี้จะเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญของการพัฒนาพื้นที่ด้วยวิชาการให้กับชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยพะเยา

ทั้งนี้ ชุดโครงการวิจัยนี้สนใจศึกษา Urbanization หรือการกลายเป็นเมือง โดยเลือกศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยพะเยา (ชุมชนโดยรอบ) ว่าได้เกิดกระบวนการกลายสภาพของชุมชนสู่การเป็นเมืองมากขึ้นอย่างไร กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ งานชิ้นนี้ไม่ได้ตัดสินหรือมุ่งตัดสินว่า ชุมชนโดยรอบฯ ได้กลายเป็นเมืองแล้ว และงานชิ้นนี้ไม่ได้ทำการศึกษานับฐานคิดที่ว่า ชุมชนโดยรอบ คือชุมชนเมือง ในทางตรงกันข้าม งานชิ้นนี้เลือกที่จะมองข้ามการแบ่งขั้วสองข้างระหว่างเมืองกับชนบท (Urban-rural dichotomy) ดังเช่นที่

Champion & Hugo (2004) ได้เสนอไว้ว่า การเปลี่ยนแปลงซึ่งเกิดขึ้นในไม่กี่ทศวรรษที่ผ่านมาได้นำมาซึ่งรูปแบบการลงหลักปักฐาน (Settlement patterns) ที่หลากหลายมากขึ้น และการตัดสินใจว่าพื้นที่ใดเป็นเมืองหรือชนบทอาจไม่สอดคล้องกับบริบทปัจจุบันอีกต่อไป ดังนั้น งานชิ้นนี้จึงมองว่า การกลายเป็นเมืองที่เกิดขึ้นนั้นไม่จำเป็นต้องทำให้ชุมชนโดยรวมฯ กลายเป็นชุมชนเมือง ทว่า การกลายเป็นเมืองที่เกิดขึ้นนั้นได้ทำให้ชุมชนมีความเป็นเมืองมากขึ้น เช่น กิจกรรมหลักทางเศรษฐกิจไม่ได้จำกัดอยู่เพียงการทำไร่ทำสวนอีกต่อไป วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงจากเกษตรกรรมสู่การรับจ้างและค้าขาย องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นได้รับการยกฐานะจากองค์การบริหารส่วนตำบลแม่กาเป็นเทศบาลตำบลแม่กา เป็นต้น

ด้วยความเป็นมาและมุมมองข้างต้น งานวิจัยชิ้นนี้จึงได้จัดกระบวนการศึกษาที่เน้นการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในตำบลแม่กา เพื่อศึกษาการกลายเป็นเมืองของชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยพะเยาผ่านมุมมองของชุมชน อันนำไปสู่การระบุและจัดลำดับประเด็นปัญหา ความต้องการ และศักยภาพในการพัฒนาพื้นที่ตำบลแม่กาด้วยวิชาการ และการจัดทำข้อเสนอแนะสำหรับการพัฒนาพื้นที่ตำบลแม่กาในท้ายที่สุด

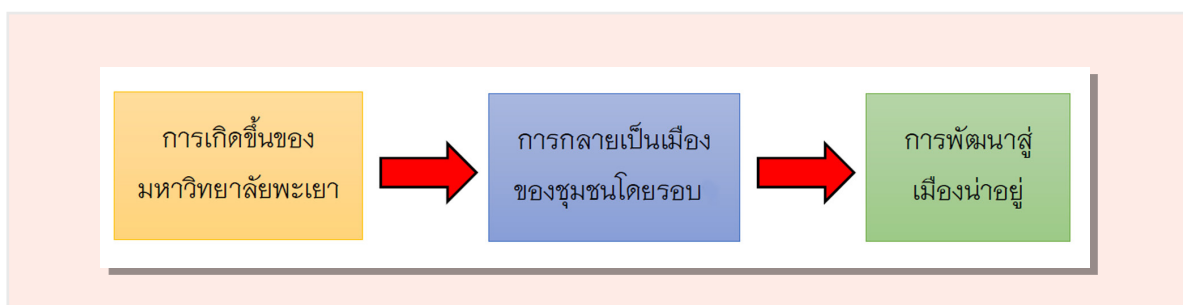
วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

- 1) ศึกษาการกลายเป็นเมืองซึ่งเป็นการเปลี่ยนแปลงทางสังคมภายในชุมชนตำบลแม่กา ที่เกิดขึ้นจากการเข้ามาในชุมชนของมหาวิทยาลัยพะเยา
- 2) จัดทำแผนการพัฒนาพื้นที่ด้วยวิชาการของคณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์และหน่วยงานภายในและภายนอกที่เกี่ยวข้อง ซึ่งมีพื้นที่ดำเนินการหลักคือ ตำบลแม่กา
- 3) พัฒนาข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยพะเยาให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

กรอบแนวคิดการวิจัย

หลักคิดเบื้องต้นของชุดโครงการวิจัยนี้ คือ การกลายเป็นเมืองของชุมชนโดยรอบเกิดขึ้นจากการที่มีมหาวิทยาลัยพะเยามาจัดตั้ง ชุมชนได้มีการเปลี่ยนแปลงสู่ความเป็นเมืองอย่างเห็นได้ชัด พร้อมไปกับการที่มหาวิทยาลัยพะเยาก็ก่อกำเนิดขึ้น โดยการขยายตัวของเมืองที่เป็นอยู่ในปัจจุบันมีลักษณะสอดคล้องกับเมืองมหาวิทยาลัยหลายแห่งในประเทศไทย กล่าวคือ เกิดการยึดครองพื้นที่โดยนิสิต และมีการขยายตัวอย่างไร้ทิศทาง ดังนั้น ชุดโครงการนี้จึงนำแนวคิดเมืองน่าอยู่มาเป็นกรอบแนวคิดกำหนดทิศทางการพัฒนาเมืองของชุมชนโดยรอบ (ภาพที่ 1)

ในการศึกษาการกลายเป็นเมือง คณะผู้วิจัยได้จำแนกมิติความเป็นเมืองออกเป็น 5 ด้าน ได้แก่ มิติด้านประชากรและวิถีชีวิต มิติด้านพื้นที่การปกครอง มิติด้านกิจกรรมทางเศรษฐกิจ มิติด้านสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวก และมิติด้านเมืองมหาวิทยาลัย ซึ่งสี่ด้านแรกมาจากการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องกับการกลายเป็นเมืองทั่วไป เช่น ดวงจันทร์ อาภาวัชรุทธิ์ เจริญเมือง (2541) เสนอคำจำกัดความของคำว่าเมืองใน 4 วิธีการ คือ การนิยามโดยใช้จำนวนประชากร การนิยามโดยใช้ความหนาแน่นของจำนวนประชากร การนิยามโดยใช้กฎหมายและการบริหาร และการนิยามโดยใช้บทบาทของเมือง อรุณ สถิตพงศ์สถาพร (2558) เลือกพิจารณาความเป็นเมืองในมิติของประชากรและรายได้ของเทศบาล โดยเน้นพิจารณาอัตราการเพิ่มของประชากรและรายได้ของเทศบาลในพื้นที่เมืองที่เลือกศึกษา เป็นต้น สุปจน์ บุรพุกศลศรี (2531) สรุปหลักเกณฑ์การพิจารณาความเป็นเมืองไว้ 4 หลักเกณฑ์ คือ เกณฑ์ด้านพื้นที่การปกครอง เกณฑ์ประชากร เกณฑ์กิจกรรมทางเศรษฐกิจ (อาชีพ) และเกณฑ์คุณสมบัติขั้นต่ำที่กำหนดไว้ เช่น มีไฟฟ้า ประปา สถานที่สำคัญต่างๆ เป็นต้น

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดแสดงความสัมพันธ์เชิงปรากฏการณ์

สำหรับการวิเคราะห์เพื่อจัดทำข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาพื้นที่ด้วยวิชาการ คณะผู้วิจัยได้เลือกใช้กรอบการวิเคราะห์ลักษณะของเมืองน่าอยู่ (Healthy city) ขององค์การอนามัยโลก (WHO) ทั้งหมด 11 ประการ มาเป็นแนวทางเพื่อให้ประเด็นการศึกษามีความครอบคลุมและเป็นไปในทิศทางเดียวกัน สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (2543) ได้วิเคราะห์ลักษณะของเมืองน่าอยู่และนำมาประมวลรวมเป็นมิติสำหรับการศึกษาไว้ทั้งหมด 4 ด้าน ได้แก่ ด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อมและกายภาพ ด้านเศรษฐกิจ และด้านการบริหาร ซึ่งสามารถนำมาเชื่อมโยงกับมิติความเป็นเมือง 5 ด้านที่กล่าวไว้ข้างต้น

วิธีการดำเนินงานวิจัย

การศึกษานี้ได้ดำเนินการวิจัยภายใต้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ ได้แก่ การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม การรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ และการวิจัยเอกสาร และทำการวิเคราะห์ข้อมูล ด้วยวิธีการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงเนื้อหา

ในด้านของกระบวนการดำเนินงาน งานวิจัยนี้มีการศึกษาในสองส่วนที่ดำเนินควบคู่กันไปอย่างสอดคล้องกัน โดยส่วนแรกเป็นการศึกษาการกลายเป็นเมืองของชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยพะเยา อันนำมาสู่การสรุปประเด็นสำหรับการพัฒนาพื้นที่ด้วยวิชาการ และการศึกษาส่วนที่สองเป็นการวิจัยและพัฒนากระบวนการบริหารจัดการงานวิจัยของคณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาพื้นที่ด้วยวิชาการ ซึ่งนำไปสู่การตอบวัตถุประสงค์หลักอีกประการหนึ่งของชุดโครงการวิจัย คือ การพัฒนาคณะเพื่อพัฒนาพื้นที่ด้วยวิชาการ

ดังนั้น กระบวนการดำเนินงานของชุดโครงการประกอบด้วยกิจกรรมหลัก 8 กิจกรรม ซึ่งมีช่วงเวลาของการดำเนินกิจกรรมที่แตกต่างกันไป ดังนี้

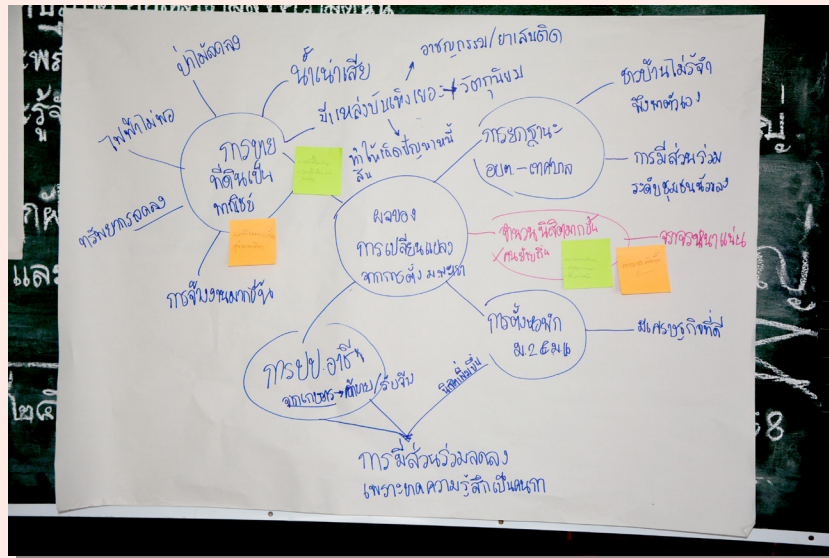
1) การศึกษาเอกสารและทบทวนวรรณกรรม ชุดโครงการและแต่ละโครงการย่อยได้ดำเนินการศึกษาเอกสารและทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้องจาก หนังสือ รายงานการวิจัย เอกสารของราชการ และสิ่งพิมพ์ออนไลน์ นำมาพัฒนาเป็นกรอบแนวคิดในการศึกษาและวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายของชุดโครงการ

2) การจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียซึ่งเป็นผู้นำ/ผู้กำหนดนโยบายในระดับตำบล/อำเภอ/จังหวัด ในวันที่ 7 กันยายน พ.ศ. 2558 โดยมีผู้เข้าร่วมจำนวน 7 คน คือ ปลัดอำเภอเมืองพะเยา ผู้อำนวยการโรงเรียนอนุบาลแม่กาโทกหวาก รองนายกเทศมนตรีตำบลแม่กา เป็นต้น และเนื้อหาที่ได้จากเวทีดังกล่าวเป็นภาพรวมของผลกระทบที่เกิดขึ้นกับชุมชนโดยรอบหลังจากที่มีการตั้งมหาวิทยาลัยพะเยา ทั้งนี้ นับตั้งแต่ตอนที่ยังเป็นวิทยาเขตของมหาวิทยาลัยนเรศวร คือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2542 เป็นต้นมา

3) การจัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้นำและตัวแทนชุมชนในระดับหมู่บ้าน ในวันที่ 27 พฤศจิกายน พ.ศ. 2558 โดยมีตัวแทนของหมู่บ้านจำนวน 16 แห่งจากทั้งหมด 18 หมู่บ้านของตำบลแม่กาเข้าร่วม (ขาดตัวแทนของหมู่ที่ 11 และ 13) ตัวแทนมาจากหลากหลายอาชีพและสถานะ เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านกลุ่มแม่บ้าน และสมาชิกทั่วไปในชุมชน เป็นต้น คณะผู้วิจัยของชุดโครงการวิจัยการกลายเป็นเมือง ได้ทำการแบ่งกลุ่มตัวแทนของหมู่บ้านตามหัวข้อการวิจัย 4 หัวข้อ ได้แก่ กลุ่มการเมือง กลุ่มเศรษฐกิจ กลุ่มวิถีชีวิตชุมชน และกลุ่มพัฒนาการและการดำเนินงานของมหาวิทยาลัย ซึ่งนักวิจัยในแต่ละกลุ่มย่อยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลและวิเคราะห์ในเบื้องต้น พบว่า ตัวแทนส่วนใหญ่มองเห็นผลกระทบเชิงลบที่เกิดขึ้นจากการตั้งอยู่ของมหาวิทยาลัยมากกว่า และตัวแทนบางคนมองว่าการตั้งอยู่ของมหาวิทยาลัยแทบจะไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ทางเศรษฐกิจโดยตรงต่อชุมชน อย่างไรก็ตาม คณะผู้วิจัยได้วางแผนร่วมกันว่าจะต้องมีการเก็บข้อมูลเชิงลึกต่อไป

4) การจัดเวทีสนทนากลุ่มกับคณะผู้บริหารเทศบาลตำบลแม่กา ในวันที่ 3 มีนาคม พ.ศ. 2559 โดยมีนายกเทศมนตรีตำบลแม่กา ปลัดเทศบาล ผู้อำนวยการ และตัวแทนจากกองต่างๆ เข้าร่วมเพื่อสนทนากลุ่มเกี่ยวกับผลกระทบที่เกิดจากการกลายเป็นเมืองของชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยพะเยา และแนวทางในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาพื้นที่ตำบลแม่กาด้วยวิชาการ

5) การจัดเวทีสนทนากลุ่มกับบุคลากรมหาวิทยาลัยพะเยา ในวันที่ 4 เมษายน พ.ศ. 2559 โดยมีบุคลากรมหาวิทยาลัยพะเยาจำนวน 4 คน ซึ่งทำงานในมหาวิทยาลัยพะเยามาไม่ต่ำกว่า 10 ปี ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชนโดยรอบ บทบาทของบุคลากรและมหาวิทยาลัย และข้อเสนอแนะต่อการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยในการทำงานร่วมกับชุมชนโดยรอบ

- ผลกระทบจากการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยพะเยาต่อชุมชนในเขตตำบลแม่กา

ภาพที่ 3 เวทีคืนข้อมูลวิจัยสู่ชุมชน

7) การพัฒนาระบบการบริหารจัดการงานวิจัยของคณะฯ เป็นการดำเนินงานที่เกิดขึ้นควบคู่ไปกับการดำเนินงานวิจัยในชุมชน โดยมีการเก็บข้อมูลจากการประชุมติดตามและวางแผนการดำเนินชุดโครงการวิจัยในทุกครั้ง และได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดการจัดองค์การแบบระบบย่อย ซึ่งนำมาสู่การแบ่งระบบบริหารจัดการงานวิจัยของคณะฯ ออกเป็น 6 ระบบย่อยด้วยกัน ได้แก่ ระบบย่อยติดตามและวางแผนการวิจัย ระบบย่อยฐานข้อมูล ระบบย่อยบุคลากรสนับสนุนการวิจัย (ผู้ช่วยนักวิจัย) ระบบย่อยงานสารบรรณ ระบบย่อยการเงิน และระบบเครือข่ายการวิจัยชุมชน

8) การประเมินระบบบริหารจัดการงานวิจัยของคณะฯ ดำเนินการในช่วงใกล้สิ้นสุดโครงการ โดยนักวิจัยที่ร่วมโครงการวิจัยทุกคนได้ทำการประเมิน การดำเนินงานตามระบบบริหารจัดการที่ได้ออกแบบไว้ด้วยแบบสอบถาม ซึ่งออกแบบมาเพื่อรวบรวมความคิดเห็นและข้อเสนอแนะสำหรับการพัฒนาระบบการบริหารจัดการงานวิจัยของคณะฯ และข้อมูลที่ได้ถูกนำมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา เชื่อมโยงความเป็นเหตุและผล และจัดหมวดหมู่เพื่อจัดทำเป็นข้อสรุปสำหรับการพัฒนาในท้ายที่สุด

ผลการดำเนินงานวิจัย

ผลของการดำเนินงานของชุดโครงการสามารถสรุปได้ใน 3 ส่วนตามวัตถุประสงค์การวิจัย ได้แก่ 1) ผลการศึกษาการกลายเป็นเมืองของชุมชนตำบลแม่กา 2) แผนการพัฒนาพื้นที่ด้วยวิชาการของคณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ และ 3) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายเพื่อการพัฒนาชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยพะเยา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1) ผลการศึกษาการกลายเป็นเมืองของชุมชนตำบลแม่กา คณะผู้วิจัยได้ศึกษาความเป็นเมืองใน 5 ด้าน ได้แก่ ด้านประชากรและวิถีชีวิต ด้านพื้นที่การปกครอง ด้านกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ด้านสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวก และด้านเมืองมหาวิทยาลัย จากนั้นทำการวิเคราะห์ผลกระทบจากการกลายเป็นเมืองใน 4 มิติ ได้แก่ มิติเชิงคุณค่า (บวก/ลบ) มิติความรุนแรง/ความสำคัญ มิติความถี่ และมีระยะเวลา ซึ่งผลการศึกษาสามารถสรุปตามคุณลักษณะความเป็นเมือง 5 ด้านดังต่อไปนี้

1.1) ด้านประชากรและวิถีชีวิต ผลการศึกษา พบว่าความเป็นเมืองด้านประชากรและวิถีชีวิตในตำบลแม่กาเพิ่มขึ้น โดยมีคุณลักษณะความเป็นเมืองที่สรุปได้ 3 ประเด็น ได้แก่ 1) จำนวนประชากรเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง 2) อัตราการย้ายเข้าเพิ่มขึ้น 3) วิถีชีวิตของประชากรส่วนใหญ่เปลี่ยนแปลงไปจากวิถีชีวิตแบบเกษตรกรรมเป็นวิถีชีวิตการรับจ้างและค้าขาย

ความเป็นเมืองดังกล่าวเกิดขึ้นควบคู่ไปกับผลกระทบที่มีต่อชุมชนใน 3 ประเด็นด้วยกัน ได้แก่ 1) การเพิ่มอย่างรวดเร็วของประชากรในเขตชุมชนแม่กาทำให้สภาพสังคมเปลี่ยนแปลง เช่น การขายที่ดิน การสร้างหอพัก 2) ชุมชนมีความคาดหวังในเรื่องโอกาสการศึกษาต่อ และการเข้าทำงานในมหาวิทยาลัย แต่ปัญหาสำคัญคือความสามารถ ศักยภาพของคนในชุมชนเพียงพอหรือไม่ คนในพื้นที่ไม่สามารถแข่งขันกับคนในพื้นที่โดยรอบได้หรือไม่ 3) ปัญหาการทิ้งขยะ

1.2) ด้านพื้นที่การปกครอง ผลการศึกษา พบว่าความเป็นเมืองด้านพื้นที่การปกครองในตำบลแม่กาเพิ่มขึ้น โดยมีคุณลักษณะความเป็นเมืองที่สรุปได้ 2 ประเด็น ได้แก่ 1) การยกฐานะจากองค์การบริหารส่วนตำบลเป็นเทศบาลตำบล (ทต.) 2) รายได้ของ ทต. ที่เพิ่มขึ้น

ความเป็นเมืองดังกล่าวเกิดขึ้นควบคู่ไปกับผลกระทบที่มีต่อชุมชนใน 3 ประเด็นด้วยกัน ได้แก่ 1) ผู้นำชุมชนมี

ทัศนคติในด้านลบต่อมหาวิทยาลัย ส่งผลให้คนในชุมชนมีทัศนคติในทางลบต่อมหาวิทยาลัยเช่นกัน 2) ชาวบ้านมีความสนใจในการเข้าร่วมประชาคมหมู่บ้านน้อยลง เนื่องจากส่วนใหญ่เปลี่ยนเวลาทำงาน และเกิดความเบื่อหน่ายและไม่มีแรงจูงใจในการมีส่วนร่วมทางการเมือง 3) ชาวบ้านเข้าร่วมประชุมทำกิจกรรมของหมู่บ้านตามประเพณีต่างๆ ลดลง

1.3) ด้านกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ผลการศึกษา พบว่าความเป็นเมืองด้านกิจกรรมทางเศรษฐกิจในตำบลแม่กาเพิ่มขึ้น โดยมีคุณลักษณะความเป็นเมืองที่สรุปได้ 2 ประเด็น ได้แก่ 1) การประกอบอาชีพที่หลากหลายมากขึ้นในตำบลแม่กา 2) รายได้ครัวเรือนเฉลี่ยของตำบลแม่กาสูงกว่ารายได้ครัวเรือนเฉลี่ยของจังหวัดพะเยา

ความเป็นเมืองดังกล่าวเกิดขึ้นควบคู่ไปกับผลกระทบที่มีต่อชุมชนใน 5 ประเด็นด้วยกัน ได้แก่ 1) กลุ่มอาชีพในชุมชนไม่ได้รับประโยชน์ใดจากการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น 2) อาชีพหลักเปลี่ยนจากทำไร่/ทำนา/ทำสวนเป็นรับจ้าง/ค้าขาย 3) มีการลงทุนต่างๆ แต่รายได้จริงไม่ลงไปสู่ชุมชนอย่างแท้จริง 4) เศรษฐกิจเติบโตเกินไป 5) เศรษฐกิจดีขึ้นแต่คุณภาพชีวิตต่ำลง

1.4) ด้านสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวก ผลการศึกษา พบว่า ความเป็นเมืองด้านสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกในตำบลแม่กาเพิ่มขึ้น โดยมีคุณลักษณะความเป็นเมืองที่สรุปได้ 4 ประเด็น ได้แก่ 1) การเกิดขึ้นของสำนักงานการไฟฟ้าส่วนภูมิภาค สาขาแม่กา 2) การพัฒนาระบบประปาในตำบลแม่กาโดยการประปาส่วนภูมิภาค 3) รูปแบบการตั้งบ้านเรือนเป็นแบบตึก บ้านปูน อาคารพาณิชย์มากขึ้น 4) การเกิดขึ้นของร้านค้าที่จำหน่ายสินค้าและบริการที่หลากหลายจำนวนมาก

ความเป็นเมืองดังกล่าวเกิดขึ้นควบคู่ไปกับผลกระทบที่มีต่อชุมชนใน 3 ประเด็นด้วยกัน ได้แก่ 1) การพัฒนาและการก่อสร้างต่างๆ ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตของชุมชน 2) แหล่งน้ำไม่พอเพียง ซึ่งเกิดจากสภาพอากาศและการบริหารจัดการที่ไม่ดี 3) ปัญหาอากาศ ไฟไหม้ป่า

1.5) ด้านบทบาทของเมืองมหาวิทยาลัย ผลการศึกษา พบว่า ความเป็นเมืองด้านเมืองมหาวิทยาลัยในตำบลแม่กาเพิ่มขึ้น โดยมีคุณลักษณะความเป็นเมืองมหาวิทยาลัยที่สรุปได้ 3 ประเด็น ได้แก่ 1) การกระจุกตัวของนิสิตในตำบลแม่กา 2) จำนวนหอพักที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว 3) การดำเนินกิจกรรมของมหาวิทยาลัยพะเยาที่หลากหลายในพื้นที่ตำบลแม่กา

ความเป็นเมืองดังกล่าวเกิดขึ้นควบคู่ไปกับผลกระทบที่มีต่อชุมชนใน 10 ประเด็นด้วยกัน ได้แก่ 1) ชุมชนไม่ทราบ

ทิศทางการพัฒนาของมหาวิทยาลัยและแผนแม่บทของมหาวิทยาลัยว่าเป็นอย่างไร 2) การเจริญเติบโตของชุมชนและมหาวิทยาลัยไม่สัมพันธ์กัน ก่อให้เกิดผลกระทบในด้านลบ 3) ด้านการเรียนการสอน บางรายวิชาต้องมีการนำนิสิตเข้าชุมชน แต่ไม่มีการวางแผนที่ดี ก่อให้เกิดปัญหาและชุมชนซ้ำ 4) ขาดช่องทางในการติดต่อสื่อสารที่ดีระหว่างมหาวิทยาลัยและชุมชน ก่อให้เกิดปัญหาในการสื่อสารและการเข้าใจผิด 5) ขาดการร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยกับชุมชนในการดำเนินงานต่างๆ ร่วมกันอย่างจริงจังและต่อเนื่อง ทำให้ไม่สามารถสร้างทีมในการทำงานร่วมกัน 6) ชุมชนไม่ได้รับผลที่เป็นรูปธรรมจากการให้ข้อมูลต่างๆ แก่ นิสิต หรือ อาจารย์ที่เข้ามาในพื้นที่ 7) การทำงานของอาจารย์หรือนักวิจัยเป็นไปเพื่อประโยชน์ของตนเองมากกว่าเพื่อชุมชน ส่งผลกระทบบetween ชุมชนกับมหาวิทยาลัย ระหว่างนิสิตกับอาจารย์ ระหว่างอาจารย์กับอาจารย์ 8) งานวิจัยหรือการช่วยเหลือที่ให้แก่ชุมชนไม่อยู่บนพื้นฐานของความต้องการหรือปัญหาของชุมชน 9) คณะหรือหลักสูตรที่มีไม่สอดคล้องกับพื้นที่ในชุมชนแม่กา 10) ปัญหาสิ่งแวดล้อมต่างๆ ที่มี มหาวิทยาลัยยังไม่สามารถเป็นต้นแบบในการแก้ไขปัญหาได้ ทำให้ขาดความน่าเชื่อถือในการดำเนินการ

2) แผนพัฒนาพื้นที่ด้วยวิชาการ คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ ระยะ 3 ปี (พ.ศ. 2560-2562) ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์สภาพแวดล้อมของการบริหารงานวิจัยของคณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ได้ถูกนำมาพิจารณาประกอบกับข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาระบบบริหารจัดการงานวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่ด้วยวิชาการ อันนำมาสู่การออกแบบระบบและกลไกของการบริหารงานวิจัยเพื่อพัฒนาพื้นที่ด้วยวิชาการของคณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ในรูปแบบโครงสร้างองค์การแบบระบบราชการแบบวิชาชีพ (Professional bureaucracy) ตามแนวคิดของ Henry Mintzberg ที่ให้อิสระกับผู้ปฏิบัติงานหลักในการทำงานตามมาตรฐานที่ได้ฝึกฝนมาแล้วเป็นอย่างดี โดยมี 6 ระบบย่อยที่เป็นองค์ประกอบของระบบและกลไกนี้ (ภาพที่ 4) ซึ่งสามารถจำแนกออกเป็นสามกลุ่มหลัก คือ กลุ่มระบบย่อยที่มีปฏิสัมพันธ์กับชุมชน (ส่วนงานหลัก - Front office) อันได้แก่ ระบบย่อยสนับสนุนการเก็บข้อมูล และ ระบบย่อยสร้างเครือข่ายชุมชน และกลุ่มระบบย่อยที่เน้นการบริหารจัดการภายในคณะทำงาน (ส่วนงานสนับสนุน - Back office) อันได้แก่ ระบบย่อยฐานข้อมูล และระบบย่อยการเงิน ซึ่งการทำงานร่วมกันระหว่างสองกลุ่มนี้มีระบบย่อยติดตามและวางแผนและระบบย่อยการสื่อสารเป็นจุดเชื่อมที่สำคัญ

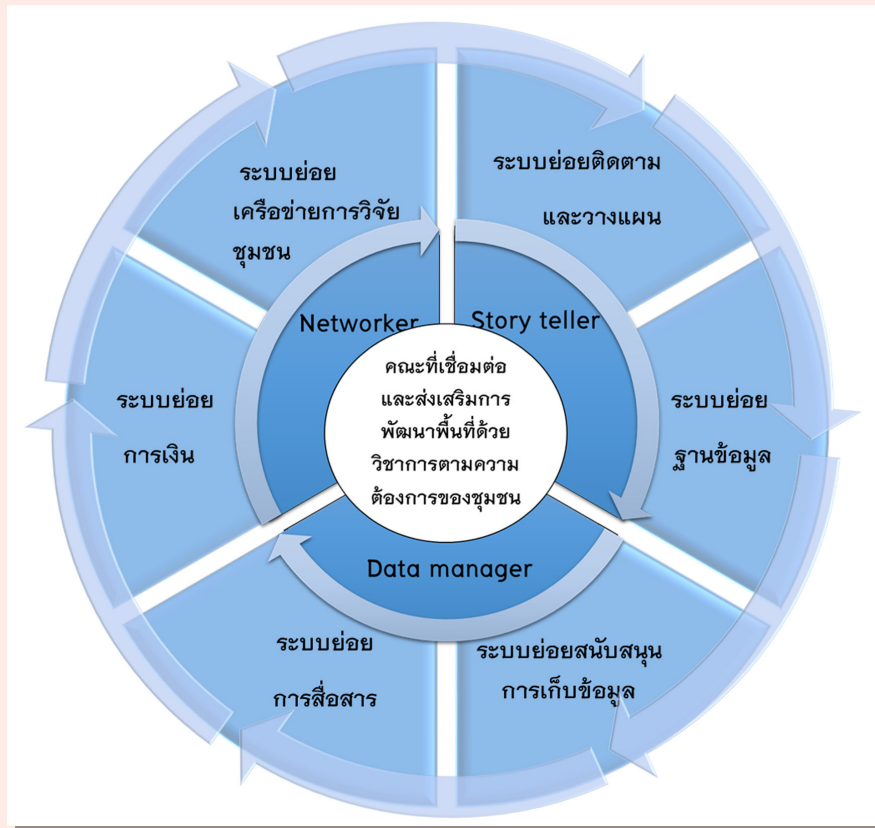
เมื่อพิจารณาความคิดเห็นของนักวิจัยโครงการย่อยที่มีต่อการทำงานตามระบบที่ได้ออกแบบไว้ พบว่า ส่วนใหญ่มองว่าระบบที่ถูกพัฒนาขึ้นมีความเหมาะสมมากและมีประสิทธิภาพระดับปานกลาง และยังมีข้อเสนอแนะต่างๆ เพื่อให้เกิดการพัฒนาที่ดียิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนำเทคโนโลยีมาใช้ในการทำวิจัยในชุดโครงการวิจัยให้มากขึ้น เช่น การสร้างปฏิทินกิจกรรมออนไลน์ การใช้ระบบแสดงความคิดเห็นออนไลน์ต่อโพล้งาน เป็นต้น

นอกจากนี้ ผลการวิจัยนำไปสู่การจัดทำแผนพัฒนาพื้นที่ด้วยวิชาการ คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ ระยะ 3 ปี ซึ่งได้มีการกำหนดพันธกิจหลัก 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการเชื่อมต่อเครือข่าย (Networking) ด้านการถ่ายทอดความรู้และเรื่องเล่า (Knowledge transferring and storytelling) และด้านการจัดการสารสนเทศและข้อมูล (Information and data management) โดยแผนดังกล่าวนำมาสรุปในรูปแบบของวงล้อกลยุทธ์และแผนที่กลยุทธ์ในภาพที่ 4 และ 5 ตามลำดับ

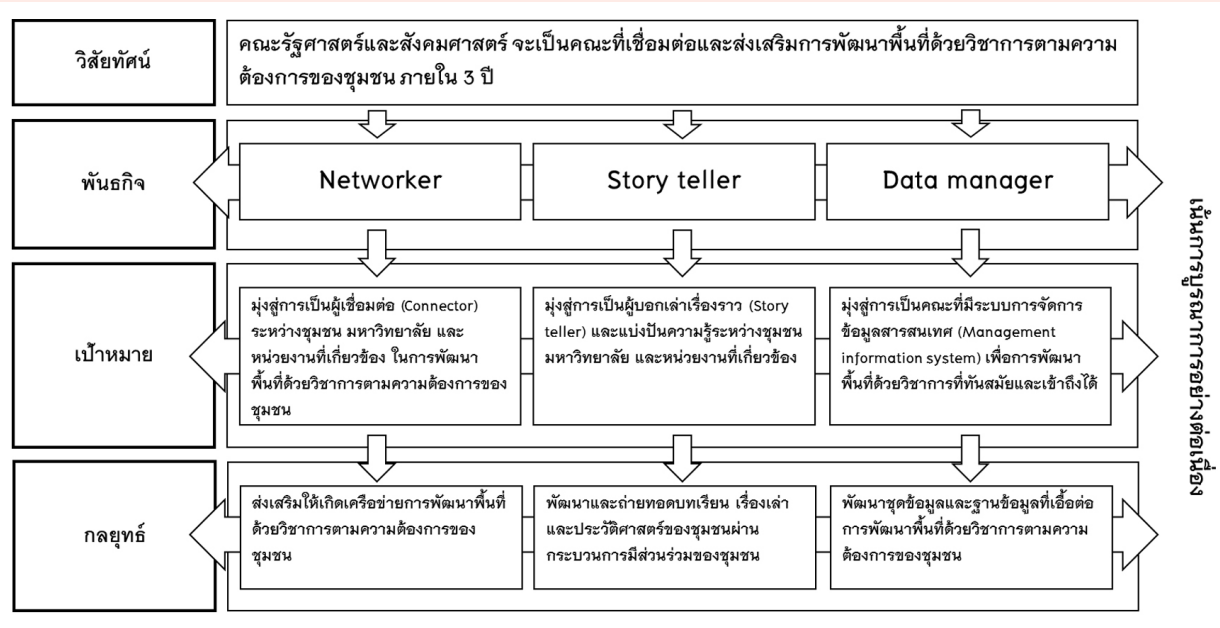
3) ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อการพัฒนาพื้นที่ตำบลแม่กา จากผลการศึกษาการกลายเป็นเมืองของชุมชนตำบลแม่กา คณะผู้วิจัยได้จัดทำข้อเสนอแนะเชิงนโยบายต่อการพัฒนาตามมิติความเป็นเมือง 5 มิติ ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

3.1) ด้านประชากรและวิถีชีวิต คณะผู้วิจัยได้จัดทำข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาใน 5 ประเด็น ได้แก่ 1) การจัดทำปฏิทินกิจกรรมตำบลแม่กาที่บรรจุรายการกิจกรรมของชุมชนทั้ง 18 หมู่บ้านและรายการกิจกรรมของมหาวิทยาลัยพะเยาเข้าไว้ด้วยกัน 2) การสร้างจิตสำนึกความเป็นคนแม่กาและความเป็นเจ้าของ (Sense of belonging) ให้เกิดขึ้นกับทุกคนที่เข้ามาอาศัยในพื้นที่ตำบลแม่กา 3) การจัดให้มีกระบวนการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชนตำบลแม่กา ที่เน้นการร่วมกันคิด วิเคราะห์ และสังเคราะห์ ระหว่างชุมชน นิสิต และนักวิชาการ 4) การจัดให้มีพิพิธภัณฑ์ชุมชนคนแม่กา เพื่ออนุรักษ์และสืบทอดวิถีชุมชนคนแม่กา 5) การจัดให้มีหน่วยสุขภาพเคลื่อนที่ทำงานร่วมกับ อสม. อย่างเป็นระบบและสม่ำเสมอ

3.2) ด้านพื้นที่การปกครอง คณะผู้วิจัยได้จัดทำข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาใน 2 ประเด็น ได้แก่ 1) การขับเคลื่อนการพัฒนาโดยองค์กรหลักที่เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน คือ มหาวิทยาลัยพะเยา เทศบาลตำบลแม่กา ผู้นำท้องที่ (กำนันและผู้ใหญ่บ้าน) และวัด ประกอบกับการสร้างความเข้มแข็งของภาคประชาสังคม 2) การสร้างเสริมสัมพันธภาพระหว่างภาคีต่างๆ ผ่านการสื่อสาร พบปะพูดคุย แลกเปลี่ยน ประชุมทำงานแบบสร้างสรรค์ หรือจัดเวทีสาธารณะในการแลกเปลี่ยน

ภาพที่ 4 วงล้อกลยุทธ์เพื่อการพัฒนาพื้นที่ด้วยวิชาการ คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ (พ.ศ. 2560-2562)

ภาพที่ 5 แผนที่กลยุทธ์เพื่อการพัฒนาพื้นที่ด้วยวิชาการ คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ (พ.ศ. 2560-2562)

ข้อมูล ทัศนะ และเรียนรู้ร่วมกัน สร้างและปฏิบัติการกิจตามพันธกิจร่วมกัน หรือสร้างนวัตกรรมร่วมกันระหว่างชุมชนและมหาวิทยาลัย

3.3) ด้านกิจกรรมทางเศรษฐกิจ คณะผู้วิจัยได้จัดทำข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาใน 2 ประเด็น ได้แก่ 1) การส่งเสริมการพัฒนาผลิตภัณฑ์หรือบริการจากทรัพยากรท้องถิ่น เพื่อความยั่งยืนของการรวมกลุ่มอาชีพ 2) การพัฒนาศักยภาพของกลุ่มอาชีพและวิสาหกิจชุมชนด้านการตลาด โดยเฉพาะอย่างยิ่งการวิเคราะห์กลุ่มลูกค้าที่ไม่จำเป็นต้องจำกัดอยู่เพียงในพื้นที่ตำบลแม่กา เช่น ประชาชนในตำบลแม่กา นิสิตและบุคลากรของมหาวิทยาลัยพะเยา เท่านั้น

3.4) ด้านสาธารณูปโภคและสิ่งแวดล้อม คณะผู้วิจัยได้จัดทำข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาใน 4 ประเด็น ได้แก่ 1) การติดตามและประเมินผลการตอบสนองความจำเป็นพื้นฐานของประชาชนอย่างเป็นระบบและต่อเนื่อง 2) การจัดกิจกรรมสร้างจิตสำนึกและให้ความรู้เรื่องการจัดการขยะอย่างเป็นระบบ ควบคู่ไปกับการพัฒนาเครือข่ายการจัดการขยะอย่างมีส่วนร่วม 3) การควบคุมและบังคับใช้ผังเมืองรวมชุมชนรอบมหาวิทยาลัยพะเยาอย่างมีประสิทธิภาพ พร้อมการติดตามดูแลการขยายตัวที่อยู่อาศัยอย่างต่อเนื่อง 4) การสร้างและ/หรือขยายเครือข่ายการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติในตำบลแม่กาที่ประกอบด้วยชุมชนภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยพะเยา

3.5) ด้านบทบาทของเมืองมหาวิทยาลัย คณะผู้วิจัยได้จัดทำข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาใน 6 ประเด็น ได้แก่ 1) การมีนโยบาย ระบบ กลไกในการทำงานที่ชัดเจนทั้งในระดับคณะและระดับมหาวิทยาลัย พร้อมทั้งมีการกำหนดยุทธศาสตร์การดำเนินงานพันธกิจสัมพันธ์ของมหาวิทยาลัยพะเยากับชุมชนตำบลแม่กา 2) การพัฒนาผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ หรือผู้ที่เกี่ยวข้องให้มีความรู้ความเข้าใจ ทักษะ และความสามารถในการทำงานร่วมกับชุมชน 3) การพัฒนาระบบฐานข้อมูลที่สำคัญ เช่น ข้อมูลพื้นฐาน ข้อมูลการวิจัย ข้อมูลการบริการวิชาการ ที่จัดเก็บอย่างเป็นระบบ ง่ายต่อการนำไปใช้เพื่ออำนวยความสะดวกและเอื้อประโยชน์ต่อการนำไปใช้ทั้งในมหาวิทยาลัยและชุมชนตำบลแม่กา 4) การพัฒนาช่องทางหรือพื้นที่ในการติดต่อสื่อสารระหว่างมหาวิทยาลัยพะเยาและชุมชนตำบลแม่กา เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้อย่างสม่ำเสมอและต่อเนื่อง อันจะนำไปสู่การสร้างเสริมความสัมพันธ์และความเข้าใจที่ดีต่อกัน 5) การสร้างหน่วยงานกลางในระดับคณะ และระดับมหาวิทยาลัย เพื่อใช้เป็นศูนย์ประสานการติดต่อเพื่อขับเคลื่อนการทำงานระหว่าง

คณะ มหาวิทยาลัย และชุมชนตำบลแม่กา 6) การสร้างเครือข่ายในการทำงานทั้งเครือข่ายในมหาวิทยาลัย และเครือข่ายในชุมชน เน้นการทำงานแบบมีส่วนร่วมโดยมีองค์ความรู้ที่เป็นสหวิทยาการมาร่วมกันในการแก้ไขปัญหาหรือความต้องการของชุมชน

ผลลัพธ์การเปลี่ยนแปลง ที่เกิดขึ้นจากการวิจัย

การดำเนินงานโครงการบรรลุตามเป้าหมายที่ได้วางไว้ โดยสามารถสรุปเป็นผลสำเร็จที่เกิดขึ้นจากการวิจัยใน 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการพัฒนาชุมชน ด้านการพัฒนาคณะเพื่อพัฒนาพื้นที่ด้วยวิชาการ และด้านวิชาการ ดังต่อไปนี้

1) ด้านการพัฒนาชุมชน ผลสำเร็จจากการวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนสามารถสรุปได้ใน 3 ประเด็นหลัก ประเด็นแรก คือ กระบวนการวิจัยได้ช่วย “สร้างสัมพันธ์” และ “ลดกำแพง” ที่มีระหว่างชุมชนกับมหาวิทยาลัยพะเยา นำไปสู่การย้าเตือนแก่สองฝ่ายให้ตระหนักว่า ชั้นแรกของความสำเร็จในการพัฒนาพื้นที่ตำบลแม่กาด้วยวิชาการ คือ การลดกำแพง และสร้างสัมพันธ์อันดีระหว่างกันให้เกิดขึ้น

ประเด็นที่สองสืบเนื่องจากประเด็นแรก คือ กระบวนการวิจัยได้ทำให้เกิดเครือข่ายการทำงานร่วมกันระหว่างผู้นำชุมชนทั้งท้องถิ่นและท้องที่กับคณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา ซึ่งการเกิดขึ้นของเครือข่ายเริ่มมาจากการจัดเวทีกำหนดนโยบาย เวทีผู้นำชุมชน จนมาถึงเวทีคืนข้อมูลวิจัยสู่ชุมชน และดำเนินการเรื่อยมา จนมีการร่วมกันทำงานในโอกาสอื่นๆ ในภายหลัง

ประเด็นที่สาม คือ ชุดโครงการวิจัยได้สะท้อนภาพการเปลี่ยนแปลงของชุมชนในลักษณะของการสรุปผลกระทบ ทั้งเชิงบวกและเชิงลบที่เกิดจากการตั้งอยู่ของมหาวิทยาลัยพะเยา จำนวน 24 ประเด็น ผ่านมุมมองของตัวแทนชุมชนจาก 18 หมู่บ้านของตำบลแม่กาในทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็นผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ หรือตัวแทนชุมชน และตัวแทนจากประชาคมมหาวิทยาลัยพะเยาที่ทำงานมาไม่ต่ำกว่า 10 ปี ซึ่งทำให้ชุมชนตำบลแม่กา (ทั้งภายในและภายนอกมหาวิทยาลัยพะเยา) และคณะผู้วิจัยได้เรียนรู้ร่วมกันในประเด็นปัญหา ศักยภาพ และความต้องการของชุมชน อันนำมาสู่การวางแผนการพัฒนาของชุมชนและการจัดทำแผนการพัฒนาพื้นที่ด้วยวิชาการของคณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ได้

2) **ด้านการพัฒนาคณะเพื่อพัฒนาพื้นที่ด้วยวิชาการ** ชุดโครงการวิจัยนี้ทำให้เกิดการพัฒนาระบบบริหารงานวิจัยของคณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ให้มีความเป็นระบบและเชื่อมโยงกับการพัฒนาพื้นที่ด้วยวิชาการมากขึ้น โดยในปัจจุบันระบบบริหารงานวิจัยของคณะมีความพร้อมและความเข้าใจในการสนับสนุนงานวิจัยเชิงพัฒนาพื้นที่ (ABC research) อย่างเป็นรูปธรรมและมีทิศทางที่ชัดเจน ดังจะเห็นได้จากวงล้อกลยุทธ์และแผนกลยุทธ์เพื่อการพัฒนาพื้นที่ด้วยวิชาการของคณะที่ได้นำเสนอไปแล้วข้างต้น

3) **ด้านวิชาการ** ชุดโครงการวิจัยนี้ได้พัฒนานักวิจัยรุ่นใหม่จำนวน 5 คน ซึ่งแต่ละคนได้พัฒนาศักยภาพของตนเองผ่านกระบวนการวิจัยของชุดโครงการ และได้นำผลการวิจัยของโครงการย่อยของตนเองไปพัฒนาเป็นบทความเผยแพร่นิตยสารวิชาการ เพื่อเผยแพร่ต่อสาธารณะในวงกว้างต่อไป

แนวทางและการคาดการณ์ ความยั่งยืน

โดยสรุป การกลายเป็นเมืองของชุมชนตำบลแม่กาได้เกิดขึ้นใน 5 ด้าน โดยใน 4 ด้านแรก คือ ด้านประชากร ด้านพื้นที่การปกครอง ด้านกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และด้านสาธารณูปโภคและสิ่งแวดล้อม พบว่า ชุมชนตำบลแม่กาได้ “กลายเป็นเมือง” หรือมี “ความเป็นเมือง” เพิ่มขึ้น ตามที่ได้มีการศึกษาและเสนอแนะไว้ใน ดวงจันทร์ อาภาวัชรุตม์ เจริญเมือง (2541) สุพจน์ บุรพุกศลศรี (2531) อรุณ สถิตพงศ์สถาพร (2558) และ Champion & Hugo (2004) สำหรับในด้านสุดท้ายคือด้านบทบาทของเมืองมหาวิทยาลัย งานชิ้นนี้พบว่า ตำบลแม่กากำลังกลายเป็นเมืองมหาวิทยาลัยซึ่งมีการกระจุกตัวของนิสิต การประกอบกิจการที่ตอบสนองความต้องการของนิสิต และการดำเนินงานของมหาวิทยาลัยในพื้นที่ชุมชน ซึ่งผลการศึกษาดังกล่าวสอดคล้องกับงานศึกษาจำนวนมาก เช่น วิติยา ปิตตังนาโพธิ์ (2555) สุภาวดี บุญยฉัตร และคณะ (2546) และ สุตาร์ตน์ อุทธารัตน์ และ ณัฐสิทธิ์ ศรีนุรักษ์ (2554) เป็นต้น

ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ ชุดโครงการวิจัยนี้ได้เริ่มต้นจากความมุ่งมั่นของคณะผู้วิจัยจากคณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา เพื่อสร้างเสริมการพัฒนาพื้นที่ด้วยวิชาการผ่านกระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน และผลจากการดำเนินงานของชุดโครงการวิจัยนี้ถือได้ว่าเป็น

ส่วนหนึ่งของการ “สร้างสัมพันธ์” และ “ลดกำแพง” ระหว่างชุมชนตำบลแม่กาและมหาวิทยาลัยพะเยา จากในอดีตที่ชุมชนและมหาวิทยาลัยซึ่งอยู่ในพื้นที่เดียวกันแต่ดูเหมือนจะห่างเหินกัน งานวิจัยชิ้นนี้ได้สร้างโอกาสในการเชื่อมต่อกันเห็นและทัศนคติระหว่างชุมชนและมหาวิทยาลัย อันนำมาซึ่งกิจกรรมสร้างความสัมพันธ์และการทำงานร่วมกันมากขึ้น เช่น มหาวิทยาลัยพะเยาได้นำข้อมูลเบื้องต้นที่ได้จากการวิจัยไปพิจารณาและออกแบบกิจกรรมเพื่อสื่อสารกับชุมชนตำบลแม่กา ในกิจกรรมมหาวิทยาลัยพะเยาพบผู้นำชุมชนตำบลแม่กา ผู้นำชุมชนที่มาจากท้องถิ่น (เทศบาลตำบลแม่กา) และท้องที่ (กำนันและผู้ใหญ่บ้าน) ได้รับทราบข้อมูลและนำไปพิจารณาประกอบการวางแผนพัฒนาของตน คณะรัฐศาสตร์และสังคมศาสตร์ได้นำผลการวิจัยที่ได้มาใช้ในการจัดโครงการและกิจกรรมพัฒนาพื้นที่ด้วยวิชาการตามความต้องการของชุมชนตำบลแม่กา เช่น โครงการพัฒนาศักยภาพผู้นำตำบลแม่กา โครงการส่งเสริมอาชีพแก่กลุ่มแม่บ้านแม่กา โครงการวิจัยและพัฒนาการจัดการขยะแบบมีส่วนร่วมในตำบลแม่กา เป็นต้น

สิ่งสำคัญประการหนึ่งในการสร้างเสริมการพัฒนาพื้นที่ด้วยวิชาการให้ต่อเนื่องและยั่งยืน คือ ทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพื้นที่ตำบลแม่กาด้วยวิชาการ ควรมีการทำความเข้าใจและตั้งเป้าหมายการพัฒนาร่วมกันผ่านกระบวนการปรึกษาหารือที่อยู่บนฐานของข้อมูลที่ถูกต้องและจริงใจ โดยอาจมีการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือซึ่งมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ในการทำงานและการออกแบบการสื่อสารและประสานงานระหว่างกันที่ชัดเจน และการพัฒนาเครือข่ายความร่วมมือในการพัฒนาพื้นที่ด้วยวิชาการนี้ควรดำเนินไปควบคู่กับการพัฒนาระบบฐานข้อมูลเพื่อการพัฒนาตำบลแม่กาด้วยเทคโนโลยีสารสนเทศที่ทันสมัยและเข้าถึงได้ง่าย โดยในท้ายที่สุดการพัฒนาพื้นที่ด้วยวิชาการจะเป็นการดำเนินงานร่วมกันของทุกภาคส่วนอย่างมุ่งมั่นและจริงใจ

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของชุดโครงการวิจัยเรื่อง “การกลายเป็นเมืองของชุมชนโดยรอบมหาวิทยาลัยพะเยา: กรณีศึกษา ตำบลแม่กา” ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยประเภท “ทุนวิจัยสำหรับการพัฒนาคณะเพื่อพัฒนาพื้นที่ด้วยวิชาการ” จากศูนย์ ABC มหาวิทยาลัยพะเยา และสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (ฝ่ายวิจัยเพื่อพัฒนาเชิงพื้นที่) สัญญาเลขที่ 58A04

บรรณานุกรม

- ขวัญ สงวนเสริมศรี. 2556. วิถีชุมชนคนแม่กา [Mae Ka People's Ways of Life]. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา. 1(3); 54-63.
- ดวงจันทร์ อภาวชูธรรม เจริญเมือง. 2541. เมืองและการผังเมืองในประเทศไทย กรณีเมืองเชียงใหม่. โรงพิมพ์เมือง. เชียงใหม่.
- เทศบาลตำบลแม่กา. 2554. แผนพัฒนาท้องถิ่น. จาก <http://www.maekalocal.com/ContentPAGE.php?id=10>. สืบค้นเมื่อ 17 มกราคม 2558.
- เบญจวรรณ วงศ์คำ. 2550. ย้อนคุณค่าอดีต...ปรับใช้ปัจจุบัน...ภูมิคุ้มกันอนาคต “คนเวียงบัว”. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. กรุงเทพฯ.
- วิติยา ปิตตังนาโพธิ์. 2555. รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์ “โครงการขยายตัวของเมืองมหาวิทยาลัยต่อการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ชุมชนโดยรอบ กรณีศึกษามหาวิทยาลัยนเรศวร จังหวัดพิษณุโลก”. มหาวิทยาลัยนเรศวร. พิษณุโลก.
- สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. 2543. รายงานสถานการณ์คุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. 2543. สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพฯ.
- สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดพะเยา. 2557. เอกสารประกอบการประชุมคณะกรรมการผังเมือง “ผังเมืองรวมชุมชนบริเวณโดยรอบมหาวิทยาลัยพะเยา จังหวัดพะเยา”. พะเยา.
- สุดาร์ตน์ อุทธารัตน์ และ ณัฐสิทธิ์ ศรีนุรักษ์. 2554. รายงานการวิจัยเรื่อง “ผลกระทบจากการขยายตัวของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ต่อสุขภาวะของผู้อยู่อาศัยในเขตเทศบาลตำบลสุเทพ”. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. เชียงใหม่.
- สุพจน์ บุรพุกศลศรี. 2531. สถิติวัดสภาวะชุมชนเมือง. ภาควิชาคณิตศาสตร์ คณะวิทยาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. นครปฐม.
- สุภาวดี บุญยฉัตร และคณะ. 2546. ผลกระทบของการจัดตั้งมหาวิทยาลัยต่อชุมชนโดยรอบ. วารสารสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ. 35(2); 263-265.
- อรุณ สถิตพงศ์สถาพร. 2558. การกระจายตัวของความเป็นเมือง: เทศบาลนครและเทศบาลเมืองที่ติดชายแดน. ศูนย์ศึกษามหานครและเมือง มหาวิทยาลัยรังสิต. กรุงเทพฯ.
- Champion, T. & Hugo, G. 2004. New forms of urbanization: Beyond the urban-rural dichotomy. Ashgate Publishing Ltd.

กระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะที่ต้นทาง เพื่อลดปริมาณขยะของชุมชนนาราชควาย จังหวัดนครพนม

พัชฎทัฬห์ กิณเรศ^{1,*} และ นารัถระพี นาคะวัจนะ²

¹สถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยนครพนม อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม 48000

²หลักสูตรวิศวกรรมเกษตร สาขาวิชาวิศวกรรมเครื่องกล คณะวิศวกรรมศาสตร์
สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง เขตลาดกระบัง
กรุงเทพมหานคร 10520

*ผู้เขียนหลัก อีเมลล์: make_alist@hotmail.com

บทคัดย่อ

ปัจจุบันประชาชนในชุมชนนาราชควาย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ได้รับความเดือดร้อนจากปริมาณขยะมูลฝอยที่เพิ่มขึ้น เช่น กลิ่นเหม็น น้ำเน่าเสีย และทัศนียภาพ เป็นต้น เป็นเหตุให้เกิดข้อร้องเรียนของคนในชุมชน ดังนั้นผู้วิจัยจึงศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะที่ต้นทางเพื่อลดปริมาณขยะของชุมชนนาราชควาย โดยการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกันแบบชี้แนะแนวทาง การสอบถาม การประชุมกลุ่มย่อย ระดมสมอง สรุปรูป นำเสนอผลการเรียนรู้ร่วมกัน และทดลองปฏิบัติ ผลการวิจัยพบว่า ก่อนมีการดำเนินโครงการ ชุมชนนาราชควายมีปริมาณขยะจำนวน 3.5 ตันต่อวัน ทำการกำจัดโดยการนำขยะไปฝังกลบ แต่ในปัจจุบันหลุมฝังกลบใกล้เต็มแล้ว และมีปัญหาขยะล้นถึงสร้างความเดือดร้อนให้กับประชาชนในชุมชน ซึ่งปัญหาดังกล่าวทำให้ประชาชนในชุมชนได้เรียนรู้จากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง จึงได้ร่วมกันหาแนวทางแก้ไขปัญหอย่างมีส่วนร่วม ภายใต้ข้อจำกัดของงบประมาณ และเวลา โดยที่ประชุมลงมติเลือกวิธีการจัดตั้งธนาคารขยะ หมู่ที่ 11 บ้านนาราชควาย พบว่าประชาชนส่วนใหญ่ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี เริ่มต้นมีสมาชิกเข้าร่วมโครงการถึง 190 คน ประชาชนส่วนใหญ่เก็บขยะเพื่อขายกับธนาคารขยะแทนการขายให้กับชาเล้งดังที่เคยทำมาในอดีต เหตุผลเพราะว่า ธนาคารขยะมีสวัสดิการที่ดีกว่า เช่น มีเงินปันผล เงินช่วยเหลือค่าฌาปนกิจศพ เงินกู้ยืม เป็นต้น ผลในด้านการลดลงของปริมาณขยะที่นำไปฝังกลบพบว่า หลังดำเนินกิจกรรมธนาคารขยะเป็นระยะเวลา 2 เดือน สามารถลดปริมาณขยะได้ถึง 7,640 กิโลกรัม ทำให้สามารถยืดอายุของหลุมฝังกลบ และบรรเทาปัญหาการเพิ่มขึ้นของขยะมูลฝอยได้

คำสำคัญ: จังหวัดนครพนม ตำบลนาราชควาย การจัดการขยะ ธนาคารขยะ การมีส่วนร่วมของชุมชน

Participation in Waste Management Process in the Initial Stage for Reducing Wastes in Naratkwai Community, Nakhonphanom Province

Pachchayathan Kinnares^{1,*} and Natrapee Nakawajana²

¹Research and Development Institute, Nakhon Phanom University, Muang District, Nakhon Phanom Province, Thailand 48000

²Curriculum of Agricultural Engineering, Department of Mechanical Engineering, Faculty of Engineering, King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang, Ladkrabang District, Bangkok, Thailand 10520

*Corresponding author's E-mail: make_alist@hotmail.com

Abstract

People in Naratkwai sub-district, Muang district, Nakhonphanom province has been suffering from increasing amounts of wastes which lead to unpleasant smell, waste water and environmental problems. These problems led to public complaints. Hence, the aim of this study was to investigate the participation in waste management process in the initial stage for reducing wastes in Naratkwai by planning as a guided cooperative learning process and cooperative of inquiry, observation, brainstorming, discussion and presentation. The result showed that before the project execution, the wastes of Naratkwai was approximately 3.5 ton/day which were eliminated by the landfill. Currently overflowing waste bins and landfill affected the community members. For this reason, people started to realize the problem situation and attempted to find the solution together. The suitable solution for this community under the budget and time limitation was the establishment of the waste bank, which encouraged community members to pay more attention to the classification of the waste at the initial stage. The practice result showed that from the establishment of the waste bank in Naratkwai moo.11, the community members cooperated very well. At the beginning, the number of people who were interested and joined as a member was as high as 190 persons. People together managed the waste bank. Most people kept their wastes to sell at the waste bank instead of selling to the freight bicycle because the waste bank offered extra welfare such as annual dividend, the cremation and loan payments. Besides, the bank always exhibited the updated waste price list. These conducts built the public confidence could explicitly reduce the amount of waste. After 2 months, the amount of the waste was reduced by 7,640 kg. This can prolong the life of the landfill and efficiently reduce the waste problem from the initial stage.

Keywords: Nakhonphanom province, Naratkwai sub-district, Waste management, Waste bank, Public participation

บทนำ

การจัดการขยะมูลฝอยแบบมีส่วนร่วมทั้งภาคประชาชน หน่วยงานภาครัฐท้องถิ่น เอกชน มีความสำคัญอย่างยิ่งในระบบการบริหารจัดการขยะที่มีประสิทธิภาพ เพราะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยอย่างยั่งยืน ตั้งแต่ต้นน้ำคือการลดปริมาณขยะที่ต้นทาง การคัดแยกประเภทขยะ กลางน้ำคือจำนวนขยะที่จัดเก็บและขนย้ายมีจำนวนลดลง และปลายน้ำคือการจัดการขยะมูลฝอยให้เหมาะสมกับประเภท เพื่อลดการใช้ทรัพยากร และผลิตพลังงานทดแทนจากขยะมูลฝอย (ปภาวรินทร์ นาจำปา, 2557) การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการขยะมูลฝอย หมายถึง กระบวนการที่รัฐ ส่งเสริม สนับสนุน และสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์และนโยบายการจัดการขยะมูลฝอยของรัฐบาล

การบริหารจัดการขยะที่มีประสิทธิภาพควรเน้นการลดขยะที่ต้นทาง (ปิยะรักษ์ ประดับเพชรรัตน์ และคณะ, 2553) การลดปริมาณขยะชุมชนด้วยโครงการธนาคารขยะรีไซเคิล ระยะเวลาดำเนินการ 1 เดือน สามารถลดปริมาณขยะที่หลุมฝังกลบได้ประมาณ 465 กิโลกรัม ธนาคารขยะรีไซเคิลมีรูปแบบการดำเนินงานโดยการรับสมัครสมาชิกในชุมชน สมาชิกนำขยะรีไซเคิลที่คัดแยกมาฝากขายกับธนาคารขยะรีไซเคิล ปัญหาและอุปสรรคที่มีในการดำเนินงานคือ คนในชุมชนส่วนใหญ่ไม่ได้สมัครเป็นสมาชิกเนื่องจากราคาขยะที่รับซื้อ มีราคาต่ำกว่าร้านรับซื้อของเก่า และราคาไม่แน่นอน ดังนั้นควรมีการกระตุ้น ประชาสัมพันธ์ การคัดแยกขยะเพื่อนำขยะรีไซเคิลมาขาย หรือเพิ่มสวัสดิการให้กับสมาชิกธนาคารขยะ เพื่อเป็นแรงจูงใจให้กับคนในชุมชน และสมัครเป็นสมาชิกธนาคารขยะ

ตำบลนาราชควายมีพื้นที่ประมาณ 18,759 ไร่ ลักษณะของบ้านเรือนในชุมชนคือ อยู่รวมกันเป็นระบบเครือญาติแบบพึ่งพาอาศัยกัน มีจำนวน 11 หมู่บ้าน 1,982 ครัวเรือน มีจำนวนประชากร 7,413 คน (ยังไม่รวมประชากรแฝง) นอกจากนี้ยังมีสถานที่สำคัญต่างๆ ในพื้นที่ เช่น มหาวิทยาลัยนครพนม โรงเรียน วัด สถานีอนามัย ฯลฯ ซึ่งมีส่วนในการสร้างขยะมูลฝอย ปริมาณขยะมูลฝอยของตำบลนาราชควาย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ปัจจุบันมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น (พัชญทัฬห์ กิณเรศ, 2560) เนื่องจากการขยายตัวของชุมชน และการเพิ่มขึ้นของจำนวนประชากรแฝงที่เข้ามาศึกษาและทำงานในมหาวิทยาลัยนครพนม (วิทยาเขตตำบลนาราชควาย)

ส่งผลให้มีจำนวนหอพัก ร้านอาหาร ร้านค้า เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ปัจจัยที่ส่งผลต่อปริมาณขยะคือ พฤติกรรมการบริโภคที่เปลี่ยนแปลงไปของคนในชุมชน เช่น การนิยมบริโภคอาหารสำเร็จรูปแบบจานด่วน นิยมบริโภคอาหารนอกบ้าน ดื่มน้ำจากขวดพลาสติก เป็นต้น ขยะมูลฝอยในชุมชน ประกอบด้วย ขยะอินทรีย์ ขยะรีไซเคิล ขยะทั่วไป และขยะอันตราย แต่ไม่สามารถนำขยะเหล่านี้มาใช้ประโยชน์ได้ เนื่องจากพฤติกรรมการทิ้งขยะมูลฝอยของคนในชุมชนส่วนใหญ่เป็นการทิ้งแบบรวมทุกประเภทในถังเดียว ไม่มีการคัดแยกขยะ การกำจัดขยะส่วนใหญ่ องค์การบริหารส่วนตำบลจะจัดเก็บและขนไปฝังกลบในพื้นที่ของเทศบาลเมืองนครพนม ณ บ้านสุขเกษม ตำบลโพธิ์ตาก อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม แต่บางหมู่บ้านกำจัดขยะโดยการเผากลางแจ้ง ลักลอบทิ้งในที่สาธารณะ ซึ่งส่งผลกระทบต่อทั้งทางตรงและทางอ้อมต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม เช่น กลิ่นเหม็น น้ำเน่าเสีย ทัศนอุจาด เป็นต้น นอกจากนี้ยังทำให้เกิดการเพิ่มขึ้นของก๊าซเรือนกระจก ส่งผลให้เกิดปัญหาภาวะโลกร้อน รวมถึงสุขภาพอนามัยของประชาชน การแก้ไขปัญหาดังกล่าวจำเป็นต้องเริ่มจากการลดขยะที่ต้นทางเพื่อให้การจัดการขยะมีประสิทธิภาพมากขึ้นทั้งต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ โดยคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นสำคัญ

วันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2558 มีการประชุมกลุ่มย่อยของผู้เกี่ยวข้อง 14 คน ดังแสดงในภาพที่ 1 ประกอบด้วยผู้นำชุมชน องค์การบริหารส่วนตำบลนาราชควาย และตัวแทนมหาวิทยาลัยนครพนม ณ องค์การบริหารส่วนตำบลนาราชควาย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม โดยมีวัตถุประสงค์คือ ประชุมรับฟังปัญหาและร่วมปรึกษาหารือด้านปัญหาขยะมูลฝอยที่เกิดขึ้นจากปริมาณขยะมูลฝอยที่เพิ่มขึ้น จนส่งผลให้ขยะล้นถัง เกิดกลิ่นเหม็น ทัศนอุจาด เป็นแหล่งเพาะพันธุ์เชื้อโรค ผลจากการประชุมรับฟังปัญหาด้านขยะครั้งนี้ พบว่า ปริมาณขยะมูลฝอยของตำบลนาราชควายมีจำนวน 3.5 ตันต่อวัน ปัญหาขยะของชุมชนต้องรีบดำเนินการแก้ไขอย่างเร่งด่วน เนื่องจากมีข้อร้องเรียนเรื่องขยะล้นถัง กลิ่นเหม็นเน่า น้ำเน่าเสีย ขยะพลาสติกเคลื่อนถนนอนาคตอาจจะไม่มีที่ทิ้งขยะเนื่องจากหลุมฝังกลบเต็ม ดังนั้นมติที่ประชุมได้เสนอแนวทางการดำเนินการคือ หาแนวทางลดปริมาณขยะที่ต้นทางอย่างมีประสิทธิภาพ และต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนเป็นหลักเพื่อความยั่งยืน

วันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2559 มีการจัดประชุมรับฟังความคิดเห็น ครั้งที่ 1 ณ องค์การบริหารส่วนตำบลนาราชควาย กลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วม จำนวน 50 คน ดังแสดงในภาพที่ 2 ประกอบด้วยภาคประชาชน ผู้นำชุมชน ร้านค้า เอกชน

ภาพที่ 1 บรรยายการประชุกลุ่มย่อย เมื่อวันที่ 11 ตุลาคม พ.ศ. 2558 ณ องค์การบริหารส่วนตำบลนาราชควาย

หน่วยงานท้องถิ่น (อบต.นาราชควาย) มหาวิทยาลัยนครพนม โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อทบทวนปัญหาและอุปสรรคด้านขยะมูลฝอยในพื้นที่จากสถานการณ์ที่เกิดขึ้นจริง ผลจากการจัดเวทีประชุมรับฟังความคิดเห็น พบปัญหาคือ 1) องค์การบริหารส่วนตำบลไม่เข้ามาจัดเก็บขยะทุกวัน ส่งผลให้ขยะล้นถัง 2) ปริมาณขยะที่มีจำนวนมากจนล้นถัง ส่งกลิ่นเหม็น น้ำเน่าเสีย ทัศนียภาพด้านอุปสรรคคือ 1) คนในชุมชนทั้งขยะรวม 2) จำนวนถังขยะน้อยเกินไป ดังนั้นมติที่ประชุมเสนอให้ อบต. นาราชควาย เข้ามาช่วยแก้ไขปัญหาด้านขยะมูลฝอยชุมชนอย่างเร่งด่วน โดยข้อเสนอแนะจากที่ประชุมคือ ต้องการธนาคารขยะรีไซเคิล อบรมการทำปุ๋ยหมักจากเศษอาหาร เตาเผาขยะ เป็นต้น

ดังนั้น เพื่อตอบโจทยความต้องการสำหรับการแก้ไขปัญหาดังกล่าว คณะผู้วิจัยจึงได้ร่วมวางแผนในการแก้ไขปัญหา โดยใช้การวิจัยเพื่อท้องถิ่นเข้ามาขับเคลื่อนในการเรียนรู้ร่วมกันตั้งแต่หาโจทย์ปัญหา แนวทางแก้ไขปัญหาคือ มีกระบวนการให้คนในชุมชนได้ทบทวนถึงสถานการณ์ขยะแล้วสะท้อนข้อมูล นำมาสู่การแสดงความคิดเห็น การสร้างกระบวนการหาแนวทางการจัดการขยะเพื่อลดปริมาณขยะโดยคำนึงถึงการจัดการขยะแบบพึ่งพาตนเอง ซึ่งก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกันของนักวิชาการ นักวิจัยชุมชน ผู้นำชุมชน หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานเอกชน ซึ่งนำไปสู่การเพิ่มศักยภาพและความสามารถของคนในชุมชนในการจัดการขยะของชุมชนนาราชควาย ตำบลนาราชควาย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนมอย่างมีประสิทธิภาพและยั่งยืน

ภาพที่ 2 บรรยายการประชุมรับฟังความคิดเห็น ทบทวนปัญหาอุปสรรค และเรียนรู้สถานการณ์จริงร่วมกัน ครั้งที่ 1 เมื่อวันที่ 24 มีนาคม พ.ศ. 2559 ณ องค์การบริหารส่วนตำบลนาราชควาย

พื้นที่ศึกษา

จากการคัดเลือกหมู่บ้านต้นแบบ ในการประชุมระดมสมอง เมื่อวันที่ 2 มิถุนายน พ.ศ. 2559 เพื่อให้ได้หมู่บ้านต้นแบบด้านการจัดการขยะอย่างมีประสิทธิภาพ โดยเกณฑ์ในการคัดเลือกชุมชนต้นแบบคือ ชุมชนและผู้นำต้องมีความเข้มแข็ง มีความสามัคคี ผู้นำมีวิสัยทัศน์ ผลจากการคัดเลือกพื้นที่ต้นแบบ คือ หมู่ที่ 11 บ้านนาราชควาย ตำบลนาราชควาย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม ดังแสดงในภาพที่ 3

วิธีการวิจัย

ในการดำเนินการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะเพื่อลดปริมาณขยะที่ต้นทางของชุมชนนาราชควาย ได้ดำเนินการภายใต้กรอบแนวคิดการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม คือการเรียนรู้สถานการณ์ร่วมกัน การร่วมกันระดมสมอง สรุป นำเสนอผลการเรียนรู้ร่วมกัน และทดลองปฏิบัติจริง ซึ่งมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังต่อไปนี้

1) การเรียนรู้สถานการณ์ร่วมกัน โดยใช้เวทีประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2559 ณ ศาลาประชาคมหมู่ที่ 11 บ้านนาราชควาย ดังแสดงในภาพที่ 4 กลุ่มเป้าหมายคือ ประชาชนในพื้นที่ ผู้นำชุมชน ตัวแทนองค์การบริหารส่วนตำบลนาราชควาย นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยนครพนม ร้านค้า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย จำนวน 50 คน วัตถุประสงค์

เพื่อสะท้อนข้อมูลจากการประชุมครั้งที่ 1 พร้อมทั้งคืนข้อมูลจากการศึกษาองค์ประกอบขยะมูลฝอยของชุมชนราชควายโดยนักวิชาการมหาวิทยาลัยนครพนม ทบทวนสาเหตุของปัญหาขยะมูลฝอยที่เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องและผลกระทบของขยะมูลฝอยต่อคนในชุมชน และมีนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยนครพนมมาเป็นพี่เลี้ยงในการดำเนินการจัดเวทีประชุม

3) ประชุมระดมสมองครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2559 ดังแสดงในภาพที่ 6 กลุ่มเป้าหมาย 20 คน ประกอบด้วย ผู้นำชุมชนในพื้นที่หมู่บ้านต้นแบบ ประชาชนในหมู่บ้านต้นแบบ และนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยนครพนม ณ ศาลาประชาคม หมู่ที่ 11 โดยมีวัตถุประสงค์ในการจัดประชุม เพื่อปรึกษาหารือ ร่วมกันกำหนดรูปแบบ โครงสร้าง บทบาท หน้าที่ของคณะกรรมการธนาคารขยะ และร่วมกันเสนอข้อกำหนดธนาคารขยะ ในพื้นที่ต้นแบบ และเลือกคณะกรรมการดำเนินงานธนาคารขยะ โดยประชาชนในพื้นที่หมู่บ้านต้นแบบ ซึ่งการดำเนินกิจกรรมครั้งนี้มีนักวิชาการมหาวิทยาลัยนครพนมเป็นผู้เล็ง เพื่อให้การดำเนินกิจกรรมบรรลุวัตถุประสงค์

การสรุปและนำเสนอผลการเรียนรู้ร่วมกัน หลังจาก นักวิชาการเก็บข้อมูลจากเวทีการประชุมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การจัดประชุมระดมสมองร่วมกัน ข้อมูลที่ได้จะถูกสรุปเพื่อคืน ข้อมูลให้กับผู้เข้าร่วมประชุม โดยที่ประชุมเห็นชอบในรูปแบบ ที่เสนอทั้งโครงสร้าง บทบาท หน้าที่ของคณะกรรมการธนาคาร ชยะ และข้อกำหนดของธนาคารชยะ หลังจากนั้นนำรูปแบบ โครงสร้างนี้มาทดลองปฏิบัติจริงเพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อ ชุมชนต้นแบบ โดยทดลองเริ่มแรกในวันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2559

วิธีดำเนินการจัดเวที คือ

- 1) เริ่มต้นด้วยการแนะนำพี่เลี้ยง (นักวิชาการจากมหาวิทยาลัยนครพนม) และผู้ร่วมประชุมก่อนการดำเนินการกิจกรรมต่อไป
- 2) ภาษาที่ใช้ในการจัดประชุมทุกครั้งคือ ภาษาท้องถิ่น เพื่อจะได้เข้าถึงชุมชนมากที่สุด

- 3) แสดงความคิดเห็น และลงประชามติด้วยการยกมือ และเขียนความคิดเห็นลงกระดาษที่พี่เลี้ยงจัดเตรียม เครื่องมือที่ใช้ในการจัดเวที มีดังนี้
 - สังเกต สอบถาม และระดมความคิดเห็น
 - บันทึกรายชื่อจากการจัดเวที

ภาพที่ 4 บรรยายการประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น เรียนรู้สถานการณ์จริงร่วมกัน เมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2559 ณ ศาลาประชาคม หมู่ที่ 11 บ้านนาราชควาย

ภาพที่ 5 บรรยายการระดมสมองครั้งที่ 1 เพื่อหาแนวทางแก้ไขปัญหาในการจัดการขยะและคัดเลือกหมู่บ้านต้นแบบ เมื่อวันที่ 2 มิถุนายน พ.ศ. 2559 ณ องค์การบริหารส่วนตำบลนาราชควาย

ภาพที่ 6 บรรยายการระดมสมองครั้งที่ 2 เพื่อปรึกษาหารือเกี่ยวกับโครงสร้างธนาคารขยะในพื้นที่ต้นแบบ เมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2559 ณ ศาลาประชาคมหมู่ที่ 11 บ้านนาราชควาย

ผลการวิจัย

การออกแบบระบบการจัดการขยะที่ถูกต้อง ควรคำนึงถึงปริมาณ และองค์ประกอบขยะเป็นสำคัญ เพื่อจะได้ออกแบบระบบบริหารจัดการให้เหมาะสมกับปริมาณและประเภทขยะของชุมชน

จากการศึกษาองค์ประกอบขยะของตำบลนาราชควาย ก่อนการดำเนินกิจกรรมธนาคารขยะ (พัชญัทพ์ห์ กิณเรศ, 2560) พบว่าองค์ประกอบของขยะในชุมชนจะเปลี่ยนไปตามสภาพภูมิอากาศ ฤดูกาล และวิถีชีวิตในแต่ละชุมชน ขยะในจังหวัดต่างๆ จะมีองค์ประกอบและคุณสมบัติแตกต่างกันไป ดังนั้นจึงควรศึกษาองค์ประกอบขยะในแต่ละชุมชนด้วยวิธี Quatering เพื่อจะได้ทราบข้อมูลที่เป็นจริง

สำหรับองค์ประกอบขยะของชุมชนนาราชควาย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม มีปริมาณขยะรีไซเคิลมากที่สุด และไม่พบขยะอันตราย รายละเอียดแสดงดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 องค์ประกอบขยะในชุมชนนาราชควาย

รายละเอียด	น้ำหนัก (กก.)	ร้อยละ
ขยะรีไซเคิล	2.6	56.52
ขยะเศษอาหาร	1.3	28.26
ขยะอันตราย	-	-
ขยะทั่วไป	0.7	15.22

หมายเหตุ: ผลการศึกษาองค์ประกอบขยะด้วยวิธี Quatering

จากการประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และระดมสมองอย่างมีส่วนร่วม เพื่อหาแนวทางในการลดปริมาณขยะที่ต้นทาง โดยการนำเครื่องมือทางชุมชนเข้ามาใช้ในการวิจัย มีการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกันแบบชี้แนะแนวทาง และใช้วิธีการสอบถามสังเกต และประชุมกลุ่มย่อย ระดมสมอง สรุปผลการเรียนรู้ร่วมกัน และนำรูปแบบที่ได้ไปทดลองปฏิบัติจริงโดยชุมชน สามารถอธิบายผลการดำเนินกิจกรรมดังนี้

- **สถานการณ์ขยะในเขตพื้นที่ตำบลนาราชควาย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม** จากการจัดเวทีประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม พ.ศ. 2559 โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการเรียนรู้สถานการณ์จริงร่วมกัน สะท้อนสาเหตุปัญหาขยะของชุมชนจากการประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นครั้งที่ 1 และผลกระทบปัญหาขยะต่อชุมชน ซึ่งผลจากการจัดเวทีพบว่า องค์การบริหารส่วนตำบลนาราชควาย ต้องแบกรับภาระตั้งแต่ต้นน้ำคือ การจัดหาถังขยะ กลางน้ำคือการจัดเก็บและขนขยะ และปลายน้ำคือการกำจัดขยะ ซึ่งมีปริมาณขยะในชุมชนนาราชควาย จำนวน 3.5 ตันต่อวัน กำจัดขยะโดยนำไปฝังกลบที่หมู่บ้านสุขเกษม ตำบลโพธิ์ตาก จังหวัดนครพนม ซึ่งในแต่ละปีต้องเสียค่าใช้จ่ายทั้งค่าน้ำมันเชื้อเพลิง ค่าจ้างแรงงาน ค่าซ่อมบำรุง ค่าไฟฟ้าเพื่อล้างรถเก็บขยะ ประมาณ 90,000 บาทต่อเดือน หรือ 1,080,000 บาทต่อปี เนื่องจากพฤติกรรมทิ้งขยะของประชาชนที่ทิ้งทุกอย่างรวมกัน จึงเป็นเรื่องยากที่หน่วยงานภาครัฐจะนำขยะไปใช้ประโยชน์ให้ถูกประเภท บางครัวเรือนกำจัดเองด้วยวิธีการเผากลางแจ้ง ลักลอบทิ้งในที่สาธารณะ นอกจากนี้ประชาชนใน

ชุมชนยังประสบปัญหาขยะล้นถัง มีกลิ่นเหม็น ทัศนียภาพ จนเกิดข้อร้องเรียนของประชาชนในพื้นที่ ดังนั้นที่ประชุมจึงเห็นควรให้หาวิธีลดขยะที่ต้นทาง ด้วยการยึดแนวทางจากมติที่ประชุมในครั้งที่ 1 เสนอการจัดตั้งธนาคารขยะ การผลิตปุ๋ยหมักจากเศษอาหาร และการสร้างเตาเผาขยะ เพื่อลดปัญหาดังกล่าว

เมื่อทราบสถานการณ์ของขยะในชุมชนนาราชควาย จากนั้นก็จัดเวทีระดมสมองอย่างมีส่วนร่วม ในวันที่ 2 มิถุนายน พ.ศ. 2559 เพื่อคัดเลือกหมู่บ้านต้นแบบ และร่วมวิเคราะห์เพื่อเลือกรูปแบบในการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนตำบลนาราชควาย โดยคำนึงถึงองค์ประกอบขยะเป็นหลักในการตัดสินใจ ความเข้มแข็งของคนในชุมชน ผู้นำชุมชน และวิสัยทัศน์ของผู้นำชุมชนต่อการจัดการขยะ ซึ่งผลลัพธ์ที่ได้ครั้งนี้คือ

1) พื้นที่นำร่องในการดำเนินโครงการคือหมู่ที่ 11 คัดเลือกโดยประชาชนในพื้นที่ ผู้นำชุมชน ตัวแทนองค์การบริหารส่วนตำบลนาราชควาย ซึ่งเกณฑ์ที่ใช้ในการคัดเลือกพื้นที่นำร่องคือ

- 1) ผู้นำชุมชนต้องเข้มแข็ง และมีวิสัยทัศน์
- 2) ชุมชนมีความเข้มแข็ง
- 3) คนในชุมชนส่วนใหญ่มีความสามัคคีกัน

2) ทราบแนวทางการจัดการขยะเพื่อลดปริมาณขยะที่ต้นทางอย่างเหมาะสมกับบริบทชุมชนนาราชควาย สามารถวิเคราะห์รูปแบบจากองค์ประกอบของขยะในชุมชนนาราชควาย ซึ่งมีปริมาณขยะรีไซเคิลมากที่สุด ดังนั้นควรเริ่มจัดการที่ขยะรีไซเคิลก่อน เพราะหากจัดการกับขยะรีไซเคิลได้ จะสามารถลดขยะได้ถึงร้อยละ 56.52 และสามารถแปลงสภาพเป็นเงินที่ได้จากการขาย หรือการประดิษฐ์ได้ ดังนั้นที่ประชุมจึงเห็นควรให้จัดตั้งธนาคารขยะของชุมชนขึ้น โดยชุมชนเป็นผู้รับผิดชอบ นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดรายได้ จากการเป็นสมาชิกธนาคารขยะเพื่อเป็นแรงจูงใจให้คนในชุมชนเข้ามาเป็นสมาชิกเพิ่มมากขึ้น จนส่งผลให้ปริมาณขยะที่ต้องนำไปฝังกลบลดลงอย่างชัดเจน

- ผลลัพธ์ที่ได้จากประชุมระดมสมองครั้งที่ 2 เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2559 ได้รูปแบบโครงสร้างธนาคารขยะ และบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการธนาคารขยะ ข้อกำหนดของธนาคารขยะ และคณะกรรมการจากการเลือกตั้งของประชาชนในพื้นที่ต้นแบบ ซึ่งทุกกิจกรรมเน้นการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ต้นแบบเป็นหลัก

รูปแบบการดำเนินงานของธนาคารขยะบ้านนาราชควาย ได้อาศัยการมีส่วนร่วมของประชาชน และตัวแทนหน่วยงานต่างๆ

ในพื้นที่ต้นแบบ เพื่อระดมความคิดเห็นในการวางแผนการดำเนินงานของธนาคารขยะ ซึ่งการจัดตั้งธนาคารขยะทำให้เกิดการคัดแยกขยะอย่างเป็นระบบ โดยการนำขยะที่คัดแยกมาฝากธนาคาร ซึ่งจะมีร้านรับซื้อของเก่ามารับซื้อขยะจากธนาคารอีกต่อหนึ่ง

- แผนปฏิบัติการเพื่อลดปริมาณขยะที่ต้นทางด้วยการจัดตั้งธนาคารขยะ มีดังนี้ แผนปฏิบัติการเพื่อลดปริมาณขยะที่ต้นทางที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนนาราชควาย ที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืนจากเวทีระดมสมอง สามารถอธิบายวิธีการที่ชุมชนดำเนินการดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 จัดตั้งกลุ่มธนาคารขยะ โดยชุมชนเพื่อชุมชน ซึ่งมีขั้นตอนการคัดเลือกคณะกรรมการ จากประชาชนหมู่ที่ 11 บ้านนาราชควาย มีการกำหนดโครงสร้าง บทบาท หน้าที่ของคณะกรรมการธนาคารขยะที่ชัดเจน และมีนักวิชาการมหาวิทยาลัยนครพนมเป็นที่ปรึกษาในการดำเนินกิจกรรมเพื่อให้บรรลุผล ซึ่งมีรายละเอียดคณะกรรมการและหน้าที่ตามภาพที่ 7

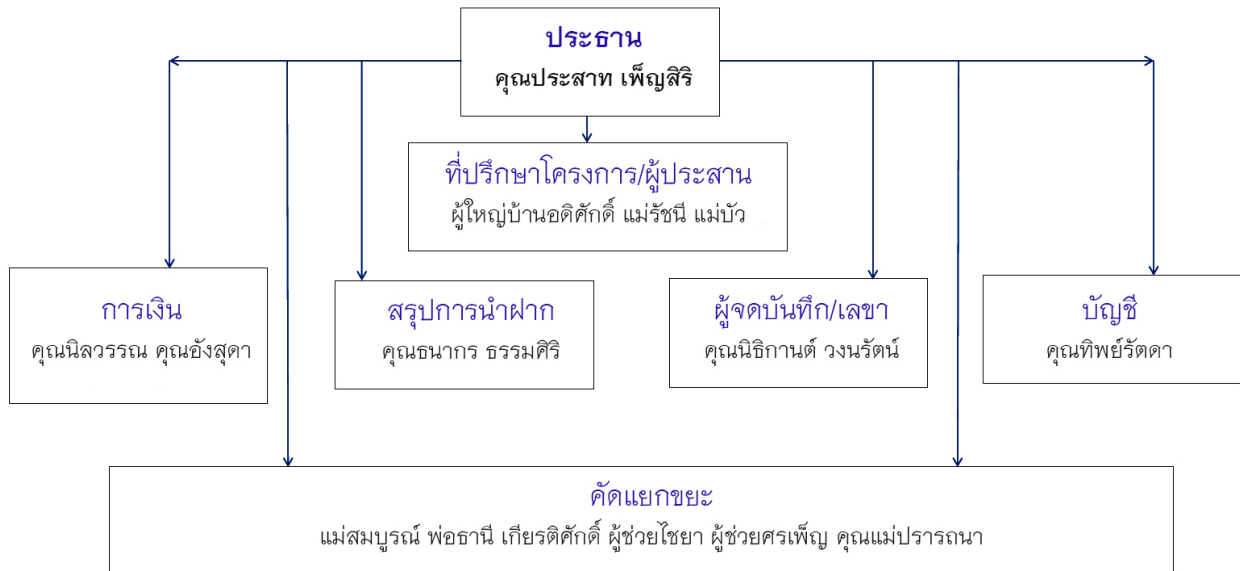
ขั้นตอนที่ 2 การออกข้อกำหนดของธนาคารขยะชุมชน ดำเนินการโดยคณะกรรมการ ซึ่งเลือกจากประชาชนในพื้นที่หมู่ที่ 11 บ้านนาราชควาย และต้องมีการนำเสนอต่อที่ประชุมประจำหมู่บ้าน เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่นำร่องทราบในรายละเอียดข้อกำหนดของธนาคารขยะชุมชน และขอความคิดเห็นต่อข้อกำหนดนี้ หากไม่มีข้อแก้ไข คณะกรรมการจะยึดข้อกำหนดนี้ในการปฏิบัติ และบรรจุข้อกำหนดลงในวาระการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน รายละเอียดข้อตกลงดังแสดงในภาพที่ 8

ขั้นตอนที่ 3 ติดต่อภาคีเครือข่าย ในการรับซื้อขยะรีไซเคิลจากธนาคารขยะบ้านนาราชควาย เพื่อลดต้นทุนด้านการขนส่ง ประสานโดยนักวิชาการจากมหาวิทยาลัยนครพนม

ขั้นตอนที่ 4 ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนทั้งตำบลนาราชควายทราบและนำขยะมาขายให้กับธนาคารขยะ หมู่ที่ 11 บ้านนาราชควาย โดยองค์การบริหารส่วนตำบลนาราชควาย และผู้ใหญ่บ้านทั้ง 11 หมู่บ้าน ดังแสดงในภาพที่ 9

ขั้นตอนที่ 5 เปิดทำการธนาคารขยะเพื่อรับซื้อ-ขายในชุมชนตามวันเวลาที่กำหนด ดังแสดงในภาพที่ 10-12

ขั้นตอนที่ 6 มีการรายงานผลการดำเนินกิจการธนาคารขยะทุกเดือน เช่น จำนวนสมาชิก จำนวนเงินหมุนเวียน เป็นต้น ซึ่งจะนำเข้าวาระการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน ทุกวันที่ 4 ของเดือน

ข้อกำหนด

- ทำการรับซื้อขยะรีไซเคิล สัปดาห์ละ 1 ครั้ง โดยกำหนดรับซื้อทุกวันอาทิตย์
- สมาชิกจะสามารถเบิก-ถอนเงินในสมุดบัญชีได้ในเดือนถัดไป และต้องนำขยะมาฝากก่อนทุกครั้งจึงจะสามารถถอนเงินได้

ภาพที่ 7 แผนผังการทำงานของคณะกรรมการธนาคารขยะชุมชน

ข้อกำหนดของสมาชิกธนาคารขยะ

1. ศูนย์ธนาคารขยะรีไซเคิล รับซื้อขยะจากสมาชิก สัปดาห์ละ 1 ครั้ง โดยกำหนดรับซื้อทุกวันอาทิตย์
2. สมาชิกจะสามารถเบิก-ถอนได้ ในเดือนถัดไปหลังจากนำขยะมาฝากแล้วเท่านั้น
3. สมาชิกที่เปิดบัญชีธนาคารขยะ กับหมู่ที่ 11 บ้านนาราชควาย จะมีสิทธิ์ได้
 - 3.1 เงินปันผล 10% ปีละ 1 ครั้ง
 - 3.2 สมทบทุนเข้าโครงการ 5%
 - 3.3 ค่าบริหารจัดการ 10%
 - 3.4 ค่าฌาปนกิจศพ 500 บาทต่อบัญชี (สิทธิ์รายบัญชี เช่น ครอบครัวนาย "ก" มีสมาชิกเปิดบัญชีกับธนาคารขยะ 3 คน หากมีสมาชิกในครอบครัวเสียชีวิตลง ครอบครัวนี้จะได้รับเงินช่วยเหลือจากโครงการเป็นเงิน 1,500 บาท)
 - 3.5 สมาชิกสามารถกู้ยืมเงินในโครงการธนาคารขยะได้ในอัตราดอกเบี้ยขั้นต่ำ
 - *หมายเหตุ: สมาชิกจะมีสิทธิ์ได้เงินช่วยเหลือจากโครงการต่อเมื่อ
 - สมาชิกต้องมีเงินฝากกับธนาคารขยะขั้นต่ำไม่น้อยกว่า 300 บาท
 - บัญชีเงินฝากของสมาชิกต้องมีการเคลื่อนไหวด้วยการนำขยะมาฝากอย่างน้อยเดือนละ 2 ครั้ง
4. ขอให้สมาชิกทุกท่านเอาขยะมาขายให้ธนาคารขยะทุกสัปดาห์

ภาพที่ 8 ข้อกำหนดของสมาชิกธนาคารขยะหมู่ที่ 11 บ้านนาราชควาย

ลำดับ	รายการ	ราคา	ราคาปรับขึ้น	ลำดับ	รายการ	ราคา	ราคาปรับขึ้น	ลำดับ	รายการ	ราคา	ราคาปรับขึ้น
	กระดาด				ตะกั่ว				พลาสติก		
1	กระดาดแข็ง	4	2.8	1	ตะกั่วอ่อน	28	19.6	1	พลาสติกกรวม	8	5.6
2	กระดาดเศษ	2.2	1.54	2	ตะกั่วแข็ง	22	15.4	2	พาราไดร์	19	13.3
3	ขาว-ดำ	5.5	3.85	3	แบดเล็ก	23	16.1	3	พลาสติกใส	8	5.6
4	ขาว-ดำ รวม	3	2.1	4	แบดใหญ่	24	16.8	4	พลาสติกแข็ง	1.5	1.05
5	หนังสือพิมพ์	6	4.2	5	แบดใหญ่ดำ	22	15.4	5	pvc ฟ้า	6	4.2
6	กล่องเปล่า	2	1.4	6	แอสแตส	20	14	6	pvc เทา-เหลือง	งด	-
7	ถุงปูน	งด	-		ยาง			7	เบร็กสายไฟ	งด	-
	เหล็ก			1	รองเท้าบูท	7	4.9	8	เส้นน้ำมัน	งด	-
1	เหล็กหนา	5.5	3.85	2	รองเท้ายาง	1	0.7	9	สายยางเขียว	2	1.4
2	เหล็กวาง	4.5	3.15	3	สายยางขาว	6	4.2	10	แผ่น CD	3	2.1
3	เหล็กกรวม	5	3.5		อลูมิเนียม				ขวด		
4	เหล็กหล่อ	8	5.6	1	มิเนียมบาง	35	24.5	1	ขวดน้ำพลาสติก	20	14
5	เหล็กน๊วขาว 1 เมตรขึ้น	7.5	5.25	2	มิเนียมหนา	36	25.2	2	ขวดน้ำพลาสติก	1	0.7
6	เหล็ก 6 หุน ขาว 1 เมตรขึ้น	7	4.9	3	มิเนียมหม้อน้ำ	22	15.4	3	เบียร์ลิโอสั่ง	10	7
7	เหล็ก 3-4-5 หุน ขาว 1 เมตร	7	4.9	4	โลหะตะ	22	15.4	4	เบียร์ช้างเขียวสั่ง	10	7
8	แหวนบ-เหลา 1 เมตรขึ้น	8	5.6	5	โลนอก-ฉาก	39	27.3	5	หงส์กลม	15	10.5
9	หม้อกรองไม้เผา	1	0.7	6	โลสว	40	28	6	หงส์แบน สั่ง	13	9.1
10	กระป๋องกาแฟ สังกะสี	2	1.4	7	โลผ้าเบรค คู่ละ 4	25	17.5	7	แสงกลม	6	4.2
11	คอนกรีต-ไคร์	12	8.4	8	โลสังกะสี	35	24.5	8	ขวดซอสสั่ง	6	4.2
12	คู่มือมีคอน	5.5	3.85	9	โลผ้าจก กก.ละ	18	12.6	9	ขวดเหล้าสั่ง	6	4.2
13	คู่มือไม่มีคอน	2	1.4	10	โลคืดเหล็ก	12	8.4	10	เหล้าขาวเล็กสั่ง	21	14.7
14	เครื่องซักผ้ามีคอน	5.5	3.85	11	หม้อน้ำใส่ทองแดง	70	49	11	ข้างเล็กเขียวสั่ง	10	7
15	เครื่องซักผ้าไม่มีคอน	2	1.4	12	มุ้งลวด	12	8.4	12	โชนกันเล็ก/ใหญ่	6	4.2
16	พัดลมเล็กตัวละ	20	14	13	มู่ลี่	15	10.5	13	ขวด 285 สั่ง	14	9.8
17	พัดลมใหญ่ตัวละ	30	21	14	โลหะป้องกัน	30	21	14	สิงห์คอกขาว	4	2.8
18	จอคอมพิวเตอร์ จอละ	60	42	15	โลหะขาด	12	8.4	15	สปอนเซอร์ขวดแก้ว	-	-
19	โทรทัศน์	2	1.4	16	โลลือแม็ก	40	28	16	โซดาใบละ	1	0.7
	ทองแดง				นุ่น			17	ขวดน้ำอัดลมเล็กใบละ	1	0.7
1	ทองแดงปลอกสว	140	98	1	นุ่น	10	7	18	ขวดน้ำอัดลมเล็กพร้อม	105	73.5
2	ทองแดงปลอกดำ	131	91.7	2	เม็ดนุ่น	1.5	1.05	19	ขวดน้ำอัดลมใหญ่ใบละ	4	2.8
3	ทองแดงสายไฟเผา	122	85.4	3	ขนเป็ด	งด	-	20	ขวดน้ำอัดลมใหญ่พร้อม	120	84
4	ทองแดงเล็ก-ไคร์	120	84	4	จิ้ง	งด	-	21	ขวดแตก ขาว กก.ละ	1	0.7
5	สายไฟยังไม้ปลอก	15-30	10.5	5	เม็ดมะม่วงหิมพาน	งด	-	22	ขวดแตก แดง กก.ละ	1	0.7
	ทองเหลือง			6	ข้าวแห้ง	งด	-	23	ซีเทีย	10	7
1	ทองเหลืองหนา	95	66.5					24	น้ำมันเครื่องเก่า-น้ำมัน	งด	-
2	ทองเหลืองบาง	80	56								
3	ทองเหลืองหม้อน้ำ	70	49								
4	ทองเหลืองขี้กลิ้ง	50	35								
5	ปลอกกระสุน	92	64.4								

ภาพที่ 9 ราคาซื้อขายระยะรีไซเคิล ณ วันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2559 ณ ศาลาประชาคม หมู่ที่ 11 บ้านนาราชควาย

ภาพที่ 10 การประชุมภาคีเครือข่าย คือ นักวิจัยมหาวิทยาลัยนครพนม (1) ผู้บริหาร อบต.นาราชควาย (2) และ ร้านรับซื้อของเก่า (3)

ภาพที่ 11 บรรยากาศการซื้อขยะรีไซเคิลของร้านรับซื้อของเก่าในพื้นที่ กับธนาคารขยะชุมชนนาราชควาย เมื่อวันที่ 13 มิถุนายน พ.ศ. 2559

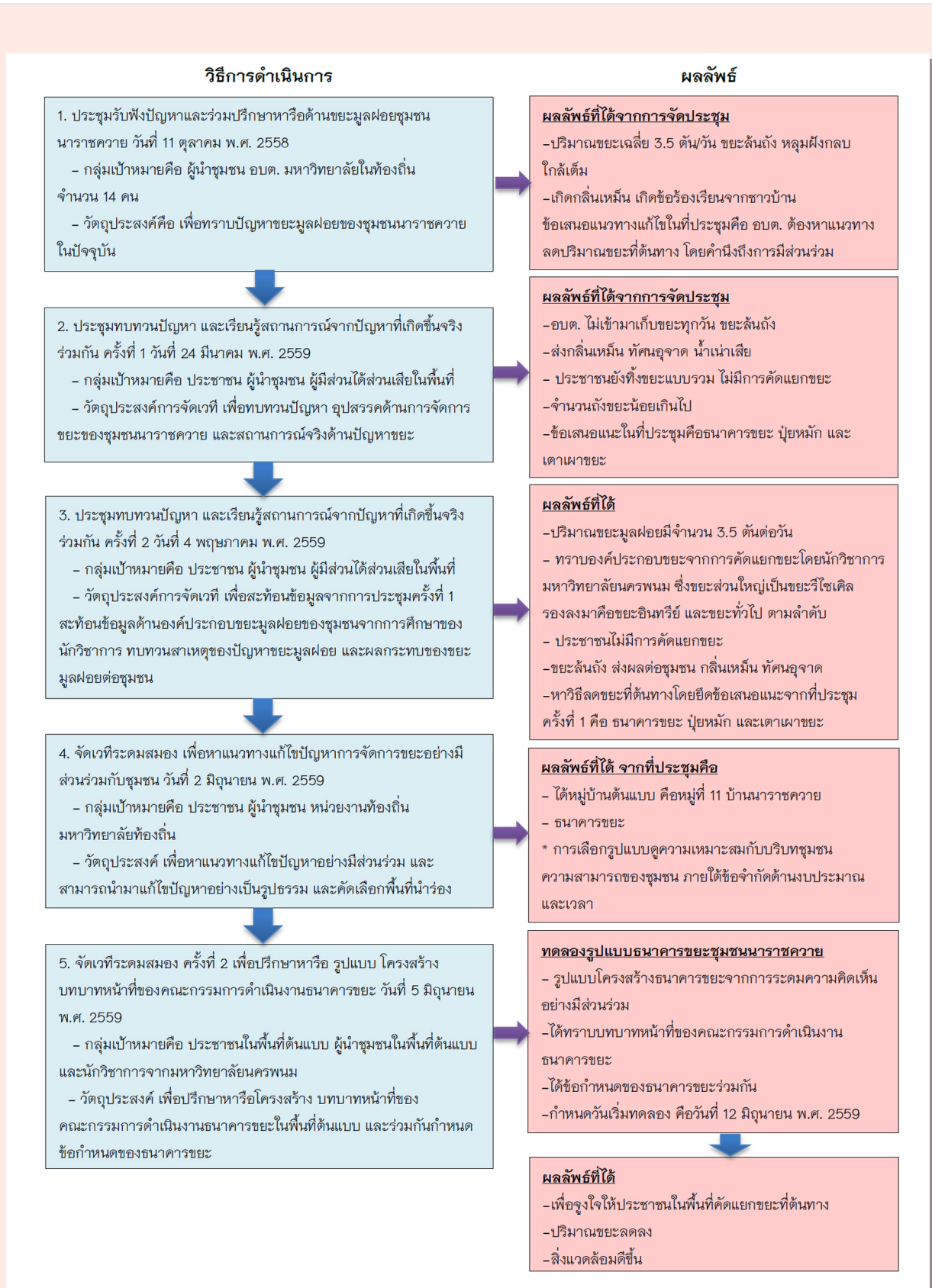

ภาพที่ 12 บรรยากาศการมีส่วนร่วมของชุมชนนาราชควาย หมู่ที่ 11 ต้นแบบ เมื่อวันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2559

สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะที่ต้นทางเพื่อลดปริมาณขยะของชุมชนนาราชควาย ต.นาราชควาย อ.เมือง จังหวัดนครพนม ผ่านเวทีการจัดประชุม การระดมสมอง สรุปและคืนข้อมูลให้กับชุมชน ผู้วิจัยได้นำเครื่องมือทางชุมชน

เข้ามาใช้ในการวิจัย มีการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกันแบบชี้แนะแนวทาง (Planning as a guided cooperative learning process) และใช้วิธีการสอบถาม สังเกต และประชุมกลุ่มย่อย ระดมสมอง การสรุป นำเสนอผลการเรียนรู้ร่วมกัน และทดลอง ซึ่งสามารถสรุปรายละเอียดตามภาพที่ 13

ภาพที่ 13 สรุปผลการวิจัย

ผลการปฏิบัติหลังการทดลองจัดตั้งธนาคารขยะชุมชนนาราชควาย

ธนาคารขยะชุมชนเปิดทำการ วันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2559 มีสมาชิกธนาคารขยะแรกเริ่ม จำนวน 190 คน ผลการลดปริมาณขยะในชุมชนนาราชควายใน 1 เดือน (เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2559) พบว่า หลังการจัดตั้งธนาคารขยะ ณ หมู่ที่ 11 บ้านนาราชควาย (หมู่บ้านนาร้าง) ใน 1 เดือน สามารถลดปริมาณขยะมูลฝอย ณ หลุมฝังกลบ เนื่องจากชาวบ้านแยกขยะรีไซเคิลเพื่อขายให้ธนาคารขยะ แทนการทิ้งรวมในถังขยะ จำนวน 3,764.44 กิโลกรัม (3.764 ตัน) แสดงว่าสามารถลดค่ากำจัดขยะได้ 3,764.44 บาท (ค่ากำจัดขยะเฉลี่ย กก. ละ 1 บาท) ข้อมูลจาก <http://news.thaipbs.or.th/content/1099> ดังแสดงรายละเอียดในตารางที่ 2 และภาพที่ 14

ผลการลดปริมาณขยะในชุมชนนาราชควาย เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2559 พบว่า หลังการดำเนินกิจกรรมธนาคารขยะ ณ หมู่ที่ 11 บ้านนาราชควาย ในเดือนที่ 2 สามารถลดปริมาณขยะมูลฝอย ณ หลุมฝังกลบ ได้ถึง 3,875.80 กิโลกรัม (3.875 ตัน) แสดงว่าสามารถลดค่ากำจัดขยะได้ 3,875.80 บาท (ค่ากำจัดขยะเฉลี่ย กก. ละ 1 บาท) ข้อมูลจาก <http://news.thaipbs.or.th/content/1099> ดังแสดงรายละเอียดในตารางที่ 3 และภาพที่ 15

สรุปผลที่ได้จากระบบการจัดการขยะที่ต้นทางด้วยโครงการธนาคารขยะในชุมชนนาราชควาย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม พบว่า หลังจากดำเนินกิจกรรมธนาคารขยะในช่วงระยะเวลา 2 เดือน สามารถแยกขยะรีไซเคิลออกจากขยะทั่วไปได้จำนวน 7,640.20 กิโลกรัม (7.640 ตัน) คิดเป็นเงิน 7,640.20 บาท (เฉลี่ยกิโลกรัมละ 1 บาท) แสดงว่าหน่วยงานที่รับผิดชอบสามารถลดจำนวนเที่ยวการจัดเก็บขยะได้ นำไปสู่การลด

ปริมาณน้ำมันเชื้อเพลิง ลดค่าใช้จ่ายที่เกิดจากการกำจัดขยะในแต่ละเที่ยว และที่สำคัญคือลดปริมาณขยะที่ต้องนำไปฝังกลบในบ่อขยะที่กำลังเกิดปัญหาต่อสิ่งแวดล้อมและชุมชนในปัจจุบัน ผลกระทบทางอ้อมคือลดการกำจัดขยะที่ปลายทาง และลดการปล่อยก๊าซมีเทน

สรุปผลด้านความสำเร็จจากการกระตุ้นปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชน ผ่านโครงการการจัดการขยะที่ต้นทางของชุมชนนาราชควาย โดยเน้นการคัดแยกขยะที่ต้นทางอย่างมีส่วนร่วม

จากการดำเนินโครงการธนาคารขยะของคนในชุมชนนาราชควาย โดยมีหมู่ที่ 11 เป็นหมู่บ้านนำร่อง พบว่าชาวบ้านเห็นความสำคัญของขยะ เช่น กล้องแฟ้ม ขวดแชมพู ขวดสบู์เหลว ซีดเก๋่า ซีเก๋ย่น ฯลฯ มากขึ้น ชาวบ้านในชุมชนเก็บขยะเหล่านี้เพื่อเตรียมขายให้กับธนาคารขยะทุกสัปดาห์ นอกจากนี้ทางโครงการมีภาคีที่คอยสนับสนุนให้เกิดการขับเคลื่อนได้อย่างยั่งยืน ดังนี้ 1) องค์การบริหารส่วนตำบลนาราชควาย ทำหน้าที่ประชาสัมพันธ์โครงการธนาคารขยะหมู่ที่ 11 ต่อชุมชนข้างเคียง และสนับสนุนโครงการธนาคารขยะโดยการขายขยะรีไซเคิลในหน่วยงานให้กับธนาคารขยะเป็นประจำ 2) ร้านค้าของเก่าไบหยกทำหน้าที่เข้ามารับซื้อขยะรีไซเคิลถึงจุดดำเนินกิจกรรมธนาคารขยะ 3) มหาวิทยาลัยนครพนมทำหน้าที่ผลักดันโครงการ และสนับสนุนเรื่องวิชาการในการบริหารจัดการขยะเพื่อให้เกิดความยั่งยืน

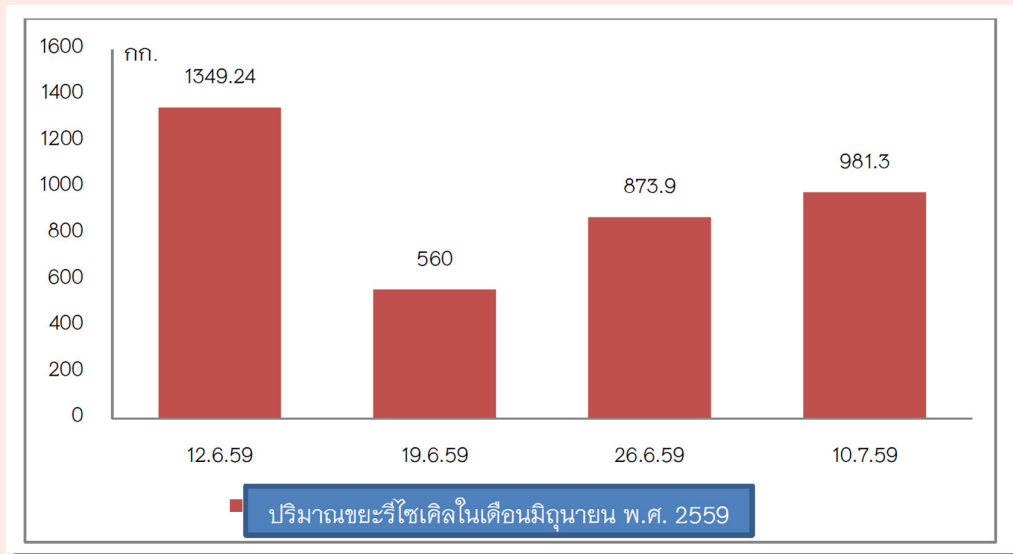
นอกจากนี้คณะกรรมการธนาคารขยะชุมชนนาราชควายยังมีแผนการดำเนินงานในอนาคตคือ การจัดทำธนาคารขยะสัญจรไปทุกหมู่บ้านในตำบลนาราชควาย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม เพื่อประชาสัมพันธ์ และเป็นการรณรงค์การคัดแยกขยะให้ครบทุกหมู่บ้านของตำบลนาราชควาย

ตารางที่ 2 ผลการลดปริมาณขยะในชุมชนนาราชควายใน 4 สัปดาห์ (เดือนมิถุนายน พ.ศ. 2559)

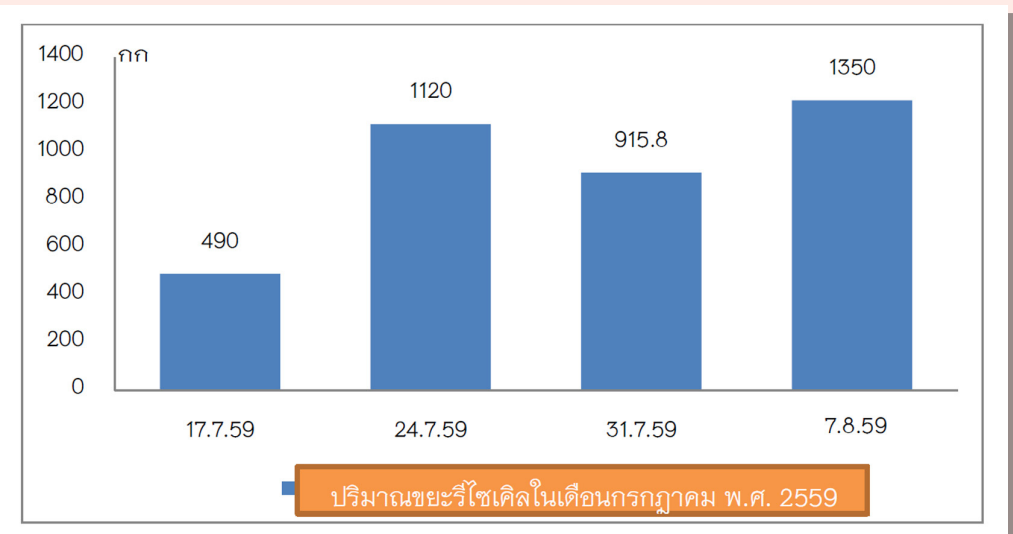
วัน/เดือน/ปี	12 มิ.ย.59	19 มิ.ย.59	26 มิ.ย.59	10 มิ.ย.59	หมายเหตุ ลดปริมาณขยะได้ เดือน มิ.ย. 2559
ปริมาณขยะ (กก.)	1,349.24	560	873.9	981.3	3,764.44

ตารางที่ 3 ผลการลดปริมาณขยะในชุมชนนาราชควายใน 4 สัปดาห์ (เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2559)

วัน/เดือน/ปี	17 ก.ค. 59	24 ก.ค.59	31 ก.ค.59	7 ส.ค.59	หมายเหตุ ลดปริมาณขยะได้ เดือน ก.ค 2559
ปริมาณขยะ (กก.)	490	1,120	915.8	1,350	3,875.80

ภาพที่ 14 แผนภูมิปริมาณขยะรีไซเคิลของธนาคารขยะหมู่ที่ 11 บ้านนาราชควาย ในช่วงวันที่ 12 มิถุนายน – 10 กรกฎาคม พ.ศ. 2559

ภาพที่ 15 แผนภูมิปริมาณขยะรีไซเคิลของธนาคารขยะหมู่ที่ 11 บ้านนาราชควาย ในช่วงวันที่ 17 กรกฎาคม – 7 สิงหาคม พ.ศ. 2559

อภิปรายผล

จากการศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการจัดการขยะที่ต้นทางเพื่อลดปริมาณขยะของชุมชนนาราชควาย ตำบลนาราชควาย อำเภอเมือง จังหวัดนครพนม พบว่าได้มีการนำเครื่องมือทางชุมชนเข้ามาใช้ในการวิจัย มีการวางแผนการเรียนรู้ร่วมกันแบบชี้แนะแนวทาง และใช้วิธีการสอบถาม สังเกต ประชุมกลุ่มย่อย ระดมสมอง สรุป นำเสนอผลการเรียนรู้ร่วมกัน และ

ทดลอง ผลลัพธ์ที่ได้จากมติการประชุมผ่านเวทีต่างๆ อย่างมีส่วนร่วมคือ 1) ได้หมู่บ้านต้นแบบคือหมู่ที่ 11 บ้านนาราชควาย 2) รูปแบบการแก้ไขปัญหาเพื่อลดปริมาณขยะที่ต้นทางที่เหมาะสมกับบริบทชุมชนภายใต้งบประมาณ และเวลาที่จำกัด คือการจัดตั้งธนาคารขยะ สำหรับการศึกษารูปแบบการดำเนินงานของธนาคารขยะบ้านนาราชควายได้อาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนและหน่วยงานต่างๆ เพื่อระดมความคิดเห็นในการวางแผนการดำเนินงานของธนาคารขยะ ซึ่งการจัดตั้งธนาคารขยะทำให้เกิด

การคัดแยกขยะอย่างเป็นระบบ โดยการนำขยะที่คัดแยกมาฝากธนาคาร ซึ่งจะมีร้านรับซื้อของเก่ามารับซื้อขยะจากธนาคารอีกต่อหนึ่ง สอดคล้องกับทฤษฎีของ ทวิช ยะปะนันท์ (2555) ได้ดำเนินการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการสร้างรูปแบบการจัดการขยะของเทศบาลตำบลสอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่ พบว่า การวิจัยครั้งนี้ได้เปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชนรับรู้ข้อมูล ข่าวสาร วิเคราะห์ปัญหา แสดงความคิดเห็น และสร้างรูปแบบการจัดการขยะ ซึ่งได้รูปแบบการจัดตั้งธนาคารขยะในรูปแบบของคณะทำงานเพื่อเป็นแกนกลางในการประสานกับชุมชนในแต่ละครัวเรือน เพื่อนำขยะที่คัดแยกแล้วมาขายที่วัด จากนั้นประสานงานกับร้านรับซื้อของเก่าเพื่อมารับซื้อขยะจากทางกลุ่ม ที่แยกขยะที่สามารถขายได้นำไปขายทุกเดือน

ธนาคารขยะของชุมชนนาราชควายมีจุดแข็งคือ คณะกรรมการดำเนินงานเป็นชาวบ้านที่มาจากการคัดเลือกโดยประชาชนในหมู่บ้านนาร่อง ผู้นำชุมชนมีวิสัยทัศน์ที่ดีเกี่ยวกับการลดขยะมูลฝอยที่ต้นทาง มีภาคีท้องถิ่นที่พร้อมสนับสนุน เช่น องค์การบริหารส่วนตำบลนาราชควาย ร้านรับซื้อของเก่ารายใหญ่ที่สุดในจังหวัดนครพนม และมหาวิทยาลัยนครพนม นอกจากนี้ยังมีสวัสดิการของธนาคารขยะที่เป็นแรงจูงใจให้ประชาชนในหมู่บ้านนาร่องสนใจเข้ามาสมัครเป็นสมาชิกธนาคารขยะ ในช่วงระยะเวลา 2 เดือน มีสมาชิกธนาคารขยะสูงถึง 190 คน มีขยะรีไซเคิลจำนวน 7,640 กิโลกรัม (7.640 ตัน) แสดงว่าปริมาณขยะมูลฝอยที่ต้องนำไปกำจัดที่หลุมฝังกลบลดลง ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีของ ปิยชาติ ศิลปะสุวรรณ (2557) ที่ศึกษาเรื่อง ศักยภาพในการลดปริมาณขยะชุมชนจากโครงการธนาคารขยะรีไซเคิล ผลการศึกษาพบว่าเมื่อครัวเรือนมีการคัดแยกขยะก่อนทิ้ง ในระยะเวลา 1 เดือน มีปริมาณขยะที่ต้อง

นำไปกำจัด 182 กิโลกรัม จากเดิม 648 กิโลกรัม และหากทุกครัวเรือนในชุมชนมีการคัดแยกขยะจะมีปริมาณที่ต้องนำไปกำจัดเพียง 6,828 กิโลกรัม จากเดิม 24,292 กิโลกรัม แสดงว่าระบบธนาคารขยะรีไซเคิลสามารถลดปริมาณขยะที่ต้องนำไปฝังกลบได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

- 1) ควรสนับสนุนการจัดการขยะที่ต้นทางประเภทอื่น เช่น ขยะอินทรีย์ ขยะอันตรายบางชนิดที่สามารถนำกลับมาใช้ใหม่ได้
- 2) องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นควรมีนโยบายส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในด้านสิ่งแวดล้อมในชุมชนตั้งแต่วัยต้นตอนการร่างเทศบัญญัติจนถึงขั้นตอนการติดตามและประเมินผล
- 3) ควรมีการประเมินความพึงพอใจของโครงการ

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณผู้สนับสนุนโครงการนี้ ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากสถาบันวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยนครพนม สัญญาทุนเลขที่ 002/2559 ขอขอบคุณภาคีเครือข่ายทุกภาคส่วนดังนี้ ประชาชนในพื้นที่ตำบลนาราชควาย องค์การบริหารส่วนตำบลนาราชควาย ร้านรับซื้อของเก่าไบหยก มหาวิทยาลัยนครพนม ที่ให้ความอนุเคราะห์และร่วมมือในการดำเนินโครงการวิจัยนี้จนแล้วเสร็จ

บรรณานุกรม

- ทวิช ยะปะนันท์. 2555. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการสร้างรูปแบบการจัดการขยะของเทศบาลตำบลสอง อำเภอสอง จังหวัดแพร่. การศึกษาดด้วยตนเองสาธิตธรรมศาสตร์มหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยพะเยา.
- ปิยชาติ ศิลปะสุวรรณ. 2557. ขยะมูลฝอยปัญหาใหญ่ที่ประเทศกำลังเผชิญ. สำนักวิชาการ สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา. 23 น.
- ปิยะรักษ์ ประดับเพชรรัตน์ และคณะ. 2553. ศักยภาพในการลดปริมาณขยะชุมชนจากโครงการธนาคารขยะรีไซเคิล. วารสารการจัดการสิ่งแวดล้อม. 6(2); 54-56.
- ปภาวรินทร์ นาจำปา. 2557. การมีส่วนร่วมของประชาชนต่อการจัดการขยะมูลฝอยของเทศบาลตำบลคลองใหญ่ อำเภอคลองใหญ่ จังหวัดตราด. งานนิพนธ์การศึกษาด้านหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาการจัดการภาครัฐและภาคเอกชน, วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ, มหาวิทยาลัยบูรพา.
- พัชยุทพันธ์ กิณเรศ. 2560. ผลประโยชน์ด้านสิ่งแวดล้อมจากกิจกรรมธนาคารขยะ. วารสารสิ่งแวดล้อม. 21(1); 25-30.
- <http://news.thaibps.or.th/content/1099>. สืบค้นเมื่อ 28 พฤษภาคม 2560.

การปรับตัวของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านภายใต้บริบทการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่ กิ่งเมืองกิ่งชนบทบ้านท่าบ่อ ตำบลแจระแม จังหวัดอุบลราชธานี

คมสันต์ ธงชัย^{1*} และ สุชาตามณี บุญจรัส²

¹คณะสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี อำเภอเมือง
จังหวัดอุบลราชธานี 34000

²โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลหนองแก อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี 34000

*ผู้เขียนหลัก อีเมลล์: gyorct@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบทชุมชนและสถานการณ์สาธารณสุขพื้นฐาน วิเคราะห์บทบาท ศักยภาพและขีดความสามารถของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และพัฒนารูปแบบการปรับตัวการทำงานด้านอนามัยชุมชนในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทบ้านท่าบ่อ หมู่ที่ 2 ตำบลแจระแม อำเภอเมือง จังหวัดอุบลราชธานี โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2557 ถึง พฤษภาคม พ.ศ. 2558 โดยทีม อสม. นักวิจัยชุมชนจำนวน 55 คน ทำการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล เติมเต็มความรู้เพิ่มศักยภาพโดยการศึกษาดูงาน ทดลองปฏิบัติการและค้นหารูปแบบการปรับตัวเพื่อพัฒนาศักยภาพการทำงานให้กับ อสม. ในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท เครื่องมือในการเก็บข้อมูล ประกอบด้วยแบบสอบถาม การสัมภาษณ์เชิงลึก เทคนิคการเล่าเรื่อง การจัดเวทีและการสนทนา และการใช้เครื่องมืออนามัยชุมชน วิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เชิงเนื้อหาและการพรรณนาความ ด้วยหลักการวิเคราะห์แบบเปรียบเทียบและวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง จากการศึกษา พบว่า ประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านท่าบ่อ หมู่ที่ 2 ประกอบด้วย คนในพื้นที่ดั้งเดิมและคนต่างถิ่น แบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มข้าราชการและพนักงาน 2) กลุ่มชุมชนดั้งเดิมอาชีพค้าขาย รับจ้างและเกษตรกร และ 3) กลุ่มนักศึกษาและแรงงานภาคอุตสาหกรรมที่อาศัยอยู่ตามหอพัก สภาพชุมชนทั่วไปจัดเป็นชุมชนกิ่งเมืองกิ่งชนบท เพราะได้รับอิทธิพลจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว เนื่องจากวิถีชีวิตของคนในชุมชนกับช่วงเวลาทำงานของ อสม. ไม่ตรงกัน ทำให้ อสม. ไม่สามารถเข้าถึงชุมชนกลุ่มเป้าหมายได้ รวมถึงชุมชนรับข้อมูลข่าวสารจากสื่อต่างๆ สะดวกขึ้น จึงทำให้ความจำเป็นในการรับข้อมูลจาก อสม. น้อยลง ประกอบกับ อสม.ขาดความเชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง ขาดความมั่นใจในการปฏิบัติงาน มีทัศนคติไม่ดีต่อการทำงานและยังคงใช้เทคนิคการทำงานแบบเดิม ส่งผลให้การดำเนินงานของ อสม. ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เกิดปัญหาอุปสรรคในการดำเนินงานสาธารณสุขมูลฐานชุมชน โรคต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนไม่ได้รับการแก้ไขอย่างเต็มที่

งานวิจัยนี้ได้พัฒนารูปแบบ TAMILLine model สำหรับการปรับตัวของ อสม. ประกอบด้วย 1) Team coaching คือ การทำงานเป็นทีม และใช้ระบบพี่เลี้ยง อสม.เก่า ดูแล อสม.ใหม่ 2) Area working คือการจัดเขตพื้นที่ทำงานของ อสม.ตามสภาพของกลุ่มประชากร 3) Meeting คือการประชุมทีม อสม. ทุกวันอาทิตย์แทนวันทำการ 4) Public information คือการจัดการฐานข้อมูลประชาชนเพื่อเชื่อมโยงกิจกรรมการใช้สื่อสาธารณสุขกับผังความรับผิดชอบแต่ละครัวเรือน และ 5) Line connection คือการสื่อสารผ่านกลุ่มไลน์ (Line) เพื่อการสื่อสารที่เข้าใจตรงกันในเวลารวดเร็ว ซึ่งรูปแบบที่นำเสนอสามารถพัฒนาศักยภาพแก่ อสม. และทำให้ อสม.มีความมั่นใจในตัวเอง ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของการปฏิบัติงานในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท

คำสำคัญ: จังหวัดอุบลราชธานี รูปแบบการปรับตัวในการทำงาน การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน

Capacity Adaptation of Village Health Volunteers under Changing Contexts in the Semi-urban Area of Ban ThaBo, Chae Ramae Sub-district, Ubon Ratchathani Province

Comsun Thongchai^{1,*} and Suchadamanee Boonjarut²

¹*Department of Occupational Health and Safety, Faculty of Public Health, Ubon Ratchathani Rajabhat University, Muang District, Ubon Ratchathani Province, Thailand 34000*

²*Nhongkae Sub-district Health Promotion Hospital, Muang District, Ubon Ratchathani Province, Thailand 34000*

*Corresponding author's E-mail: gyorct@gmail.com

Abstract

The purpose of this research were to 1) study the community context and the basic public health situations, 2) analyze the roles, potential and performance of the village public health volunteers and 3) develop the adaptation model for their working in semi-urban area; Ban Tha-Bo, Chae Ramae sub-district, Muang district, Ubon Ratchathani province. From February, 2015 to May, 2016, this study used the Participatory Action Research (PAR) and 55 samples of village public health volunteers and community researchers. The methodology was composed of collecting and analyzing the data, maximizing the samples' knowledge and performance by site visiting, training and developing the adaptation model. This research used questionnaires, in-depth interviews, story-telling, focus group discussion. The data were analyzed by the content analysis and descriptive analysis with comparing and changing analysis. The results showed that native people and outsiders of Ban Tha-Bo community can be divided into 3 groups: 1) government officers and personel 2) local people working as vendors, workers and farmers and 3) students and workers living in apartments. The community is categorized into semi-urban area because of the rapid growth in the economy and society. Since the working time of village public health volunteers did not match with the lifestyle of community members, their work did not succeed. Moreover, the community can get the information from a variety of media and the information from the village public health volunteers is therefore no longer necessary. In addition, they lacked confidence in their potential, had negative attitudes and still used the traditional techniques. For these reasons, it led to the unsuccessful management in basic public community health. As a consequence, the diseases in the community were not in complete control.

The adaptation model for village public health volunteers in Ban Tha-Bo, called TAMILLine model consisted of 5 techniques as follows. 1) Team coaching; teamwork, and mentor technique, which elderly public health volunteers acting as the mentors of the new one. 2) Area working; the target area depending on the different target groups. 3) Meeting; meeting of the village public health volunteers on Sunday. 4) Public information; the public database management used for linking the public health activities and each household responsibilities. 5) Line connection; the application for rapid communication. This model can improve their performance and increased their confidence, important for the village public health volunteers in semi-urban community.

Keywords: Ubon Ratchathani province, Adaptation performance model, Participatory action research, Village health volunteers

สถานการณ์ก่อนการวิจัย

อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการผลักดันให้เกิดหมู่บ้านจัดการสุขภาพได้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งการดำเนินงานของ อสม. ในพื้นที่ตำบลแจระแม่นั้น อยู่ในเขตความรับผิดชอบของโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.) หนองแก ตำบลแจระแม อำเภอมะนัง จังหวัดอุบลราชธานี โดยมี อสม. จำนวนทั้งหมด 295 คน ดูแลรับผิดชอบประจำ หมู่ที่ 1 – หมู่ที่ 9 จากการประชุมร่วมกันของผู้นำชุมชน อสม. และหน่วยงาน รพ.สต. ด้านการปฏิบัติงานการจัดการสุขภาพประจำปี 2556 พบว่า การทำงานยังไม่ครอบคลุมและผลการดำเนินงานไม่บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ เนื่องจากรูปแบบโครงสร้างชุมชนเปลี่ยนไป จากชุมชนชนบทกลายเป็นสังคมกึ่งเมืองกึ่งชนบท เพราะได้รับอิทธิพลจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว ทั้งสาเหตุจากการซื้อขายที่ดินให้กับคนภายนอกเข้ามาอยู่อาศัย การแสวงหารายได้ในชุมชน การสร้างหอพักและร้านค้าจำนวนมาก

การเปลี่ยนแปลงของสภาพพื้นที่ดังกล่าว ทำให้ชุมชนมีปัญหาด้านสังคม สิ่งแวดล้อม และสุขภาพ ดังนี้ ปัญหาด้านความสัมพันธ์ของผู้อยู่ที่ไม่สนิทสนมกันเหมือนในอดีต ปัญหาเยาวชนติดสุรา บุหรี่ และยาเสพติด ปัญหาขยะมูลฝอย น้ำทิ้งจากท่อระบายน้ำสาธารณะของชุมชนข้างเคียง ปัญหาสภาวะสุขภาพทั้งทางร่างกาย จิตใจ สังคม จิตวิญญาณและการเจ็บป่วยของประชาชนจากโรคเรื้อรังและโรคติดต่อ ซึ่งปัญหาเหล่านี้เป็นภาวะวิกฤติที่ชุมชนต้องมีการแก้ไข โดยเฉพาะชุมชนบ้านท่าบ่อ หมู่ที่ 2 จากการสัมภาษณ์ผู้นำชุมชน พบว่า บ้านท่าบ่อ หมู่ที่ 2 มีพื้นที่ติดต่อกับตำบลในเมือง และได้รับผลกระทบจากปัญหาการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวเป็นอย่างมาก ตัวแทนหน่วยงานกระทรวงสาธารณสุขกล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงในชุมชนทำให้การดำเนินงานของ อสม. ในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท ด้านการจัดการงานสาธารณสุขมูลฐานของชุมชน ไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เนื่องจากรูปแบบการทำงานของ อสม. ไม่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป อาทิ การทำกิจกรรมรณรงค์หรือการเยี่ยมบ้านในช่วงกลางวัน หรือการนัดประชุมทีม อสม. ในวันทำการ ทำให้ อสม. หลายคนไม่สามารถเข้าร่วมได้ นอกจากนี้ จากการเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามในกลุ่ม อสม. และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง พบว่า อสม. ส่วนใหญ่ไม่เชื่อมั่นใน

ศักยภาพของตนเอง ขาดความมั่นใจในการให้ข้อมูลข่าวสารและบริการทางสุขภาพ เพราะรู้สึกว่ายากเรียนมาน้อย อสม. จำเนื้อหาไม่ได้ และขาดเทคนิคในการพูดสื่อสารเพื่อถ่ายทอดเนื้อหา ขาดความไว้วางใจจากเพื่อนร่วมงาน บางคนเกิดทัศนคติไม่ดีต่อการทำงาน เพราะคิดว่างานที่ได้รับค่าตอบแทนน้อย กอปรกับสถานการณ์ที่คนในชุมชนมีอาชีพหลากหลาย ทั้งรับราชการ เอกชน แรงงานและเกษตรกร ด้วยสภาพที่แตกต่างกัน ไม่มีความสัมพันธ์และไม่รู้จักกัน ทำให้ชุมชนส่วนใหญ่ขาดความเชื่อมั่นในศักยภาพของ อสม. ส่งผลให้การยอมรับบทบาท อสม. น้อยลง ประกอบกับ อสม. เรียนน้อยหรือมีความรู้ต่ำกว่าผู้รับข้อมูล ส่งผลให้ผู้รับข้อมูลเกิดทัศนคติไม่ยอมรับในตัว อสม. จึงไม่ให้ความสำคัญและไม่ให้ความร่วมมือในกิจกรรมต่างๆ ที่จัดโดย อสม. และบางครั้งอ้างเหตุผลว่า ข้อมูลที่ได้รับนั้นมีประโยชน์แต่ไม่มีเวลา จึงไม่สามารถปฏิบัติตามคำแนะนำได้

จากเหตุผลดังกล่าว ทำให้คณะผู้วิจัยเกิดความสนใจที่จะศึกษาการปรับตัวของ อสม. ปัจจุบันที่มีผลต่อการปฏิบัติงานสาธารณสุขมูลฐานตามบทบาทหน้าที่ของ อสม. การได้รับความร่วมมือ ทัศนคติและแรงจูงใจในการปฏิบัติงานของ อสม. ในสถานการณ์ชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม เพื่อให้ได้ข้อมูลที่นำมากำหนดบทบาทของ อสม. ที่เหมาะสมในการดำเนินงานอนามัยชุมชนในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท ตำบลแจระแม อำเภอมะนัง จังหวัดอุบลราชธานี ภายใต้การเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ สังคม และสภาพแวดล้อม และเพื่อให้สามารถปฏิบัติงานสาธารณสุขมูลฐานตามบทบาทหน้าที่ให้มีประสิทธิภาพสูงสุด สร้างความร่วมมือและเกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันในการทำงานของ อสม. ให้มีประสิทธิภาพในการทำงานดียิ่งขึ้น อีกทั้งยังสามารถนำข้อมูลมากำหนดเป็นแนวทางของรูปแบบมิติใหม่ของบทบาท อสม. ให้มีสมรรถนะเพียงพอต่อการจัดบริการและดูแลส่งเสริมสุขภาพประชาชน ตามสถานการณ์ชุมชนที่เปลี่ยนไปในชุมชนอื่นต่อไป

วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

- 1) ศึกษาบริบทชุมชนและสถานการณ์สาธารณสุขพื้นฐาน
- 2) วิเคราะห์บทบาท ศักยภาพ และขีดความสามารถ ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน
- 3) ค้นหารูปแบบการปรับตัวในการทำงานด้านอนามัยชุมชนในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท

กระบวนการที่ใช้ในการเปลี่ยนแปลง และการยอมรับของชุมชน

1) **รูปแบบการวิจัย** เป็นวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่น (Community-based research) โดยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory action research: PAR) ระยะเวลาดำเนินการตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2557 ถึง พฤษภาคม พ.ศ. 2558 ประชากรที่เข้าร่วมวิจัยในพื้นที่บ้านท่าบ่อ หมู่ที่ 2 ด้วยการวิจัยแบบมีส่วนร่วมของชุมชน (Cohen & Uphoff, 1981) แบ่งเป็น การวิจัยเชิงคุณภาพ 73 คน ประกอบด้วย ทีม อสม. นักวิจัยชุมชน 55 คน และผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับบริบทชุมชน สภาพการเปลี่ยนแปลงด้านอนามัยชุมชนและข้อมูลศักยภาพการทำงานของ อสม. ในพื้นที่ จำนวน 18 คน ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน 3 คน เจ้าหน้าที่จากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลหนองแก 2 คน ตัวแทนหน่วยงานท้องถิ่น 2 คน สถานศึกษา 1 คน ตัวแทนชาวบ้าน 4 คน คณาจารย์จากมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี 6 คน และการวิจัยเชิงปริมาณ 80 คน ประกอบด้วย ชาวบ้านท่าบ่อที่เป็นคนในพื้นที่ดั้งเดิมและประชาชนที่เข้าไปอาศัยอยู่ในชุมชน อาทิ ข้าราชการ พนักงาน นักศึกษา และกลุ่มแรงงานอุตสาหกรรม เพื่อให้ข้อมูลเกี่ยวกับศักยภาพการทำงานของ อสม. ในพื้นที่การเปลี่ยนแปลงเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท ทีมวิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวม วิเคราะห์ข้อมูล เติมเต็มความรู้ เพิ่มทักษะและศักยภาพด้วยการศึกษาดูงาน ทดลองปฏิบัติการและหารูปแบบเพื่อพัฒนาศักยภาพการทำงานให้กับ อสม. ในการดำเนินงานด้านอนามัยชุมชนที่เหมาะสมกับพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท

2) **เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล** ประกอบด้วย แบบสอบถามเพื่อวัดความรู้ ทักษะและพฤติกรรมการทำงาน อสม. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) เทคนิคการเล่าเรื่อง (Story telling) การจัดเวทีและการสนทนากลุ่ม (Focus group) และการใช้เครื่องมืออนามัยชุมชน ข้อมูลสำคัญที่รวบรวมในการวิจัย ประกอบด้วยข้อมูลปฐมภูมิ โดยทีมวิจัยร่วมกันเก็บข้อมูลด้านบริบทภูมิสังคม (ด้านกายภาพสิ่งแวดล้อม ด้านสังคมวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง) สถานการณ์ชุมชนที่เปลี่ยนไป และอิทธิพลจากสังคมนอกชุมชน ข้อมูลบริบทและสถานการณ์การปฏิบัติงานของ อสม. ที่ผ่านมา ขอบเขตหน้าที่ขีดความสามารถในการทำงานของ อสม. โดยผู้ให้ข้อมูลประกอบด้วยผู้นำชุมชน ผู้นำด้านสุขภาพของชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน อสม. ชาวบ้านดั้งเดิมของบ้านท่าบ่อและประชากรแฝงที่อาศัยในบ้านท่าบ่อ หมู่ที่ 2 และข้อมูลทุติยภูมิ ซึ่งทีมวิจัยศึกษา ค้นคว้า

และเก็บรวบรวมจากแหล่งที่มาข้อมูลของชุมชนจากระบบฐานข้อมูลชุมชนบ้านท่าบ่อ หนังสือประวัติบ้านท่าบ่อจากเทศบาลเมืองแฉะแม และข้อมูลสถานการณ์สุขภาพและสาธารณสุขมูลฐานของชุมชน จาก รพ. สด. หนองแก หลังจากที่ได้เก็บรวบรวมข้อมูลครบถ้วนตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย และบันทึกข้อมูลในรูปของเอกสาร และการบันทึกเสียง/ภาพวิดีโอ เกี่ยวกับการจัดกิจกรรม เช่น การประชุมระดมความคิดเห็น การจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสนทนากลุ่ม การสัมภาษณ์

3) **ขั้นตอนการดำเนินการวิจัย** เนื่องจากเป็นการวิจัยเพื่อพัฒนาท้องถิ่นที่มีผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้นกระบวนการ คณะวิจัยจึงแบ่งการวิจัยออกเป็น 3 ระยะ ดังนี้

ระยะที่ 1 ขั้นเตรียมการ ทีมนักวิชาการได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และแนวคิดเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทสู่สังคมกึ่งเมืองกึ่งชนบท แนวคิด และทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำการเปลี่ยนแปลงและหลักการดำเนินงานสาธารณสุขมูลฐาน รวมทั้งบทบาทของ อสม. โดยมีขั้นตอนดังนี้

• **พัฒนาโจทย์วิจัยและหาพื้นที่การวิจัย** เริ่มจากสถาบันวิจัยฯ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี จัดประชุมตัวแทนขององค์การปกครองท้องถิ่น (อปท.) ทั้ง 8 แห่งในพื้นที่บึงบัว ซึ่งเป็นพื้นที่เป้าหมายในการพัฒนาชุมชนท้องถิ่นของมหาวิทยาลัย ที่ต้องการให้ทุกคณะเลือกพื้นที่วิจัย เพื่อดำเนินการแก้ไขปัญหาชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยมีนโยบายให้ 1 คณะต่อหนึ่งตำบล ให้แต่ละ อปท. นำเสนอประเด็นปัญหาและความต้องการซึ่งพื้นที่ตำบลท่าบ่อมีปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพและสาธารณสุขของชุมชนเนื่องจากมีประชากรแฝงจำนวนมาก ทีมนักวิชาการร่วมพูดคุยกับทีม อปท. และนัดหมายการลงพื้นที่ โดยพูดคุยปรึกษากับกำนันผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกอบต. หนองบ่อ รพ.สด. หนองแก และ อสม. เพื่อค้นหาปัญหาสุขภาพของชุมชนในพื้นที่ โดยจัดเวทีระดมความคิดเห็น 2 ครั้ง ครั้งที่ 1 ดังแสดงในภาพที่ 1 พบว่าปัญหาที่ชุมชนต้องการแก้ไขคือ ปัญหาเยาวชน โรคเบาหวาน ความดันโลหิตสูง ที่มีจำนวนมากในชุมชน ปัญหาการบุกรุกที่สาธารณะ ปัญหาต่างๆ มีความซับซ้อนขึ้น เนื่องจากบ้านท่าบ่อกลายเป็นพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท ส่วนครั้งที่ 2 เป็นเวทีพูดคุยกับกลุ่ม อสม. ในพื้นที่ ซึ่งสะท้อนภาพการทำงานที่ยากขึ้นและไม่ค่อยได้รับความร่วมมือจากคนในชุมชน โดยเฉพาะคนที่เข้ามาอยู่ใหม่ในพื้นที่และประชากรแฝงที่เข้าที่พักในชุมชน และ อสม. ส่วนใหญ่ไม่เชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง ขาดความมั่นใจในการให้ข้อมูลข่าวสารและบริการทางสุขภาพ เพราะรู้สึกว่ามันเป็นเรื่องยาก จึงไม่มั่นใจในการให้ข้อมูลหรือให้บริการทางสุขภาพเบื้องต้นได้ ซึ่งเป็นที่มาของโจทย์วิจัย

ภาพที่ 1 เวทีประชาคมและค้นหาปัญหาการวิจัย

• **ค้นหาอาสาสมัครนักวิจัย** โดยใช้กระบวนการจัดเวทีสนทนากลุ่ม ในวันที่ 22 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2557 กำนันปรีชา พรพรม เป็นแกนหลักในการเชิญชวนให้ชาวบ้านมาทำงานจิตอาสาในการทำวิจัยครั้งนี้ ซึ่งประกอบด้วย อสม. บ้านท่าบ่อ หมู่ที่ 2 จำนวนเริ่มต้น 11 คนเป็นกลุ่มแรกที่ทำอาสาร่วมงานวิจัยเพื่อพัฒนาตนเองสู่การทำงานที่ดีขึ้นจากจำนวน อสม. หมู่ที่ 2 ทั้งหมด 55 คน

• **สร้างทีมวิจัย** หลังจากกิจกรรมการค้นหาโจทย์วิจัยและสร้าง อสม. นักวิจัยชุมชนจำนวน 11 คนแล้ว ทีมนักวิชาการได้จัดเวทีประชุมเพื่อชี้แจงการดำเนินงานวิจัยให้กับกลุ่มเป้าหมาย ในวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2557 เพื่อดำเนินกิจกรรมการเขียนข้อเสนอโครงการ โดยประเด็นหลักๆ ในการประชุมกลุ่ม พบว่า การให้ความร่วมมือของ อสม. บ้านท่าบ่อ หมู่ที่ 2 นั้น ยังไม่สามารถรวมกันเป็นหนึ่งเดียวได้ เนื่องจากปัญหาของสภาพชุมชนที่เปลี่ยนแปลงเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท อาทิ มีหอพัก ห้างร้าน และธุรกิจร้านค้าเกิดขึ้นมากมายอย่างรวดเร็ว มีประชากรแฝงจากที่อื่นย้ายมาอาศัยในชุมชน และมีหลากหลายกลุ่ม เช่น ข้าราชการ พนักงาน นักศึกษา และประชาชนทั่วไป ทำให้การดำเนินงานด้านสาธารณสุขในชุมชนเป็นไปค่อนข้างลำบาก จนก่อให้เกิดปัญหาเรื่องการประสานความร่วมมือ และการสื่อสารในกลุ่ม อสม. บ้านท่าบ่อ หมู่ที่ 2 ในการสร้างทีมวิจัย พบว่า กระบวนการสร้างทีมทำงานต้องเกิดจากบุคคลที่มีลักษณะเป็นผู้นำ สามารถใช้เทคโนโลยีการสื่อสาร และลักษณะวิถีชีวิตความเป็นอยู่และการประกอบอาชีพของ อสม. ต้องเป็นคนติดบ้านเป็นหลัก

ซึ่งคุณอวัชชัย โสภามี คุณอุบลรัตน์ เสมอภาค และคุณสมหทัย พรพรม เป็น อสม. นักวิจัยหลัก ในการค้นหาและชักชวนสมาชิก อสม. บ้านท่าบ่อ หมู่ที่ 2 มาร่วมเป็นนักวิจัย มีสมาชิกนักวิจัยเพิ่มอีก 31 คน เมื่อรวมกับครั้งแรก 11 คน จึงมีนักวิจัยชุมชนรวมทั้งสิ้น 44 คน ส่วนจำนวนที่เหลืออีก 11 คนยินดีให้คำตอบในการร่วมทำวิจัยช่วงเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2557 เมื่อหัวข้อวิจัยได้เสนอผ่านมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี ทำให้มี อสม. นักวิจัยชุมชนรวมทั้งสิ้น 55 คน

ระยะที่ 2 ขั้นตอนการ ทีมวิจัยได้ออกแบบเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของ อสม. โดยมีขั้นตอนดังนี้

• **กิจกรรมการออกแบบเครื่องมือการทดลอง** เก็บรวบรวมข้อมูลในงานวิจัยตามวัตถุประสงค์การวิจัย ด้วยกระบวนการประชุมกลุ่ม ระดมความคิดจากนักวิชาการและ อสม. นักวิจัย ดังแสดงในภาพที่ 2 ซึ่งข้อมูลที่น่ามาออกแบบสำหรับการสร้างเครื่องมือและเก็บรวบรวมข้อมูล มีดังนี้

– ข้อมูลด้านบริบทภูมิสังคม (ด้านกายภาพ สิ่งแวดล้อม ด้านสังคมวัฒนธรรม ด้านเศรษฐกิจ ด้านการเมือง) สถานการณ์ชุมชนที่เปลี่ยนไป และอิทธิพลจากสังคมนอกชุมชนที่ผ่านมาของบ้านท่าบ่อ หมู่ที่ 2 โดยการสัมภาษณ์เชิงลึก เทคนิคการเล่าเรื่อง การสนทนากลุ่ม ดังแสดงในภาพที่ 3 การประชุมระดมความคิดเห็น การเดินสำรวจเพื่อบันทึกและสังเกตการณ์ และการใช้เครื่องมืออณามัยชุมชนเช่น เส้นประวัติศาสตร์ชุมชน (History line) ปฏิทินวัฒนธรรม พังทรีพยากรณ์ชุมชน แผนผังเครือญาติ และแผนที่เดินดิน

– ข้อมูลด้านสถานการณ์สาธารณสุขมูลฐาน ชุมชนและภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพพื้นฐานโดยการสัมภาษณ์เชิงลึก เทคนิคการเล่าเรื่อง และการสนทนากลุ่ม

– ข้อมูลด้านบริบทและสถานการณ์การปฏิบัติงานของ อสม. ที่ผ่านมา ขอบเขตหน้าที่ของ อสม. ชีตความสามารถในการทำงานของ อสม. การวิเคราะห์จุดเด่นและจุดพัฒนาในงาน อสม. และกลไกการสนับสนุนศักยภาพ อสม. จากอดีตสู่ปัจจุบัน ข้อมูลนโยบาย อสม. หมู่บ้านจัดการสุขภาพ และภาคีเครือข่ายการทำงาน อสม. โดยการสนทนากลุ่ม การประชุมระดมความคิดเห็น การสัมภาษณ์เชิงลึก การใช้แบบสอบถามรายบุคคลและการสังเกต

– ข้อมูลด้านสมรรถนะการทำงานของ อสม. (ความรู้ ทักษะการปฏิบัติงานและทัศนคติในการทำงาน) โดยใช้แบบสอบถามสำหรับกลุ่ม อสม. จำนวน 55 ชุด เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานด้านศักยภาพและการปฏิบัติงานของ อสม. ในปัจจุบัน

ภาพที่ 2 การออกแบบเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ภาพที่ 3 การสนทนากลุ่มเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย

จำนวน 33 ข้อ และแบบสอบถามเพื่อวัดทัศนคติต่อการทำงานในปัจจุบันของ อสม. จากกลุ่มตัวอย่างชาวบ้าน ประกอบด้วยชาวบ้านชุมชนดั้งเดิมและประชากรแฝง จำนวน 80 ชุด เกี่ยวกับทัศนคติต่อดัชนีภาพ และการปฏิบัติงานสาธารณสุขมูลฐานของ อสม. บ้านท่าบ่อ จำนวน 22 ข้อ และใช้กิจกรรมการศึกษาดูงานรูปแบบการทำงานของ อสม. ในการทำงานด้านพฤติกรรมอนามัยชุมชนตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท โดยจัดกิจกรรมศึกษาดูงาน ณ ชุมชนสามัคคี ตำบลตลาด อำเภอเมือง จังหวัดมหาสารคาม ดังแสดงในภาพที่ 4 และชุมชนบ้านเหล่าข้าว ตำบลม่วงสามสิบ อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดอุบลราชธานี ให้กับทีม อสม. นักวิจัยชุมชนจำนวน 55 คน

• **กิจกรรมการทดลองใช้รูปแบบการทำงานของ อสม.** ในการทำงานด้านอนามัยชุมชนตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนไปในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท หลังจากการจัดกิจกรรมศึกษาดูงานให้กับทีม อสม. นักวิจัยชุมชนแล้ว โดยอาศัยการศึกษาดูงานด้วยการเรียนรู้จากชุมชนต้นแบบ และการจัดเวทีเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์ เรียนรู้ทางออกและแนวทางการจัดการกับสถานการณ์และปัจจัยต่างๆ ที่มีผลต่อการทำงานของ อสม. ทีมวิจัยได้ข้อสรุปร่วมกันเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพการทำงานในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทและนำมาออกแบบและจัดกิจกรรมการฝึกอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาศักยภาพให้กับ อสม. ดังแสดงในภาพที่ 5

สำหรับกิจกรรมการอบรมเชิงปฏิบัติการเพื่อพัฒนาความรู้และทักษะแก่ อสม. นักวิจัย โดยใช้การบรรยายจากวิทยากร การเรียนรู้จากสถานการณ์จริงและการทดลองฝึกปฏิบัติการ ซึ่งการฝึกอบรมใช้ 2 หลักการคือ

- หลักศักยภาพในการเพิ่มผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ เป็นการพิจารณาถึงพื้นฐานความรู้ ความสามารถ ประสบการณ์ ความพร้อม และแรงจูงใจของ อสม. ที่จะเข้ารับการอบรมเกี่ยวกับการกิจนั้นๆ ว่ามีโอกาสที่จะสนับสนุนให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการฝึกอบรมได้มากน้อยเพียงใด และหลังการอบรมพบว่ามี 2 กิจกรรม ที่ทำให้ อสม. มีศักยภาพสูงขึ้นได้แก่ การอบรมทักษะความเป็นผู้นำ และการสื่อสารในชุมชน และการสร้างสื่อ

- หลักความจำเป็นในการฝึกอบรม เป็นการพิจารณาว่าการกิจใดบ้างเมื่อได้ฝึกอบรมแล้ว มีความจำเป็นต้องจัดฝึกอบรมเพิ่มเติมอย่างต่อเนื่อง จึงจะทำให้ อสม. สามารถปฏิบัติงานตามภารกิจได้อย่างสมบูรณ์ หากการฝึกอบรม ทำให้ อสม. ที่ผ่านการฝึกอบรมสามารถกลับไปปฏิบัติงานได้ทันทีโดยไม่จำเป็นต้องฝึกอบรมในเรื่องนั้นๆ อีก ย่อมมีคุณค่ากว่าการฝึกอบรมในการกิจที่ต้องมีการฝึกอบรมซ้ำๆ พบว่ามี 4 กิจกรรม ได้แก่ เทคนิคการเฝ้าระวังโรคระบาดในชุมชน เทคนิคการตรวจคัดกรองโรคเบื้องต้น การตรวจอนามัยเจริญพันธุ์ และงานคุ้มครองผู้บริโภค

หลังการฝึกอบรมทั้ง 2 กิจกรรม ทีมวิจัยได้นำผลสรุปจากข้อมูลแบบสอบถามและการสนทนากลุ่มในระยะที่ 1 และการถอดบทเรียนจากการฝึกอบรมในแต่ละกิจกรรมมาจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรมที่จำเป็น และกำหนดวิธีแก้ไขปัญหาในการพัฒนาศักยภาพการทำงานของ อสม. ในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท จากนั้นดำเนินการทดลองรูปแบบต่างๆ รูปแบบละ 3 ครั้ง เพื่อให้ได้รูปแบบที่เหมาะสมต่อการปฏิบัติงานของ อสม. บ้านท่าบ่อ หมู่ที่ 2 ดังแสดงในภาพที่ 6 โดยรูปแบบ

ภาพที่ 4 การศึกษาดูงานศูนย์ต้นแบบการสร้างเสริมสุขภาพ แก่ อสม.

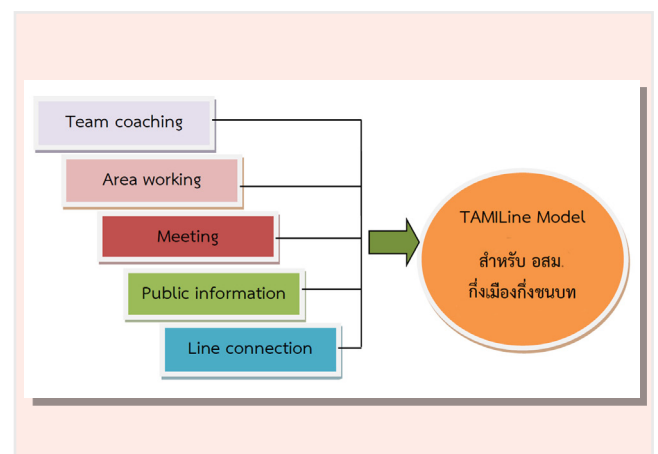
ภาพที่ 5 การนำเสนอรูปแบบสำหรับการใช้ในการทดลอง

ภาพที่ 6 การนำเสนอผลการจัดกิจกรรมในแต่ละรูปแบบ ที่ทดลองใช้

TAMILine model ที่นำมาทดลองฝึกปฏิบัติการ ประกอบด้วย 1) Team coaching คือการทำงานเป็นทีม 2) Area working คือการจัดเขตพื้นที่ทำงาน พิจารณาจาก 3 กลุ่มประชากร คือ กลุ่มข้าราชการและพนักงาน กลุ่มค้าขาย รับจ้างและเกษตรกร และกลุ่มนักศึกษาและแรงงานภาคอุตสาหกรรม 3) Meeting การประชุมทีม อสม. เป็นประจำ กำหนดทุกวันอาทิตย์ของสัปดาห์ที่ 2 และ 4 ของทุกเดือนแทนวันทำการ ณ ศูนย์สาธารณสุขมูลฐานชุมชน (ศสม.ช.) บ้านท่าบ่อ 4) Public information คือการจัดการฐานข้อมูลประชาชนของบ้านท่าบ่อ เพื่อทราบข้อมูลทั่วไป อาชีพและข้อมูลทางสาธารณสุขมูลฐาน เพื่อเชื่อมโยงกิจกรรม อสม. กับผังความรับผิดชอบแต่ละครัวเรือน และ 5) Line connection คือการสื่อสารผ่านกลุ่มไลน์ (Line) ชื่อ อสม.บ้านท่าบ่อ หมู่ที่ 2 ดังแสดงในภาพที่ 7

ระยะที่ 3 ขั้นประเมินผลการวิจัย หลังจากทีม อสม. นักวิจัยชุมชน ทดลองปฏิบัติการและฝึกอบรมเพื่อเพิ่มศักยภาพการทำงานด้านอนามัยชุมชนพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท และร่วมสรุปบทเรียน พบว่า รูปแบบ TAMILine model สามารถเพิ่มศักยภาพการทำงานด้านอนามัยชุมชนพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทได้ และการประเมินผลหลังจากทดลองใช้รูปแบบ ประเมินจาก 2 ส่วน คือ จากแบบสอบถามจำนวน 55 ชุด เพื่อวัดความพึงพอใจต่อรูปแบบในการเพิ่มศักยภาพแก่ม. อสม. นักวิจัยชุมชน จำนวน 20 ชื่อ และจากแบบสอบถามเพื่อวัดทัศนคติต่อศักยภาพของ อสม. หลังการพัฒนาแบบการทำงานในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท จำนวน 80 ชุด จากผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในชุมชน ประกอบด้วย ชาวบ้านทั้งชุมชนดั้งเดิมและประชากรแฝง ซึ่งเป็นข้อมูลเกี่ยวกับทัศนคติต่อ อสม. และทัศนคติต่อการปฏิบัติงานสาธารณสุขมูลฐานของ อสม. บ้านท่าบ่อ จำนวน 20 ชื่อ หลังการพัฒนาแบบ

ภาพที่ 7 รูปแบบ TAMILine model สำหรับการปรับตัวในการทำงานพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทของ อสม.บ้านท่าบ่อ หมู่ที่ 2

การทำงานของ อสม. ในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติเชิงพรรณนาและการวิเคราะห์เชิงเนื้อหา การวิเคราะห์ข้อมูล ที่มีวิจัยตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ด้วยการตรวจสอบแบบสามเส้าและการประมวลผล การวิเคราะห์สังเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วย การวิเคราะห์ข้อมูลเดิมที่เคยปฏิบัติ และองค์ความรู้จากการศึกษารวบรวมเอกสาร การสังเกต การเสวนากลุ่ม และเวทีชุมชน จากนั้นนำข้อมูลที่ได้มาจัดระบบและจัดทำรายงานโดยวิธีวิเคราะห์เชิงเนื้อหา และวิธีพรรณนาความ ด้วยหลักการวิเคราะห์แบบเปรียบเทียบและหลักการวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง

ผลการวิจัย

1) บริบทภูมิสังคม และสถานการณ์ด้านสาธารณสุขมูลฐานชุมชนและภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพ

1.1) บริบทภูมิสังคม

ประชากรที่อาศัยอยู่ในชุมชนบ้านท่าบ่อ หมู่ที่ 2 ประกอบด้วยคนในพื้นที่ดั้งเดิมและคนต่างถิ่นโยกย้ายมาทำงานและศึกษาเล่าเรียน ส่วนใหญ่ประชาชนดั้งเดิมจะประกอบอาชีพเกษตรกรรม เลี้ยงสัตว์ ประมง และรับจ้างทั่วไป ส่วนประชากรแฝงที่มาอยู่ใหม่ มีอาชีพหลากหลาย อาทิ รับราชการ รับจ้าง ค้าขาย แรงงาน และเกษตรกร แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มข้าราชการและพนักงาน กลุ่มรับจ้าง ค้าขาย แรงงานและเกษตรกร และกลุ่มนักศึกษาและแรงงานภาคอุตสาหกรรม เช่น พนักงานห้างสรรพสินค้า ที่อาศัยในหอพักและห้องเช่า ประชากรตามทะเบียนราษฎรมีจำนวน 3,038 คนจาก 783 หลังคาเรือน สภาพของชุมชนทั่วไปจัดเป็นชุมชนกิ่งเมืองกิ่งชนบท เพราะได้รับอิทธิพลจากการขยายตัวทางเศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็ว เช่น การปลูกสร้างที่พักอาศัย อพาร์ทเมนต์ และหอพักต่างๆ จนทำให้มีประชากรแฝงเข้ามาอาศัยในชุมชนจำนวนมากขึ้น ประชาชนดั้งเดิมมีรายได้จากการประกอบอาชีพรับจ้างทั้งภาคเกษตรกรรมและภาคอุตสาหกรรม มีส่วนน้อยที่เป็นข้าราชการและพนักงาน ส่วนชุมชนดั้งเดิมที่มีกำลังทุนทรัพย์จะดำเนินกิจการหอพักและบางส่วนเปิดร้านค้าเพื่อจำหน่ายสินค้าและบริการต่างๆ เช่น ร้านเสริมสวย ร้านบริการคอมพิวเตอร์ ร้านรับซ่อมรถจักรยานยนต์และกิจการอื่นๆ ซึ่งทำให้ประชาชนกลุ่มนี้มีรายได้เพิ่มขึ้นจากอาชีพเดิม ด้านประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชนยังคงมีการปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองคองสิบสี่ของไทย โดยมีกลุ่มผู้สูงอายุ

เป็นหลักในการประสานงานและดำเนินงาน ด้วยวิธีกลุ่มสาวที่เข้าร่วมกิจกรรมของทางวัดมีจำนวนค่อนข้างน้อย

1.2) สถานการณ์ด้านสาธารณสุขมูลฐานชุมชนและภูมิปัญญาในการดูแลสุขภาพ

บ้านท่าบ่ออยู่ในเขตพื้นที่ความรับผิดชอบของ รพ.สต. หนองแก มี อสม. ท่าบ่อ หมู่ที่ 2 จำนวน 55 คน แต่ละคนรับผิดชอบ 10-15 หลังคาเรือน หากเป็นไปตามเกณฑ์ อสม. บ้านท่าบ่อ หมู่ที่ 2 จะต้องมี อสม. อย่างน้อย 80 คน จึงจะดูแลสุขภาพพื้นฐานของคนในชุมชนบ้านท่าบ่อได้อย่างทั่วถึง การเข้ารับบริการทางสาธารณสุขมี 2 กลุ่ม คือ กลุ่มข้าราชการและพนักงานที่มีเงินเดือนประจำ ส่วนใหญ่เข้ารับบริการที่โรงพยาบาลสรรพสิทธิประสงค์ โรงพยาบาลราชเวช โรงพยาบาลของรัฐในพื้นที่ใกล้เคียง หรือซื้อยาจากร้านใกล้บ้าน ส่วนอีกกลุ่มเป็นคนในชุมชนดั้งเดิมและประชากรแฝง โดยเฉพาะนักศึกษาและแรงงานภาคอุตสาหกรรมที่อาศัยในหอพัก ซึ่งบางคนรับบริการที่ รพ.สต. หนองแก โดยใช้สิทธิบัตรประกันสุขภาพ และบางส่วนรับบริการที่โรงพยาบาลของรัฐและโรงพยาบาลเอกชนตามกำลังทรัพย์ในการจ่ายค่ารักษาพยาบาล โรคที่มีในชุมชนพบว่า คนส่วนใหญ่ในชุมชนเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรัง โดยเฉพาะกลุ่มผู้สูงอายุและแรงงานภาคอุตสาหกรรม และโรคระบาดตามช่วงเวลา เช่น โรคไข้เลือดออก โรคอุจจาระร่วง ซึ่งจากสภาพบริบทสังคมที่เปลี่ยนไป ทำให้การดำเนินงานควบคุมโรคยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เช่น พบลูกน้ำยุงลายในพื้นที่เดิมๆ ที่มีการระบาดในปีที่ผ่านมา ประกอบกับกระบวนการปฏิบัติงานของ อสม. เป็นแบบเดิม คือ การเข้าเยี่ยมบ้านช่วงภาคกลางวัน การให้สุขศึกษาแบบการพูดคุยกับชุมชนซึ่งในปัจจุบัน ชุมชนสามารถรับข้อมูลข่าวสารด้านสุขภาพจากสื่อต่างๆ ทำให้ความจำเป็นในการรับข้อมูลจาก อสม. น้อยลง รวมถึงวิถีชีวิตการประกอบอาชีพของคนในชุมชนกับช่วงเวลาการทำงานของ อสม. ไม่ตรงกัน ก่อให้เกิดปัญหาและอุปสรรคในการดำเนินงานส่งเสริม ควบคุม และป้องกันสุขภาพ ทำให้โรคต่างๆ ที่มีในชุมชนไม่ได้รับการแก้ไขเท่าที่ควร

2) การเปลี่ยนแปลงของชุมชนและการเปลี่ยนแปลงด้านสุขภาพของชุมชนตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

สถานการณ์การเปลี่ยนแปลงของชุมชนบ้านท่าบ่อ หมู่ที่ 2 จากอดีตถึงปัจจุบัน จากการสนทนากลุ่มซึ่งประกอบด้วย ผู้นำชุมชน ตัวแทนชาวบ้านดั้งเดิม และตัวแทนหน่วยงานส่วนท้องถิ่น พบว่า ประมาณ 30 ปีที่แล้ว ชุมชนบ้านท่าบ่อมีสภาพเป็นที่ดินที่นาสำหรับทำการเกษตร บ้านแต่ละหลังมีพื้นที่สวนสำหรับเพาะปลูก ถนนและเส้นทางในหมู่บ้านเป็นดินลูกรัง

ประชากรดั้งเดิมอาศัยอยู่ประมาณ 300 คน จำนวนประมาณ 70 หลังคาเรือน แต่ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา พบว่า ชุมชนมีสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปค่อนข้างรวดเร็ว กลายสภาพจากชุมชนชนบทเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท ทั้งสาเหตุจากการซื้อขายที่ดินให้กับคนภายนอกเข้ามาอยู่อาศัย แสวงหารายได้ในชุมชน จากการเปลี่ยนแปลงของสภาพพื้นที่ดังกล่าว ทำให้ชุมชนมีปัญหาทั้งด้านสังคม สิ่งแวดล้อมและสุขภาพ ได้แก่ ปัญหาความสัมพันธ์ของผู้คนที่ไม่มีสนิทสนมกันเหมือนในอดีต ปัญหาเยาวชนติดสุรา บุหรี่และยาเสพติด ปัญหาขยะมูลฝอย น้ำทิ้งจากท่อระบายน้ำสาธารณะของชุมชนข้างเคียง ปัญหาสภาวะสุขภาพทั้งทางร่างกาย จิตใจ สังคม จิตวิญญาณ และการเจ็บป่วยของประชาชนจากโรคเรื้อรังและโรคติดต่อ

ด้านการเปลี่ยนแปลงสุขภาพของชุมชนบ้านท่าบ่อ หมู่ที่ 2 ประชาชนส่วนใหญ่ในชุมชนดั้งเดิมมีวิถีชีวิตความเป็นอยู่แบบพอเพียงและพึ่งพาภูมิปัญญาชาวบ้านในการรักษาโรคต่างๆ สำหรับคนที่มีฐานะดีจะเลือกใช้บริการจากสถานีนามัยในเขตตำบลอุบล และซื้อยารับประทาน โรคที่พบมากที่สุดจากการเปลี่ยนสภาพอากาศในแต่ละฤดูกาล ได้แก่ โรคไข้หวัด โรคอุจจาระร่วง โรคไข้เลือดออก แต่ในปัจจุบันพบว่า วิถีชีวิตได้เปลี่ยนแปลงไปตามเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ทำให้เกิดการเจ็บป่วยด้วยโรคเรื้อรังและโรคติดต่อ เช่น โรคไข้เลือดออก โรคภาวะอ้วน โรคเบาหวาน และในปัจจุบันยังคงพบการระบาดของโรคบางอย่าง แม้ว่าเทคโนโลยีและการจัดการสุขภาพตามนโยบายของกระทรวงสาธารณสุขครอบคลุมมากขึ้น แต่การจัดการของชุมชนไม่มีการเปลี่ยนแปลง ดังนั้นจึงไม่สามารถนำการทำงานรูปแบบเดิมไปใช้ในบริบทของชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทได้ ดังเช่นปัญหาที่ชุมชนบ้านท่าบ่อประสบ สำหรับชุมชนบ้านท่าบ่อนั้นอยู่ในพื้นที่บริการด้านสาธารณสุขของ รพ. สด. หนองแก คนในชุมชนดั้งเดิมจะเลือกใช้บริการสุขภาพที่ รพ. สด. หนองแกหรือคนในชุมชนดั้งเดิมและประชากรแฝงที่มีฐานะดี จะมีช่องทางการรักษาที่คลินิกเอกชน ร้านขายยา โรงพยาบาลของรัฐหรือเอกชนภายใต้สิทธิของการรักษาประเภทต่างๆ เช่น สิทธิบัตรประกันสังคมสำหรับกลุ่มคนทำงาน หรือสิทธิการเบิกค่ารักษาของกลุ่มข้าราชการ

3) วิเคราะห์บทบาท กระบวนการทำงาน และขีดความสามารถของ อสม. ในการดูแลสุขภาพพื้นฐาน

อสม.จำนวน 55 คน ส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง อายุระหว่าง 45-54 ปี ระดับการศึกษาชั้นประถมศึกษา ร้อยละ 70 ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไปร้อยละ 43 รายได้เฉลี่ยเดือนละ 5,000-6,000 บาท ส่วนใหญ่มีสถานภาพสมรส และร้อยละ 72.3

ปฏิบัติงานเป็นระยะเวลาตั้งแต่ 5 ปีขึ้นไป สาเหตุที่ทำให้สมัครเป็น อสม. สาเหตุหลักมาจากเพื่อนบ้านที่เคยเป็น อสม. ชักชวน รองลงมาคือ สมาชิกในครอบครัวเคยเป็น อสม. ปัญหาของ อสม. บ้านท่าบ่อ หมู่ที่ 2 คือ จำนวน อสม. ต่ำกว่าเกณฑ์ ซึ่งกำหนดไว้ 80 คน ปัจจุบันมี อสม. เพียง 55 คน เนื่องจากสภาพชุมชนเปลี่ยนแปลงไป การทำงานค่อนข้างยากขึ้น จึงเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้จำนวน อสม. ในชุมชนต่ำกว่าเกณฑ์ นอกจากนี้ยังมีปัจจัย เช่น รูปแบบโครงสร้างชุมชนเปลี่ยนไป ทำให้ช่วงเวลาการอยู่อาศัยของกลุ่มเป้าหมายมีความแตกต่างกันมากขึ้น ส่งผลให้ อสม. ไม่สามารถเข้าถึงชาวบ้านกลุ่มเป้าหมายได้ และ อสม. ยังใช้วิธีการและเทคนิคเดิมๆ ในการเข้าถึงชาวบ้าน เพื่อให้ข้อมูลข่าวสาร ประกอบกับการทำงานรูปแบบเดิมของแผนผังครัวเรือนที่ อสม. แต่ละคนรับผิดชอบ จะแบ่งตามคุ้มบ้านหรืออยู่ใกล้กับละแวกบ้านของ อสม. เป็นหลัก หากเกิดปัญหา อสม.คนนั้นต้องแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง กอปรกับสภาวะการณ์ที่คนในชุมชนมีอาชีพหลากหลาย ทั้งรับราชการ เอกชน แรงงานและเกษตรกร ทำให้สิทธิและช่องทางการเข้ารับบริการทางสุขภาพแตกต่างกัน บางครัวเรือนใช้บริการโรงพยาบาลใกล้เคียง บางครัวเรือนใช้บริการของ รพ.สต. ในพื้นที่ ทำให้การดำเนินงานของ อสม.ในการเข้าถึงชุมชนยากขึ้น

นอกจากนี้ จากการสัมภาษณ์เชิงลึกของกลุ่ม อสม. พบว่า อสม. ส่วนใหญ่ ไม่เชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง ขาดความมั่นใจในการให้ข้อมูลข่าวสารและบริการทางสุขภาพ ขาดความไว้วางใจจากเพื่อนร่วมงาน บางคนเกิดทัศนคติไม่ดีต่อการทำงาน เพราะคิดว่าเป็นงานที่ลำบากและได้รับค่าตอบแทนน้อย ซึ่งจากข้อมูลแบบสอบถามด้านทัศนคติเกี่ยวกับผลการดำเนินงานของ อสม. จากกลุ่มตัวอย่างชุมชนผู้มีส่วนเกี่ยวข้องจำนวน 80 ชุด พบว่า ด้านการให้บริการข้อมูลข่าวสารในชุมชนจาก อสม. ร้อยละ 62.2 อสม. ต้องได้รับการพัฒนาหรืออบรมเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน ร้อยละ 49.8 อสม. ที่ให้ข้อมูลข่าวสารจะต้องทราบข้อมูลที่ถูกต้องและน่าเชื่อถือ และร้อยละ 47.4 อสม. ต้องได้รับการพัฒนาตนเองและทำให้เกิดการทำงานที่มีความสอดคล้องกับชุมชนด้วย ส่วนทัศนคติต่อการปฏิบัติงานของ อสม. พบว่า ร้อยละ 55.7 มีความรู้เป็นอย่างดีด้านการควบคุมโรคระบาดในชุมชน และร้อยละ 52.8 อสม. ต้องมีความรู้ด้านการส่งเสริมสุขภาพ

การทำงานของ อสม. ในบทบาทงานสาธารณสุขมูลฐานที่ยังคงดำเนินการอยู่ คือ อสม.ทำงานในระยะสั้นๆ ตามภาระงานที่ได้รับแจ้งหรือมอบหมายจาก รพ. สด. เช่น การให้ความรู้หรือแจ้งข่าวสารแก่ชาวบ้าน การสำรวจข้อมูลหมู่บ้าน

ข้อมูลอนามัย ข้อมูลการเจ็บป่วย การแจ้งนัดฉีดวัคซีน การแจ้งเชิญชวนเข้าตรวจคัดกรองโรค และอื่นๆ ซึ่งในข้อจำกัดของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงนี้ คนในชุมชนมีภาระรับผิดชอบและต้องทำงานทำให้การเข้าถึงชาวบ้านในแต่ละหลังคาเรือนมีช่วงเวลาไม่ตรงกับช่วงเวลาทำงานของ อสม. และในขณะเดียวกัน เทคโนโลยีต่างๆ มีความทันสมัยมากขึ้น ชุมชนสามารถเลือกสื่อบริโภคได้ ทำให้บทบาทการทำงานของ อสม. ลดน้อยลง ประกอบกับ อสม. ไม่ได้ปรับตัวทัศนคติการทำงานให้สอดคล้องกับบริบทชุมชน ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ อสม. จะต้องได้รับการพัฒนาและสร้างความเชื่อมั่นและแรงจูงใจในการทำงานพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทมากขึ้น

4) รูปแบบการปรับตัวของ อสม. ในการทำงานด้านอนามัยชุมชนในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท

การดำเนินงานโครงการวิจัยฯ ร่วมกันของทีมนักวิชาการและ อสม. นักวิจัย ชุมชนบ้านท่าบ่อ หมู่ที่ 2 ด้วยกระบวนการสร้างความเป็นเจ้าของโครงการวิจัยและหาทางออกของปัญหาให้กับ อสม. เป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งจากการทบทวนการทำงานของ อสม. ได้ข้อสรุปร่วมกันว่า ปัญหาสุขภาพของคนในชุมชนยังไม่ลดลงเนื่องมาจากหลายปัจจัย แต่ส่วนหนึ่งมาจากการปฏิบัติหน้าที่ของ อสม. ที่ไม่สามารถทำงานได้เต็มที่ เพราะรูปแบบโครงสร้างชุมชนเปลี่ยนไป ทำให้ช่วงเวลาการอยู่อาศัยของกลุ่มเป้าหมายมีความแตกต่างกันมากขึ้น ส่งผลให้ อสม. ไม่สามารถเข้าถึงชาวบ้านที่เป็นกลุ่มเป้าหมายได้ จากข้อสรุปทำให้ทีมวิจัยสามารถกำหนดรูปแบบการทำงาน เรื่องการปรับตัวของ อสม. ในการทำงานด้านอนามัยชุมชนในพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทตามบริบทของบ้านท่าบ่อโดยใช้ชื่อรูปแบบว่า TAMILine model

TAMILine model ประกอบด้วย 5 วิธี ดังนี้

4.1) Team coaching คือ การทำงานเป็นทีม และใช้ระบบพี่เลี้ยง อสม.เก่า ดูแล อสม.ใหม่ ซึ่งกลุ่ม อสม.เก่า มีอายุการทำงานมากกว่า 10 ปี จำนวน 32 คน และกลุ่ม อสม.ใหม่ มีอายุการทำงานน้อยกว่า 10 ปี จำนวน 23 คน

4.2) Area working คือ การจัดเขตพื้นที่ทำงาน เป็น 6 โซน จาก 3 กลุ่มประชากร (กลุ่มข้าราชการและพนักงานกลุ่มค้าขาย รับจ้างและเกษตรกร และกลุ่มนักศึกษาและแรงงานภาคอุตสาหกรรม) โดย 6 โซน ประกอบด้วย 1) โซนบ้านท่าบ่อทิศตะวันออก เป็นกลุ่มค้าขายและเกษตรกร และกลุ่มนักศึกษาและแรงงานที่พักอาศัยในหอพัก 2) โซนทิศเหนือและบ้านพักหน่วยงานราชการ สำนักงานป่าไม้ จังหวัดอุบลราชธานี ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มข้าราชการ 3) โซนโรงเรียนบ้านท่าบ่อ เป็นกลุ่มค้าขาย รับจ้าง และกลุ่มนักศึกษาและแรงงานที่พักอาศัยใน

หอพัก 4) โซนชุมชนหน้าวัด เป็นกลุ่มชุมชนดั้งเดิม ค้าขายและกลุ่มนักศึกษาและแรงงานที่พักอาศัยในหอพัก 5) โซนตลาดชุมชนทิศใต้วัดท่าบ่อ เป็นกลุ่มข้าราชการ และกลุ่มชุมชนดั้งเดิม และแรงงานรับจ้าง และ 6) โซนบ้านท่าบ่อตะวันตก เป็นกลุ่มข้าราชการ และกลุ่มชุมชนดั้งเดิม โดยในการทำงาน หากเป็นกลุ่มข้าราชการและแรงงานภาคอุตสาหกรรม จะให้ ทีม อสม.เก่า เข้าไปทำงาน ส่วนกลุ่มชุมชนดั้งเดิม ค้าขายและกลุ่มนักศึกษาและแรงงานที่พักอาศัยในหอพัก จะให้ อสม.ใหม่ และมีพี่เลี้ยง อสม.เก่าทำงานร่วมกัน

4.3) Meeting คือ การประชุมทีม อสม. โดยประชุมทุกวันอาทิตย์แทนวันทำการ ณ ศูนย์ ศสมช.บ้านท่าบ่อ พบว่าสามารถนัดประชุมและทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างทีม อสม.กับคณะผู้บริหารในพื้นที่อย่างน้อย 1 ครั้งต่อเดือน และทำให้สมาชิกเข้าร่วมประชุมได้มากกว่าร้อยละ 70

4.4) Public information คือ การจัดการฐานข้อมูลประชาชน เพื่อเชื่อมโยงกิจกรรมการใช้สื่อสาธารณะสุขกับผังความรับผิดชอบแต่ละครัวเรือน

4.5) Line connection คือ การสื่อสารผ่านกลุ่มไลน์ (Line) เพื่อการสื่อสารที่เข้าใจตรงกันในทีมสมาชิก อสม. หมู่ที่ 2 ได้พร้อมกันในเวลารวดเร็ว ทั้งข้อมูลภาพและเสียง

เมื่อ อสม.นำรูปแบบที่กำหนดนี้ไปทดลองใช้ ทำให้อสม. เกิดความเชื่อมั่นในตนเอง แก้ไขปัญหาได้และทำให้อสม. เกิดพลังและมีประสิทธิภาพในการทำงานสำหรับพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทได้ดียิ่งขึ้น ส่งผลให้พัฒนาเป็น อสม. นักจัดการสุขภาพด้านสาธารณสุขมูลฐานของบ้านท่าบ่อ หมู่ที่ 2 ได้ยั่งยืนต่อไป

ด้านกระบวนการควบคุมโรค กิจกรรมรณรงค์ส่งเสริมสุขภาพ กิจกรรมเยี่ยมบ้านของ อสม. ใหม่ ที่เพิ่งเข้ามาทำงาน พบว่าส่วนใหญ่ขาดความมั่นใจและขาดความกล้าที่จะให้บริการกับชุมชน แต่เมื่อได้ประยุกต์ใช้ วิธีที่ 1 ใน TAMILine model โดยการใช้ระบบพี่เลี้ยง อสม. เก่าดูแล อสม. ใหม่ ทำให้อสม.ใหม่ มีความมั่นใจและพบว่า การมีเพื่อนร่วมทำงานทำให้เกิดความมั่นใจในตนเองมากขึ้น ประกอบกับการจัดทำผังความรับผิดชอบ อสม. ในชุมชนที่ใช้วิธีที่ 2 Area working โดยแบ่งเป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มข้าราชการและพนักงานกลุ่มชาวบ้านดั้งเดิม และกลุ่มแรงงานภาคอุตสาหกรรมและนักศึกษา พบว่า หลังจากที่มีการใช้รูปแบบนี้ ช่วยให้ อสม. เข้าใจช่วงเวลาที่จะเข้าถึงชุมชน และทำให้การทำงานบรรลุตามเป้าหมายที่วางไว้ได้ เช่น ช่วงเวลาการเลิกงานของกลุ่มข้าราชการและพนักงาน และกลุ่มแรงงานภาคอุตสาหกรรม

และนักศึกษา ในการเข้าเยี่ยมบ้านหรือให้ข้อมูล/การสื่อสาร
 สุขศึกษาต่างๆ อสม. จะเลือกช่วงเวลาเลิกงานตอนเย็น ในกรณีที่
 เข้าพบแล้วแต่ไม่สามารถดำเนินการได้ อสม.จะทำผังแผนที่และ
 ลงสัญลักษณ์เพื่อแสดงให้ทราบว่า บ้านหลังนี้ยังไม่ดำเนินการ
 และบรรจุลงในผังความรับผิดชอบครัวเรือนของ อสม.ที่แบ่งไว้
 ข้างต้น ซึ่งจะดำเนินการอีกครั้งในช่วงวันหยุดแทนช่วงเวลาที่เคย
 ปฏิบัติ หรือในช่วงวันหยุดทางศาสนา ซึ่งพบว่า กลุ่มข้าราชการ
 ส่วนใหญ่จะเลือกมาทำบุญที่วัดบ้านท่าบ่อ ดังนั้น หากกิจกรรม
 ใดของ อสม.ยังดำเนินการไม่แล้วเสร็จ ก็จะมีการติดตามและเข้า
 ถึงคนกลุ่มดังกล่าวในช่วงวันดังกล่าว

ในกรณีการเยี่ยมบ้านของ อสม. ไม่ว่าจะเป็นการเดิน
 ลสำรวจลูกน้ำยุงลาย การเยี่ยมผู้ป่วยติดเตียง ผู้สูงอายุและผู้
 พิการ หรือการติดตามดูแลแต่ละบ้าน ได้ใช้รูปแบบการทำงาน
 เป็นทีม หากบ้านหลังใดมีปัญหาการเข้าเยี่ยมบ้าน อสม. จะ
 เปลี่ยนมาทำงานเป็นกลุ่ม ซึ่งพบว่าสามารถแก้ปัญหาได้ดีขึ้น
 และในกรณีเกิดการระบาดของโรคหรือเกิดเหตุการณ์ฉุกเฉิน
 ในชุมชน พบว่า ในแต่ละผังความรับผิดชอบจะมีการมอบหมาย
 และคัดเลือก อสม. ม้าไว โดยมีจำนวน 3 คนจากทั้งหมด 3 กลุ่ม
 ซึ่ง อสม. ม้าไว ต้องมีคุณสมบัติเป็นคนที่มีคล่องแคล่วและ
 เข้าใจงานมากที่สุด สามารถสื่อสารไปยัง รพ. สต. หนองแก
 ด้วยการให้การสื่อสารผ่านกลุ่มไลน์หรือโทรศัพท์เพื่อแจ้งเหตุ
 ให้กับเจ้าหน้าที่ของรพ. สต. หนองแกให้ทราบโดยเร็ว

ด้านกิจกรรมการทำงานและการนัดประชุมต่างๆ ของ
 อสม.จากเดิมที่มีปัญหาอย่างมาก เช่น ช่วงเวลาการนัดประชุม
 ชี้แจงพูดคุยงานที่ อสม. ได้รับมอบหมาย เดิมนัดประชุมรวม
 กันช่วงวันทำงานปกติหรือตอนเย็นเลิกงาน พบว่า อสม. บางคน
 ไม่สามารถมาร่วมได้เพราะติดงานประจำ บางคนก็ผลัดภาระให้
 เพื่อนเพราะคิดว่าเพื่อนจะช่วยทำงานแทนทุกครั้งที่ตนไม่สะดวก
 แต่เมื่อใช้วิธีที่ 3 Meeting ซึ่งเป็นการตกลงของทีม อสม. ร่วมกัน
 ในการนัดรวมกลุ่ม ในวันเสาร์หรือวันอาทิตย์บ่าย โดยการ
 เลือกช่วงเวลานี้เกิดจาก อสม.มาร่วมกันทำงานวิจัยเพื่อ
 ท้องถิ่น พบว่า ช่วงเวลานี้สามารถขอความร่วมมือจาก อสม.
 แต่ละคนได้ร้อยละ 80 หากเป็นกิจกรรมที่ต้องประชุมร่วมกับ
 เจ้าหน้าที่จาก รพ. สต. หนองแก ประธาน อสม.จะชี้แจงกับ
 ทาง รพ. สต. ว่า ขอเวลาเป็นช่วงดังกล่าวในการนัดประชุมงาน
 เนื่องจากมี อสม. จำนวนมากมาร่วมประชุมได้

นอกจากนี้ ทีมวิจัยได้จัดตั้ง ศสมช. ท่าบ่อ เพื่อใช้เป็น
 สถานที่ปฏิบัติงานของสมาชิก อสม. บ้านท่าบ่อและเพื่อขับเคลื่อน
 งานสาธารณสุขมูลฐานชุมชนของบ้านท่าบ่อ และใช้เป็นสถานที่
 ที่สาธารณะประโยชน์ส่วนกลางเพื่อให้ ทีมสมาชิก อสม. บ้าน

ท่าบ่อ หมู่ที่ 2 และชุมชนมาร่วมทำกิจกรรมอันเป็นประโยชน์
 ต่อชุมชนต่อไป

การอภิปรายผลเชิงกระบวนการ

1) ผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระยะแรก

สิ่งที่เปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับกลุ่มนักวิจัย อสม. บ้าน
 ท่าบ่อ หมู่ที่ 2 สรุปได้ ดังนี้

1.1) กลุ่ม อสม. ได้มีเวลาร่วมกันทำกิจกรรมร่วม
 กันอย่างต่อเนื่อง ไม่ว่าจะเป็นการใช้เวทีจัดประชุมหรือ
 กิจกรรมใดๆ ที่เกิดการนัดเวลามาทำงานวิจัยร่วมกัน อสม.
 แต่ละคนจะพูดคุยเสียงเดียวกันว่า เราได้มาเจอกันมากขึ้นเพราะ
 การวิจัยที่มหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานีมอบให้ เกิดการ
 เรียนรู้ในชุมชน นอกจากนี้ ยังพบว่า ช่วงเวลาที่ทีมวิจัยนัดทำ
 กิจกรรมนั้น กลุ่ม อสม.โดยเฉพาะแกนนำ อสม.จะเกิดการพูด
 คุยถึงภาระงานประจำที่ดำเนินงาน บางครั้งใช้เวลาหลังจาก
 ประชุมวิจัย จัดประชุมกิจกรรมของ อสม.ต่อ นับว่า กลุ่ม อสม.
 สามารถใช้ประโยชน์จากการวิจัยครั้งนี้ เกิดกระบวนการติดตาม
 งานประจำที่รับผิดชอบได้

1.2) ในช่วงแรกของขั้นตอนการค้นหาและพัฒนาโจทย์
 วิจัย พบว่า ทีม อสม. นักวิจัยจะแสดงความคิดเห็น หรือพูดคุย
 ในเวทีค่อนข้างน้อย และไม่ค่อยให้ความร่วมมือในการดำเนินงาน
 ในการจัดแต่ละครั้ง พบว่า ผู้นำชุมชนและผู้อำนวยการ
 รพ.สต.จะเป็นแกนนำหลักในการชี้แจงและเชื่อมโยงประเด็น แต่
 เมื่อมีกระบวนการกลุ่ม กระบวนการระดมความคิดเห็น ที่นำ
 มาใช้ในการทำงานวิจัย พบว่า ทีม อสม.นักวิจัย มีความกล้า
 เสนอข้อมูล การพูดขึ้นประเด็นในการดำเนินงาน และในด้าน
 จำนวนนักวิจัย พบว่าในครั้งแรกมี อสม. ที่เสียสละเวลามาร่วม
 กิจกรรมวิจัยเพียง 11-15 คน แต่ในปัจจุบันพบว่า อสม.นักวิจัย
 เข้ามามีส่วนร่วมกับเพื่อนๆ มากขึ้น ประมาณ 20-35 คนต่อครั้ง
 ถึงแม้ว่า จะมีจำนวนไม่ถึง 55 คน ตามรายชื่อที่นักวิจัย แต่สามารถ
 ชักนำให้ อสม. มาร่วมกิจกรรมได้มากขึ้น และอย่างน้อยสามารถ
 ทำให้คนที่ไม่เคยเข้ามาทำงาน ได้มาร่วมกิจกรรมกับทีม อสม.
 นักวิจัยได้ จนมีจำนวนทั้งสิ้น 55 คน

1.3) อสม. มีการแบ่งงานตามความเหมาะสมและ
 รูปแบบของชุมชนมากขึ้น และเกิดการประสานงานที่แตกต่าง
 ไปจากเดิม เดิมที อสม.จะรอรับคำสั่งหรือคำชี้แจงงานจาก
 ประธาน อสม. คือ คุณอุบลรัตน์ เสมอภาค หรือจากรองประธาน
 คุณธวัชชัย โสภามิ แต่เมื่อมีการแบ่งงานจากการวิจัย โดยมีทีม

ผู้ประสานงานหลักและทีมประชาสัมพันธ์ ทำให้ อสม.ได้รับ ข้อมูลข่าวสารการทำงานต่างๆ จากทีมดังกล่าวด้วย นอกจากนี้ ทีมนักวิชาการยังได้เข้าร่วมกลุ่มไลน์ และติดต่อประสานงาน ข้อมูลกิจกรรมผ่านไลน์ซึ่งเป็นโปรแกรมการติดต่อที่สามารถส่ง ข้อมูลภาพและเสียง และโทรศัพท์ที่สะดวกและทันทั่วถึง

1.4) ช่วงเวลาในการนัดทำกิจกรรมวิจัย พบว่า ทีมวิจัย มีข้อเสนอแนะให้นักวิชาการและนักวิจัยมาทำกิจกรรมวิจัยในช่วงบ่ายของวันอาทิตย์ หรือวันอาทิตย์ทั้งวัน เนื่องจากวันทำงานปกติและวันเสาร์ จะมี อสม.บางคนทำงาน ซึ่ง อสม. ร้อยละ 70.5 มีอายุ 35-50 ปี และเป็นวัยทำงานที่มีภาระเลี้ยงดูครอบครัว นอกจากนี้ การนัดทำกิจกรรมในทุกวันอาทิตย์จะใช้สถานที่หลักๆ คือ ศาลาการเปรียญวัดบ้านท่าบ่อ ทำให้มีโอกาสให้นักศึกษา คณาจารย์และทีมนักวิจัย อสม. ได้ร่วมกิจกรรมทำบุญอีกด้วย นอกจากนี้ กิจกรรมการทำงานและนัดประชุมต่างๆ ของ อสม. จากเดิมที่มีปัญหาอย่างมาก เช่น การนัดประชุมร่วมกัน ช่วงวันทำงานปกติหรือตอนเย็นเลิกงาน พบว่า บางคนไม่สามารถมาร่วมได้เพราะติดงานประจำ บางคนก็ผลัดภาระให้เพื่อนเพราะมีความคิดว่าเพื่อนจะช่วยประชุมแทนทุกครั้งที่ตนไม่สะดวก แต่เมื่อใช้รูปแบบ Meeting ของ TAMILLine model พบว่า อสม. ร่วมกันทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นในช่วงบ่ายวันอาทิตย์ที่ทุกคนสะดวก เป็นวันนัดประชุมงานและพบว่าสามารถขอความร่วมมือจาก อสม.แต่ละคนได้มากกว่าร้อยละ 80 พร้อมทั้งหากเป็นกิจกรรมที่ต้องมีการประชุมร่วมกับเจ้าหน้าที่จากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลหนองแก ทีม อสม.จะชี้แจงกับทางโรงพยาบาลว่า ขอเป็นเวลาช่วงนี้ที่สามารถนัดประชุมงาน และมีจำนวน อสม.มาร่วมประชุมได้ค่อนข้างมาก

2) ผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในระยะที่สอง

ผลการเปลี่ยนแปลงในระยะที่สองหลังจากที่มีการจัดกิจกรรมการศึกษาดูงาน กิจกรรมอบรมเพื่อพัฒนาศักยภาพแก่ อสม. ในพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท และกิจกรรมการทดลองรูปแบบการทำงานที่เหมาะสมในบริบทพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท คือ รูปแบบ TAMILLine model พบว่า อสม.ที่เข้าร่วมกิจกรรมเห็นความสำคัญของการทำงานเป็นทีมมากขึ้น ทำให้ตัวเองและเพื่อนร่วมงานเกิดความมั่นใจในการทำงาน ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมการให้ข้อมูลข่าวสารแก่ชุมชน กิจกรรมการออกเยี่ยมบ้านผู้ป่วยติดเตียง ผู้สูงอายุ ผู้พิการ และหญิงหลังคลอด รวมถึงกิจกรรมการรณรงค์ควบคุมโรคต่างๆ นอกจากนี้ กระบวนการทำงานที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจนคือ การนัดรวมกลุ่ม การจัดประชุมเพื่อติดตามงานของ อสม.และกิจกรรมที่ต้องดำเนินงานร่วมกัน เกิดขึ้นในช่วงวันอาทิตย์ และการจัดตั้ง

ศสมช. บ้านท่าบ่อ หมู่ที่ 2 เพื่อใช้เป็นสถานที่ประชุม จัดกิจกรรมเป็นสถานที่ส่งงานของ อสม. แต่ละคนตามภาระหน้าที่ในแต่ละเดือนซึ่งถือว่า อสม.ทุกคนเห็นชอบร่วมกันและยึดถือเป็นแนวปฏิบัติต่อไป

นอกจากนี้ ด้านศักยภาพของ อสม. เกิดการเปลี่ยนแปลงเช่นกัน คือ อสม.สามารถดำเนินการในชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาบางอย่างได้ เช่น กิจกรรมการเยี่ยมบ้านเพื่อเข้าถึงชุมชนของ อสม. บางส่วนที่ไม่สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายได้ เนื่องจากความไม่เชื่อมั่นในตัว อสม. แต่เมื่อมีการทดลองใช้รูปแบบการทำงานระบบทีมและการแบ่งเขตรับผิดชอบตามลักษณะของกลุ่มเป้าหมาย พบว่า อสม. ทำงานได้ง่ายขึ้น ขณะเดียวกันก็ได้รับการยอมรับและความไว้วางใจ มีความเชื่อมั่นในศักยภาพของ อสม. มากขึ้น รวมทั้ง อสม. ส่วนใหญ่ได้รับความไว้วางใจจากเพื่อนร่วมงาน และเมื่อใช้ระบบการทำงานเป็นทีมทำให้เกิดความมั่นใจในการทำงานมากขึ้น กล่าวพูดกล้าให้ข้อมูลข่าวสารกับชุมชนมากขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่แสดงถึงการยอมรับในศักยภาพของ อสม. ที่ชัดเจนในระยะเวลาที่ดำเนินการวิจัย คือ ชุมชนขอรับบริการการเจาะเลือดเพื่อวัดระดับน้ำตาล การวัดความดันโลหิตจากทีม อสม. ซึ่งเป็นผู้ดำเนินการเองมากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น

จากศักยภาพที่เพิ่มขึ้นและการทำงานเป็นทีมที่เป็นระบบมากขึ้นของสมาชิก อสม.บ้านท่าบ่อ หมู่ที่ 2 ทำให้หน่วยงานในพื้นที่เห็นความสำคัญใน อสม. มากขึ้น เช่น รพ. สต. แจระแม ได้มอบหมายและประสานความร่วมมือให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมที่สำคัญต่างๆ เช่นการเป็นตัวแทน อสม. ตำบลแจระแม ในกิจกรรมรณรงค์ขอพรจากท่านผู้ว่าราชการจังหวัดอุบลราชธานีในงานประเพณีสงกรานต์ กิจกรรมการช่วยตรวจคัดกรองสุขภาพเบื้องต้นของพนักงานกรมป่าไม้ กิจกรรมการเป็นพี่เลี้ยงนักศึกษาในการเยี่ยมบ้านของนักศึกษาคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชธานี ในระหว่างวันที่ 26 เมษายน ถึง 18 พฤษภาคม พ.ศ.2558 กิจกรรมการเป็นตัวแทนชุมชนตำบลแจระแม ในการดำเนินงานจุดบริการน้ำดื่มและการปฐมพยาบาลในกิจกรรมวิ่งมินิมาราธอน ซึ่งจัดโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดอุบลราชธานี ในขณะเดียวกันกิจกรรมต่างๆ ที่มีอยู่ในหมู่บ้านท่าบ่อ ทีม อสม. ก็ได้เข้ามามีบทบาททั้งในรูปแบบของคณะกรรมการจัดงาน และการรับผิดชอบในการกิจของชุมชนจากเดิมประธานและรองประธานเท่านั้นที่จะได้รับมอบหมายให้

เข้าร่วมกิจกรรม แต่เมื่อมีกระบวนการวิจัยเพื่อท้องถิ่นเข้ามาเพิ่มศักยภาพการทำงานให้กับ อสม. ทำให้ อสม. ท่านอื่นๆ ที่ไม่เคยอาสาเข้าร่วมงาน ก็อาสาเข้าร่วมทำงานมากขึ้น

นอกจากนี้ กิจกรรมการจัดตั้งเพื่อขับเคลื่อนงานด้านศสสมช. บ้านท่าบ่อ เช่น การให้ อสม. เป็นผู้ตรวจคัดกรองโรคเบื้องต้น อาทิ การตรวจเจาะเลือดเพื่อระดับน้ำตาล การวัดความดันโลหิต การลงพื้นที่เก็บข้อมูลสุขภาพ เป็นงานหลักที่ อสม. ได้รับมอบหมายให้ดำเนินการแทนบุคลากรจาก รพ. สต. หนองแก โดย อสม. ที่ดำเนินการได้จะต้องมีความรู้ความเชี่ยวชาญและมีความตั้งใจและมั่นใจในศักยภาพของตน จึงจะสามารถดำเนินการได้เองในชุมชน ถ้าชุมชนเห็นศักยภาพของ อสม. การดำเนินงานด้านสาธารณสุขมูลฐานชุมชนบ้านท่าบ่อจะขับเคลื่อนได้ดีและเกิดประสิทธิภาพ ดังนั้นจากการวิจัยพบว่า รูปแบบการพัฒนา อสม. ในการทำงานด้านอนามัยชุมชนที่ทดลองใช้นี้ สามารถเพิ่มทักษะและศักยภาพในการทำงานให้กับ อสม. ในบริบทพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบทได้มากขึ้น ส่งผลให้อสม. นำไปพัฒนาเป็น อสม. นักจัดการสุขภาพในการทำงานด้านสาธารณสุขมูลฐาน และชุมชนบ้านท่าบ่อถูกพัฒนาเป็นหมู่บ้านจัดการสุขภาพ แม้ว่าชุมชนจะมีความหลากหลาย

การอภิปรายผลเชิงแนวคิด

จากการศึกษา พบว่า อสม. เป็นบุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนางานสาธารณสุขมูลฐานชุมชน อันนำไปสู่การเป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลงด้านอนามัยชุมชนบ้านท่าบ่อ ด้วยกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมที่เข้ามามีบทบาทสำคัญในการพัฒนาระบบการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งบริบทพื้นที่ของบ้านท่าบ่อ หมู่ที่ 2 ที่มีการเปลี่ยนแปลงจากชุมชนชนบทกลายเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท หากพิจารณาผลการศึกษาวิจัยจากข้อมูลด้านพัฒนาการ การเปลี่ยนแปลงของชุมชนมีผลต่อการปรับตัวของ อสม. ในการทำงานสาธารณสุขมูลฐานในบริบทพื้นที่กึ่งเมืองกึ่งชนบท การเปลี่ยนแปลงนี้ทำให้ชุมชนมีปัญหาทั้งด้านสังคม ด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ ได้แก่ ปัญหาด้านความสัมพันธ์ของผู้คนที่ไม่สนิทสนมกันเหมือนในอดีต ปัญหาเยาวชนติดสุรา บุหรี่และยาเสพติด ปัญหาขยะมูลฝอย น้ำทิ้งจากท่อระบายน้ำสาธารณะจากชุมชนข้างเคียง ปัญหาสภาวะสุขภาพทั้งทางร่างกาย จิตใจ สังคม จิตวิญญาณ และการเจ็บป่วยของประชาชนจากโรคไร้เชื้อและโรคติดต่อ

ซึ่งสอดคล้องกับยิ่งยง เทาประเสริฐ (2538) พบว่า ชุมชนดั้งเดิมที่ได้เปลี่ยนชุมชนสู่กระแสนิยมสากลเป็นรูปแบบเมืองมากขึ้น ความเสี่ยงจากการเปลี่ยนแปลงก็จะเพิ่มเป็นเงาด้วยชุมชนต้องยอมสูญเสียทรัพยากรธรรมชาติ ปัญหาต่อเยาวชนรวมถึงคุณภาพชีวิตที่ต้องแข่งขันมากขึ้น ซึ่งถือเป็นภาวะวิกฤติที่ชุมชนท่าบ่อ หมู่ที่ 2 ต้องการแก้ไขเป็นอย่างมาก ขณะที่การดำเนินงานของ อสม. ด้านการจัดการงานสาธารณสุขมูลฐานของชุมชนยังไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร เพราะรูปแบบการทำงานของ อสม. ในลักษณะเดิม ไม่สอดคล้องกับบริบทของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้เกิดผลกระทบต่อการดำเนินงานของ อสม. ทั้งด้านลักษณะการทำงานชุมชนแบบเดิม วัฒนธรรมของการเป็น อสม. กลไกการสนับสนุนจากองค์กรทั้งภายในชุมชนและภายนอกชุมชน การยอมรับจากสังคมในชุมชน และการให้ความร่วมมือในการดำเนินงานของชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับโกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และ ปารณัฐ สุขสุทธิ (2550) พบว่า อสม. เป็นเสมือนทูตที่เชื่อมสัมพันธ์ระหว่างระบบสาธารณสุขของรัฐกับชุมชน ควรได้รับการสนับสนุนและก่อตั้งเป็นชมรม อสม. ต่างๆ เพื่อขับเคลื่อนงาน ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงจะเกิดผลกระทบต่อการสนับสนุนการทำงาน รวมถึงส่งผลต่อการดำรงชีวิตของ อสม. ที่ต้องเลี้ยงชีพทั้งตนเองและครอบครัว

ด้านศักยภาพ บทบาทหน้าที่และสมรรถนะของ อสม. ในการทำงาน พบปัญหาของ อสม. คือ ส่วนใหญ่ไม่เชื่อมั่นในศักยภาพของตนเอง ขาดความมั่นใจในการให้ข้อมูลข่าวสารและบริการทางสุขภาพ ขาดความไว้วางใจจากเพื่อนร่วมงาน บางคนเกิดทัศนคติไม่ดีต่อการทำงานเพราะคิดว่างานที่ทำลำบากและได้รับค่าตอบแทนน้อย ด้านขีดความสามารถ ความรู้ ทักษะและทัศนคติในการทำงานของ อสม. พบว่า อายุงานของ อสม. มีผลอย่างยิ่งต่อการปฏิบัติหน้าที่ และกระบวนการแก้ไข ปัญหาของ อสม. แต่ละคนต้องอาศัยความรู้ ความชำนาญงาน และการทำงานเป็นทีมที่ทุกคนมีส่วนร่วม ซึ่งสอดคล้องกับมินตรา สารรักษ์ (2553) พบว่า การเสริมสร้างศักยภาพความมั่นใจให้กับ อสม. หรือกระบวนการสร้างพลังในการปฏิบัติงานให้กับ อสม. ช่วยทำให้มีศักยภาพและมีความมั่นใจในการทำงานมากขึ้น และสอดคล้องกับ พรชูลี จันทรแก้ว (2555) พบว่า ปัจจัยระยะเวลาการเป็น อสม. การได้รับการฝึกอบรมด้านการดูแลคนพิการ และปัจจัยสนับสนุนในการปฏิบัติงานมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของอาสาสมัครในการทำงานด้านนี้เป็นอย่างมาก และสอดคล้องกับ วิทยา ลั่นภัย และ พรทิพย์ คำพอ (2556) พบว่าหลังจากใช้กระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วม

ในการป้องกันและควบคุมโรคความดันโลหิตสูงในชุมชน ทำให้ อสม. มีความรู้และการปฏิบัติงานในระดับดีเพิ่มขึ้น

จากการศึกษา สามารถวิเคราะห์และแบ่งกลุ่มการทำงานของ อสม. เป็น 2 กลุ่ม คือ อสม.เก่า กับ อสม. ใหม่ ดังนั้นในการพัฒนารูปแบบเพื่อเพิ่มศักยภาพในการทำงานให้กับ อสม. พื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบท ได้จัดกิจกรรมถอดบทเรียนและวิเคราะห์ปัญหาตนเอง กิจกรรมเสริมสร้างความมั่นใจให้กับทีม อสม. กิจกรรมอบรมให้ความรู้และทักษะด้านการงานสาธารณสุขมูลฐาน กิจกรรมการทำงานเป็นทีมมากขึ้น เช่น ทีมพี่เลี้ยง อสม. ดูแล อสม. ใหม่ รวมถึงกิจกรรมหมอครอบครัว ซึ่งถือเป็นนโยบายเชิงรุกด้านการป้องกันสุขภาพในปัจจุบัน การลงพื้นที่ทำงานจะมีนักวิชาการ พยาบาล และ อสม. ลงพื้นที่ร่วมกัน ซึ่งสอดคล้องกับ วิทยา ลีนัย และ พรทิพย์ คำพอ (2556) พบว่า หลังจากใช้กระบวนการวางแผนแบบมีส่วนร่วมในการป้องกันและควบคุมโรคความดันโลหิตสูงในชุมชน ทำให้ อสม. มีการปฏิบัติงานในระดับดีเพิ่มขึ้น และสอดคล้องกับ ประภาส อนันดา และ จริญญา ทองเอนก (2556) พบว่า ความรู้และทักษะการปฏิบัติงานในการเยี่ยมบ้านของ อสม. เพิ่มขึ้น หลังจากได้รับการฝึกอบรมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ($p < 0.001$) และสอดคล้องกับ สุภารัตน์ หล่อเพชร (2554) พบว่า การปฏิบัติงานตามบทบาทของ อสม. ในงานสุขภาพภาคประชาชน มีความสัมพันธ์กับปัจจัยความรู้ในระดับสูงและการรับรู้ข้อมูลในระดับสูงด้วย ซึ่งการอบรมเพื่อเพิ่มทักษะมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ทำให้ อสม. มีความรู้และเกิดการยอมรับจากชุมชนได้มากขึ้น

รูปแบบการทำงานเพื่อเพิ่มศักยภาพในการทำงานให้กับ อสม. ในการทำงานพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทที่เหมาะสม คือ TAMILLine model ประกอบด้วยรูปแบบการทำงานเป็นทีม (Team coaching) ซึ่งแต่ละทีมใช้ระบบพี่เลี้ยง อสม. เก่า ดูแล อสม. ใหม่ การแบ่งพื้นที่เป็น 6 โซนทำงาน (Area working) จาก 3 กลุ่มประชากรเพื่อทำกิจกรรมของ อสม. เช่น การเยี่ยมบ้าน การรณรงค์ควบคุมโรค กิจกรรมดูแลประชาชน 3 กลุ่ม รูปแบบการประชุมทีม (Meeting) อสม. ทุกวันอาทิตย์ ซึ่งเป็นรูปแบบกิจกรรมประชุมและนัดหมายการทำกิจกรรมต่างๆ ทุกวันอาทิตย์ รูปแบบการจัดทำฐานข้อมูลประชาชน (Public information) เพื่อจัดเก็บข้อมูลและการสร้างผังความรับผิดชอบแต่ละครัวเรือนลงแผนที่โซนพื้นที่การทำงาน และเพื่อใช้สื่อสารสาธารณสุขในการให้ข้อมูลข่าวสารกับชุมชนที่เข้าถึงยากและรูปแบบการสื่อสารผ่านกลุ่มไลน์ (Line connection) เป็นการสื่อสารบนโทรศัพท์มือถือ

เพื่อการสื่อสารที่เข้าใจตรงกันในเวลารวดเร็วสู่ทีมสมาชิก อสม. บ้านท่าบ่อ หมู่ที่ 2 ได้พร้อมกันทั้งข้อมูลภาพและเสียงได้ดีขึ้น สอดคล้องกับ พีระพล ศิริไพบูรณ์ (2553) พบว่า การนำสื่อสารสาธารณสุขมาใช้ในการปฏิบัติงานจะทำให้ระดับการควบคุมโรคในชุมชนดีขึ้น และสอดคล้องกับ มินตรา สารรักษ์ (2553) พบว่า การเสริมสร้างศักยภาพความมั่นใจให้กับ อสม. ด้วยภาวะผู้นำหรือระบบพี่เลี้ยงทีม ทำให้ อสม. มีศักยภาพและมีความมั่นใจในการทำงานได้มากขึ้น

ศักยภาพของ อสม. บ้านท่าบ่อ หมู่ที่ 2 เกิดการเปลี่ยนแปลงจากเดิม คือ อสม. สามารถดำเนินการในชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาบางอย่างได้ เช่น กิจกรรมการเยี่ยมบ้าน ซึ่งเดิมนั้น อสม. ไม่สามารถเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายบางส่วนในชุมชนได้ เนื่องจากความไม่เชื่อมั่นใน อสม. แต่เมื่อมีการทดลองใช้รูปแบบการทำงานด้วยระบบทีมและการแบ่งเขตรับผิดชอบตามลักษณะของกลุ่มเป้าหมาย พบว่า อสม. ทำงานได้ดียิ่งขึ้น ขณะเดียวกันก็ได้รับการยอมรับ ความไว้วางใจ และเชื่อมั่นในศักยภาพของ อสม. มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับ พรชูลี จันท์แก้ว (2555) พบว่า การมีส่วนร่วมของอาสาสมัครในการฟื้นฟูผู้พิการมีความสัมพันธ์กับปัจจัยสนับสนุนในการปฏิบัติงานอย่างมีนัยสำคัญ และสอดคล้องกับ พีระพล ศิริไพบูรณ์ (2553) พบว่า แนวทางการพัฒนาบทบาทอาสาสมัครสาธารณสุขต่องานสาธารณสุขมูลฐานคือ ความคาดหวังจากประชาชนต่อบทบาทที่ปฏิบัติจริงของอาสาสมัครสาธารณสุข ด้านการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันมากที่สุด รองลงมาคือด้านการคุ้มครองผู้บริโภค ซึ่งถือเป็นแนวทางการพัฒนาศักยภาพ อสม. เพื่อให้มีความรู้ ทักษะ มีความมั่นใจและเกิดแรงจูงใจในการให้บริการฟื้นฟูดูแลผู้พิการอย่างมีประสิทธิภาพ

นอกจากนี้ ทีมวิจัยได้จัดตั้ง ศสมช. ท่าบ่อ เพื่อใช้ขับเคลื่อนงาน ได้แก่ การตรวจคัดกรองโรคเบื้องต้นโดย อสม. ที่ดำเนินการได้เองในชุมชน ซึ่งสอดคล้องกับ เอกรินทร์ โปตะเวช และคณะ (2551) พบว่า ชุมชนที่มี ศสมช. มีกิจกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนอย่างต่อเนื่อง มีการประชาสัมพันธ์งาน ศสมช. อย่างต่อเนื่อง มีการจัดอบรม ให้ความรู้ด้านนโยบายแก่คณะกรรมการ ศสมช. อย่างน้อยปีละ 1 ครั้ง จะส่งผลให้ อสม. มีผลการทำงานดียิ่งขึ้น ซึ่งรูปแบบการทำงานที่กล่าวมานี้ ทำให้ อสม. เกิดพลังและมีประสิทธิภาพในการทำงานสำหรับพื้นที่กิ่งเมืองกิ่งชนบทได้ดียิ่งขึ้น ส่งผลให้ อสม. สามารถพัฒนาเป็น อสม. นักจัดการสุขภาพในการทำงานด้านสาธารณสุขมูลฐานอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะ

ปัจจุบันสภาพชุมชนบ้านท่าปอ หมู่ที่ 2 ได้กลายเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท ทำให้ส่งผลต่อการดำเนินงานด้านสาธารณสุขมูลฐานอย่างมาก เช่น การรณรงค์ป้องกันและควบคุมโรค การประชาสัมพันธ์และสื่อสารข้อมูลข่าวสาร การขอความร่วมมือในการทำงานร่วมกันเป็นไปได้ยากและไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร ดังนั้น อสม. ควรนำระบบการทำงานเป็นทีม นำเทคนิคการสื่อสารแนวใหม่ที่เอื้อต่อการส่งข้อมูลข่าวสารแก่ชุมชน การปรับรูปแบบและช่วงเวลาทำงานให้สอดคล้องกับวิถีชุมชน รวมถึงการประสานขอความร่วมมือในพื้นที่ จำเป็นต้องอาศัยพลังผู้นำชุมชน เป็นผู้ผลักดันและสนับสนุนทั้งเวลาและงบประมาณ เพื่อให้ชุมชนเป็นแกนหลักในการดำเนินงานได้เอง สำหรับหน่วยงาน

สาธารณสุข ต้องหาเทคนิคและแนวทางการดำเนินงานส่งเสริมป้องกันและควบคุมโรคที่สอดคล้องกับบริบทสังคมที่เปลี่ยนแปลง เช่น กิจกรรมหมอครอบครัว ที่ปัจจุบันมีการดำเนินงานในช่วงกลางวันนั้น อาจจะเหมาะสมกับสภาพชุมชนชนบท แต่สำหรับชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทนั้น การดำเนินงานอาจจะต้องปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมมากยิ่งขึ้น เนื่องจากประชาชนมีความแตกต่างทั้งด้านภูมิความรู้และด้านบริบทการดำรงชีพ

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) สัญญาเลขที่ RDG57E0025 และมหาวิทยาลัยราชภัฏอุบลราชธานี ที่ให้ทุนสนับสนุนการวิจัยครั้งนี้

บรรณานุกรม

- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ และ ปารณัฐ สุขสุทธิ. 2550. ศักยภาพอาสาสมัครสาธารณสุข บทบาทและบริบทที่เปลี่ยนไปในสังคมไทย. *วารสารวิจัยระบบสาธารณสุข*. 1(3-4); 268-279.
- ประภาส อนันดา และ จริญญา ทองเอนก. 2556. ผลของการพัฒนาศักยภาพเครือข่ายอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านในการเยี่ยมบ้านตำบลขาว อำเภอสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ปี พ.ศ. 2555. *วารสารสำนักงานป้องกันควบคุมโรคที่ 7 ขอนแก่น*. 20(1); 1-8.
- พรชูลี จันทรแก้ว. 2555. การมีส่วนร่วมของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านในการฟื้นฟูผู้พิการในอำเภอละโว้ง จังหวัดสตูล. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา*. 7(1); 74-85.
- พีระพล ศิริโพธิ์. 2553. แนวทางการพัฒนาบทบาทอาสาสมัครสาธารณสุข ต่อบริการสาธารณสุขมูลฐาน กรณีศึกษา เขตพญาไท. *วารสารวิทยบริการ*. 21(2); 30-38.
- มินตรา สารรักษ์. 2553. การเสริมสร้างศักยภาพอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.). *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยอุบลราชธานี*. 12(2); 39-48.
- อึ้งยง เทาประเสริฐ และคณะ. 2538. กระบวนการเรียนรู้และปรับตัวของชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบท: กรณีศึกษาน้ำพอง ตำบลนางแล อำเภอเมือง จังหวัดเชียงราย. *สถาบันวัฒนธรรมศึกษา*. กรุงเทพฯ. 77-86.
- วิทยา ลีนัย และ พรทิพย์ คำพอ. 2556. การพัฒนาศักยภาพของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านในการป้องกันและควบคุมโรคความดันโลหิตสูงในชุมชน บ้านนาจัว หมู่ที่ 1,7 ตำบลนาจัว อำเภอสว่าง จังหวัดหนองคาย. *วารสารวิจัยสาธารณสุขศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น*. 6(3); 85-92.
- สุดารัตน์ หล่อเพชร. 2554. ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการปฏิบัติงานตามบทบาทของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านในงานสุขภาพภาคประชาชน. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา*. 6(2); 140-149.
- เอกรินทร์ โปตะเวช และคณะ. 2551. ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติงานสาธารณสุขมูลฐานตามบทบาทหน้าที่ของอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านในอำเภอศรีเชียงใหม่ จังหวัดหนองคาย. *วารสารมหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม*. 2(3); 265-274.
- Cohen, J.M. and Uphoff, N.T. (1981) *Rural Development Participation: Concept and Measures for Project Design Implementation and Evaluation*. Rural Development Committee Center for International Studies, Cornell University.

การพัฒนากรอบแนวคิดตนเองของ นิสิตพยาบาลตามแนวคิดการเรียนรู้สู่การ เปลี่ยนแปลงในฝึกปฏิบัติรายวิชาปฏิบัติการ พยาบาลอนามัยชุมชน 1

ชณิตา ประดิษฐ์สถาพร^{1*} และ เกสร วังวล²

¹คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา 56000

²โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลแม่ใส อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา 56000

*ผู้เขียนหลัก อีเมลล์: chanita42548@gmail.com

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อการพัฒนากรอบแนวคิดของนิสิตพยาบาลตามแนวคิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง ปัจจัยเอื้อและอุปสรรคในการพัฒนากรอบแนวคิดของนิสิตในการฝึกปฏิบัติงาน โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ผ่านกระบวนการวางแผน (P) ปฏิบัติ (A) สังเกต (O) สะท้อนกลับ (R) ผู้มีส่วนร่วมจำนวน 21 คน ประกอบด้วย นิสิต พี่เลี้ยงแหล่งฝึก อาจารย์นิเทศและนักพัฒนาสุขภาพะ ในการฝึกปฏิบัติรายวิชาปฏิบัติการพยาบาลอนามัยชุมชน 1 หลักสูตรพยาบาล ศาสตร์บัณฑิต ปีการศึกษา 2558 มหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งในภาคเหนือตอนบนของไทย ระยะเวลาดำเนินการตั้งแต่เดือน สิงหาคม - ตุลาคม พ.ศ. 2559 การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วม โดยติดตามเยี่ยมบ้าน 3 ครั้งต่อ นิสิต 1 คน แต่ละครั้งใช้เวลา 30-45 นาที การสัมภาษณ์เชิงลึก 1 ครั้งต่อนิสิต 1 คน ครั้งละ 30 นาที การสนทนากลุ่ม สัปดาห์ละครั้ง และบันทึกการสะท้อนคิด สัปดาห์ละครั้ง การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหา ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการพัฒนากรอบแนวคิดของนิสิต ตามแนวคิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ การจัดการนิ คศึกษา การจัดเนื้อหาเชื่อมโยงประสบการณ์เดิมและต่อยอดสู่ความสามารถในการวิเคราะห์ การสังเคราะห์ได้ของผู้เรียน การสะท้อนคิดและสุนทรียสนทนา ปัจจัยเอื้อต่อการพัฒนากรอบแนวคิดของนิสิตได้แก่ การจัดกลุ่มนิสิต ขนาดของกลุ่ม แรงจูงใจ การเป็นแบบอย่างและทักษะการตั้งคำถามและอุปสรรคของการพัฒนากรอบแนวคิดของนิสิต คือ รูปแบบการเรียนรู้

คำสำคัญ: การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง การพัฒนากรอบแนวคิดตนเอง นิสิตพยาบาล

Development of Self-Concept in Nursing Student based on Transformative Learning in Community Health Nursing Practicum I

Chanita Praditsathaporn^{1,*} and Kesorn Wangwon²

¹*School of Nursing, University of Phayao, Muang District, Phayao Province, Thailand 56000*

²*Mae Sai Sub-district Health Promotion Hospital, Muang District, Phayao Province, Thailand 56000*

*Corresponding author's E-mail: chanita42548@gmail.com

Abstract

The focus of this research was the self-concept development of nursing students based on the transformative learning. Facilities and obstacles developed student's conceptual framework in nursing practicum. In this Participation Action Research using the PAOR process, 21 participants enrolled in the course of Practicum in Community Health Nursing I, Bachelor of Nursing Science Program in academic year 2015. The data collection were varied according to research instruments including 1) 3 participation-observation per student with 30-45 minutes each time, 2) one in-depth interview per student with 30 minutes each time, 3) one group interview per week and 4) one reflect writing per week. The data were analyzed by using the content analysis. The research demonstrated a 4-step process of the self-concept development based on the transformative learning consisting of 1) preparing the case study, 2) providing contents linking to existing experience, 3) arranging analytical capacities which were synthesized by the learner, 4) using the reflective writing and dialogue. Facilitators prepared the group of learners, size of group, achievement motivation, role model, and used questioning technique to adjust student's conceptual framework. Learning styles of students were obstacles for their development of conceptual framework in nursing practicum.

Keywords: Transformative learning, Self-concept development, Nursing student

บทนำ

ศตวรรษที่ 21 เป็นศตวรรษแห่งการเปลี่ยนแปลงของโลก เนื่องจากความก้าวหน้าของเทคโนโลยี ความรู้และนวัตกรรม ความก้าวหน้าดังกล่าวทำให้มนุษย์ต้องเผชิญข้อมูลที่มีมากมาย หากไม่สามารถจัดการข้อมูลเหล่านั้นได้ก็ไม่ได้เกิดประโยชน์ มนุษย์จึงจำเป็นต้องปรับตัว จัดการพัฒนาทักษะการเรียนรู้ใหม่ (ทิตินา แคมมณี, 2555) การจัดการเรียนการสอนในศตวรรษที่ผ่านมานั้นเน้นความรู้สำเร็จรูป ครูเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ เน้นการท่องจำ ไม่นำไปสู่การคิดวิเคราะห์ ผู้เรียนจึงเป็นคนเชื่อตามที่ได้ฟัง ไม่แสวงหาข้อมูล ทำอะไรแค่พอผ่านๆ ไม่ชอบทำงานหนัก ไม่อดทน ทำงานคนเดียว ไม่นึกถึงส่วนรวม (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2557) พฤติกรรมดังกล่าวไม่เอื้อให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จและมีความสุข แต่การจัดการพัฒนาการเรียนในศตวรรษนี้ ผู้เรียนต้องมีทักษะการเรียนรู้ทั้งการคิดวิเคราะห์ แก้ปัญหา สื่อสารเป็นและทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ มั่นใจในตัวเอง แสวงหาความรู้ กระตือรือร้น อดทน ทำงานเป็นทีม รับผิดชอบ ต่อส่วนรวม (ไพฑูรย์ สินลารัตน์, 2557) การจัดการเรียนการสอนจึงไม่ใช่บทเรียนสำเร็จรูปอีกต่อไป บทบาทของครูจึงต้องเปลี่ยนเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ เรียนรู้ร่วมกันทั้งกับครูและผู้เรียน ครูต้องหาสถานที่ฝึกงานที่นำไปสู่การสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้เรียนตื่นตัว เห็นคุณค่าของสิ่งรอบตัว การถามแบบสะท้อนคิดของครูเป็นวิธีที่ช่วยให้ผู้เรียนงอกงาม ซึ่งการจัดการเรียนการสอนแนวนี้เรียกว่า การจัดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง (Transformative learning) (สุธีระ ประเสริฐสรรพ, 2559)

การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง มีฐานแนวคิดมาจากทฤษฎีการเรียนรู้ มุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงคุณลักษณะภายในตน บนพื้นฐานการเปลี่ยนแปลงมุมมองและความหมายต่อโลกและชีวิต (องศ์กร ประจันเขตต์, 2557) เป็นการปรับกรอบแนวคิดเดิมจากที่ยังไม่รู้ ไปสู่กรอบแนวคิดที่ใหญ่ กว้างขึ้น ลึกซึ้ง แยกแยะ สะท้อนและเสนอภาพความรู้ลึกซึ้งนึกคิดได้ ผ่านการคิดใคร่ครวญอย่างมีวิจารณญาณและการเรียนรู้เพื่อการสื่อสารผ่านสุนทรียสนทนา (Mezirow, 2003) เป็นกลวิธีเปลี่ยนความคิด อารมณ์ ความรู้สึก ความเป็นตัวตน (McAllister-Spooner, 2009) จนทำให้ผู้เรียนปรับกรอบแนวคิดตนเอง ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิด อารมณ์ความรู้สึกและพฤติกรรม ได้แก่ การคิดวิเคราะห์ แก้ปัญหา แสวงหาความรู้ และทักษะการสื่อสาร สื่อสารเป็น มั่นใจในตนเอง ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ รับผิดชอบ เข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคลและวัฒนธรรมและให้บริการด้วยความ

เห็นอกเห็นใจผู้รับบริการ (องศ์กร ประจันเขตต์, 2557) การปรับกรอบแนวคิดตนเองตามแนวคิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงจำเป็นต้องเร่งดำเนินการในนิสิตพยาบาลเช่นเดียวกัน

การจัดการเรียนการสอนหลักสูตรพยาบาลศาสตรบัณฑิตในประเทศไทย กำหนดกรอบคุณลักษณะบัณฑิตที่พึงประสงค์ไว้ (สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2552) ดังนั้นบัณฑิตจึงมีความรอบรู้ทางศาสตร์การพยาบาลและศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง ให้การพยาบาลอย่างเป็นองค์รวม ภายใต้ความแตกต่างของวัฒนธรรม กฎหมายและจรรยาบรรณวิชาชีพ คิดอย่างเป็นระบบ มีวิจารณญาณและแก้ปัญหาได้ เคารพในศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ มีความรับผิดชอบ มีความเอื้ออาทร มีภาวะผู้นำ สื่อสารและทำงานเป็นทีมได้ ใช้เทคโนโลยีสารสนเทศสนับสนุนการปฏิบัติการพยาบาลและการสื่อสาร ตลอดจนเห็นคุณค่าในตนเองและวิชาชีพ แต่ความเป็นจริงผลการปฏิบัติงานของพยาบาลในระบบบริการสุขภาพกลับพบว่า ผู้รับบริการขาดความเชื่อมั่น ขาดความไว้วางใจ ได้รับการตอบสนองจากพยาบาลแตกต่างจากความคาดหวังที่ตั้งไว้ (กนกพร ลีลาเทพินทร์ และคณะ, 2554) ขาดความเข้าใจ เอาใจใส่ต่อผู้รับบริการ (ปัทม ชัยวัฒน์ และ นันทรัตน์ ตั้งวิฑูรธรรม, 2555) การดูแลให้คำแนะนำไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิต สังคม วัฒนธรรม และจิตวิญญาณของผู้รับบริการ (กองบรรณาธิการหมออนามัย, 2556) ถึงแม้จะมีความพยายามในการปรับการเรียนการสอน แต่ก็พบว่า การจัดการเรียนการสอนที่มีอยู่มุ่งเน้นทักษะการเรียนรู้ด้านใดด้านหนึ่งเท่านั้น เช่น มุ่งเน้นทักษะทางปัญญา (ศศิกาญจน์ สกุลปัญญวัฒน์, 2557) ทักษะการคิดวิเคราะห์ (จันทร์พร พรหมน้อย และคณะ, 2555; Kosawanon et al, 2015) การใช้วิธีการสะท้อนคิด (Plack & Greenberg, 2005; สุรศักดิ์ ตรีนัย, 2557) การนำแนวคิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงเพื่อพัฒนากรอบแนวคิดของนิสิตซึ่งจะส่งผลให้นิสิตเกิดการเปลี่ยนแปลงความคิด อารมณ์ความรู้สึก พฤติกรรมและทักษะหลายด้านไปพร้อมกันมีอยู่อย่างจำกัด

จากการนำนิสิตพยาบาลฝึกปฏิบัติงาน พบว่า 4 วันแรกของการฝึกปฏิบัติงาน นิสิตมีพฤติกรรมชักประวัติเพื่อให้ได้คำถามที่ตนต้องการ ไม่สนใจว่า ผู้รับบริการต้องการบอกหรือเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับอาการหรือความทุกข์ที่กำลังเป็นอยู่อย่างไร ขณะชักประวัติไม่สัมผัสหรือตรวจร่างกายผู้รับบริการ ไม่จำแนกข้อมูลเพื่อยืนยันปัญหาสุขภาพของผู้รับบริการ มุ่งแต่จะให้ชักประวัติแล้วเสร็จเพื่อนำไปเขียนรายงาน คำแนะนำหรือการให้ความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติตัวไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิต

วัฒนธรรมของผู้รับบริการทำให้ไม่สามารถนำไปปฏิบัติได้ ไม่มีพฤติกรรมการดูแลผู้รับบริการด้วยความเอื้ออาทร เอาใจใส่ ตลอดจนนิสิตรอคอยให้ผู้มีเทศบอว่าต้องทำการพยาบาลอะไร อย่างไร โดยไม่คิดวางแผนด้วยตนเอง หลังการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า ประสบการณ์ครั้งแรกที่ลงชุมชนในรายวิชาปฏิบัติการพยาบาลผู้สูงอายุ นิสิตเกือบทั้งหมดรู้สึกไม่ดี ไม่ชอบ ไม่มีความสุขกับการลงชุมชน นิสิตคิดว่าตนเองถูกทิ้งให้อยู่ในพื้นที่ตามลำพัง อาจารย์นิเทศรายวิชาดังกล่าวไม่ได้ลงเยี่ยมผู้รับบริการ พร้อมนิสิต อาจารย์จะซักถามนิสิตจนทำให้นิสิตรู้สึกจนมุม เมื่อไปหาคำตอบตามทฤษฎีก็ไม่สามารถตอบได้ตรงกับอาจารย์ นิสิตส่วนใหญ่จึงรู้สึกกลัวที่จะตอบคำถาม

ดังนั้นผู้วิจัยมีวัตถุประสงค์ นำแนวคิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงไปใช้เป็นกระบวนการในการพัฒนากรอบแนวคิดของนิสิต และศึกษาปัจจัยเอื้อ อุปสรรค ในการพัฒนากรอบแนวคิดของนิสิต เพื่อนำผลที่ได้มาปรับปรุงรายวิชาปฏิบัติการพยาบาลอนามัยชุมชน 1 และเสนอแนวทางการพัฒนานิสิตต่อหลักสูตรพยาบาลศาสตร์ต่อไป

สถานการณ์ที่เป็นอยู่เดิม

สถานการณ์ที่เป็นอยู่เดิมของการศึกษานี้แบ่งเป็น 2 ส่วน คือ สถานการณ์ด้านการเรียนการสอน และสถานการณ์ด้านบริบทชุมชน

1) **ด้านการเรียนการสอน** การจัดการเรียนการสอนภายใต้หลักสูตรพยาบาลศาสตรบัณฑิตฉบับปรับปรุง พ.ศ. 2555 ปรัชญาหลักสูตรเชื่อว่า คนมีศักยภาพในการพัฒนาตนเอง สุขภาพเป็นภาวะสมดุลของกาย จิต สังคมและจิตวิญญาณ การพยาบาลเป็นบริการสุขภาพทั้งในภาวะสุขภาพดีและเจ็บป่วยที่ส่งเสริมให้คน (ผู้ป่วยและ/หรือผู้ใช้บริการ) จัดการและตัดสินใจในการดูแลสุขภาพตนเอง การเรียนการสอนเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญโดยใช้กระบวนการพยาบาลอย่างเป็นองค์รวม เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความคิดอย่างมีวิจารณญาณ ปฏิบัติการพยาบาลด้วยหัวใจความเป็นมนุษย์ มีคุณธรรมจริยธรรม สามารถนำความรู้ที่มีอยู่ไปพัฒนาสุขภาพของคนในชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งได้สอดคล้องกับปรัชญามหาวิทยาลัยพะเยา “ปัญญาเพื่อความเข้มแข็งของชุมชน” ด้วยความเชื่อของผู้วิจัยว่า คนมีประสบการณ์ชีวิตที่แตกต่างกัน การทำความเข้าใจคนภายใต้บริบทสังคม สิ่งแวดล้อม วัฒนธรรม ความคิดความเชื่อของคนเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ท้าทายไม่จบสิ้น เป็นศาสตร์และศิลป์ในการทำให้คน

เปลี่ยนแปลงความสามารถในการดูแลตนเอง ตลอดจนเชื่อว่า นิสิต เป็นเพื่อนร่วมวิชาชีพที่มีประสบการณ์แตกต่างกับผู้วิจัย มีความรับผิดชอบงาน มีความตั้งใจที่จะทำงาน หากได้รับการควบคุมและทำตามการสั่งการด้วยตนเอง

นิสิตเข้ามาในระบบการศึกษาได้ 4 ช่องทางคือ โควตาภาค โควตาจังหวัด แอดมิชชันและการรับตรงของมหาวิทยาลัย นิสิตส่วนใหญ่เข้ามาเรียนภายใต้ความคาดหวังของผู้ปกครอง ถือเป็นอาชีพที่มั่นคงไม่ตกงาน ได้รับการยกย่องจากสังคม นิสิตไม่รู้ถึงความชอบหรืออาชีพที่ตนต้องการ แต่คิดว่าตนเองมีความสามารถมากพอที่จะสำเร็จการศึกษาได้ นิสิตเพียงส่วนน้อยมีความตั้งมั่นที่จะช่วยเหลือดูแลเพื่อนมนุษย์ที่ตกทุกข์ได้ยาก กระบวนการจัดการเรียนการสอนทั้งในและนอกหลักสูตรจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะพัฒนาให้ผู้เรียนจบออกไปเป็นพยาบาลที่มีศักยภาพ

กิจกรรมการพัฒนานิสิตที่มีอยู่เดิมได้ถูกละเลย เช่น กิจกรรมนอกหลักสูตรได้แก่ ค่ายอาสาพัฒนาชุมชน เดิมเป็นกิจกรรมการค้นหาร่วมพัฒนาชุมชน แต่ปัจจุบันลักษณะกิจกรรมเปลี่ยนเป็นการแจกของเล่น แจกอุปกรณ์กีฬา ทำให้นิสิตพร้อมทักษะการคิดวิเคราะห์ วางแผนแก้ปัญหา การพัฒนาบุคลิกภาพ ผู้นำ สภานิสิตขาดการส่งต่อ สอนงาน การทำงานเป็นทีม ระหว่างรุ่นพี่รุ่นน้อง ส่วนกิจกรรมในหลักสูตร ได้แก่ การจัดทำนวัตกรรม อาจารย์และนิสิตมีชุดความคิดแตกต่างกัน การแสดงความคิดเห็นของนิสิตถูกปิดกั้น ขณะเดียวกันนิสิตบางคนกังวลว่าการสะท้อนคิดจะส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ทำให้นิสิตท้อ หดกำลังใจจึงเกิดภาวะไม่พูดไม่สะท้อนสิ่งที่คิด (คณะกรรมการสภานิสิต 10 คน, 2558)

การฝึกปฏิบัติงานถือเป็นกิจกรรมที่สำคัญในหลักสูตร บ่งชี้ความเป็นวิชาชีพ นิสิตจะถูกฝึกปฏิบัติทั้งในโรงพยาบาล และในชุมชน การฝึกปฏิบัติในโรงพยาบาลเน้นการดูแลผู้ป่วยรายบุคคล ผู้ป่วยเมื่อเข้ารับการรักษาในโรงพยาบาลจะเชื่อและปฏิบัติตามคำแนะนำของพยาบาลอย่างเคร่งครัดอันเป็นผลมาจากความเจ็บป่วยที่เกิดขึ้น แต่การฝึกปฏิบัติในชุมชนโดยเฉพาะรายวิชาปฏิบัติการพยาบาลอนามัยชุมชน 1 เน้นการดูแลบุคคลและครอบครัวที่บ้าน ผู้ป่วยจึงเป็นเจ้าของบ้าน นิสิตเสมือนแขกที่ไปเยือน นิสิตจึงต้องแสวงหากลวิธีให้ผู้ป่วยและผู้ที่ไม่ป่วยแต่ละคน แต่ละบ้านมีศักยภาพในการดูแลสุขภาพตนเอง จุดมุ่งหมายของการฝึกปฏิบัติรายวิชานี้ นิสิตควรต้องมีความรู้ ทักษะทางปัญญา เกิดทัศนคติที่ดี มีคุณธรรม จริยธรรม ต้องมีการนำกระบวนการพยาบาลไปใช้ในการส่งเสริมสุขภาพป้องกันโรค การรักษาพยาบาลฟื้นฟูสุขภาพแก่บุคคลและครอบครัวที่บ้าน

โดยมีอัตราส่วนอาจารย์ต่อนิสิต 1 : 8 คือ อาจารย์ 1 คนต่อนิสิต 8 คน ระยะเวลาการฝึกปฏิบัติต่อกลุ่ม 4 สัปดาห์ กิจกรรมการเรียนการสอนกำหนดให้นิสิตทำกิจกรรมดังนี้

- กำหนดให้นิสิตเยี่ยมรายบุคคล จำนวน 3 ราย เยี่ยมอย่างน้อยรายละ 3 ครั้ง ประเภทผู้รับบริการที่นิสิตสามารถเลือกได้คือ ผู้ป่วยโรคเรื้อรัง หญิงตั้งครรภ์ หญิงหลังคลอด เด็กก่อนวัยเรียน ผู้พิการและผู้ถูกทอดทิ้ง

- กำหนดให้นิสิตเยี่ยมครอบครัว จำนวน 1 ครอบครัว เยี่ยมอย่างน้อยครอบครัวละ 3 ครั้ง โดยสมาชิกในครอบครัวต้องมีไม่น้อยกว่า 1 คน

- กำหนดให้นิสิตสอนสุขศึกษา จำนวน 1 ครั้ง

2) **ด้านบริบทชุมชน** พื้นที่ฝึกปฏิบัติงานเป็นตำบลหนึ่งในภาคเหนือตอนบน บริบทพื้นที่เป็นกิ่งเมืองซึ่งชนบทจำนวน 12 หมู่บ้าน ประชากรรวม 6,328 คน จำนวน 1,693 หลังคาเรือน เพศหญิง 3,293 คน เพศชาย 3,035 คน โครงสร้างประชากรวัย 50-54 ปี มากที่สุด อาชีพส่วนใหญ่เป็นเกษตรกร มีปราชญ์ชาวบ้านและทรัพยากรท้องถิ่น อาทิ ผักพื้นบ้าน อาหารพื้นเมือง เป็นต้นทุนทางสังคม ปัญหาสุขภาพได้แก่ เบาหวาน ความดันโลหิตสูง อุบัติเหตุ ตามลำดับ สถานบริการที่เอื้อประโยชน์ต่อคนในชุมชน ได้แก่ โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล (รพ.สต.), องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและวัด 4 แห่ง คณะพยาบาลศาสตร์ใช้แนวคิด คนในชุมชนร่วมกันคิด ทำและแก้ปัญหาสุขภาพด้วยตนเอง เป็นหลักการพัฒนาพื้นที่มานานกว่า 6 ปี และได้พัฒนานักพัฒนาสุขภาพะทำหน้าที่ดูแลสุขภาพะคนในตำบล นักพัฒนาสุขภาพะได้แก่ ข้าราชการบำนาญ กลุ่มเด็กและเยาวชน กลุ่มผู้สูงอายุสุขภาพดี กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และอาสาสมัครสาธารณสุข

กระบวนการที่ใช้ในการเปลี่ยนแปลงและการยอมรับของชุมชนเป้าหมาย

กระบวนการที่ใช้ เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participation action research) โดยมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของผู้มีส่วนร่วม แบ่งเป็น 4 ขั้นตอน (Kemmis & Mc Taggart, 2005) คือ 1) วางแผน (Plan) 2) ปฏิบัติ (Action) 3) สังเกต (Observe) และ 4.สะท้อนกลับ (Reflect)

ผู้มีส่วนร่วม ในการวิจัยนี้ผู้มีส่วนร่วมประกอบด้วยนิสิตชั้นปีที่ 3 หลักสูตรพยาบาลศาสตรบัณฑิต ประจำปีการศึกษา 2558 จำนวน 16 คน (8 คนต่อ 1 กลุ่ม) อาจารย์นิเทศ 1 คน พี่เลี้ยงแหล่งฝึกปฏิบัติงานจากรพ.สต.จำนวน 1 คน และนักพัฒนา

สุขภาพะจำนวน 3 คน พื้นที่ดำเนินการวิจัยเป็นตำบลหนึ่งในภาคเหนือตอนบน ขอบเขตของการศึกษา คือ การพัฒนารอบแนวคิดตนเองของนิสิตพยาบาลตามแนวคิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความคิด อารมณ์ ความรู้สึกและพฤติกรรม ได้แก่ การคิดวิเคราะห์ แก้ปัญหา แสวงหาความรู้ และทักษะการสื่อสาร สื่อสารเป็น มั่นใจในตนเอง ทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ รับผิดชอบ เข้าใจความแตกต่างระหว่างบุคคล และวัฒนธรรม และให้บริการด้วยความเห็นอกเห็นใจผู้รับบริการ ระยะเวลาฝึกปฏิบัติงาน 4 สัปดาห์ต่อกลุ่ม รวม 16 สัปดาห์ ระหว่างเดือน สิงหาคม- ตุลาคม พ.ศ. 2559

ขั้นตอนที่ 1 วางแผน (Plan) การวางแผนแก้ไขปัญหาคำเนินการร่วมระหว่างอาจารย์นิเทศ พี่เลี้ยงแหล่งฝึกและนิสิต เริ่มจากทำความเข้าใจ ความต้องการ ความคาดหวังระหว่างกัน ร่วมกันกำหนดกติกาเบื้องต้น ดังนี้ นิสิตต้องตั้งเป้าหมายที่ต้องการให้เกิดขึ้นร่วมกับผู้รับบริการภายใน 4 สัปดาห์ และระยะยาว นิสิตต้องมุ่งหาวิธีการแก้ปัญหา เขียนรายงานการเยี่ยมบ้านตามที่ปฏิบัติจริง นิสิตแต่ละคนทำแผนการฝึกปฏิบัติงานตลอด 4 สัปดาห์ เพื่อวางแผนเยี่ยมบ้าน เยี่ยมกรณีศึกษาการสอนสุขศึกษา และช่วงวันเวลาที่จะให้อาจารย์และพี่เลี้ยงเข้าติดตามประเมินผล ขณะแลกเปลี่ยนเรียนรู้ในกลุ่ม นิสิตต้องตั้งใจฟังผู้พูดอย่างลึกซึ้ง ไม่ตั้งคำถามจนกว่านิสิตที่พูดเสนอความคิดเห็นจบ ไตร่ตรองความคิดหลังฟังและนำเสนอความคิดโดยไม่ตำหนิ ไม่ถากถางผู้พูด อาจารย์นิเทศ พี่เลี้ยงแหล่งฝึกจะไม่พูดจาถากถาง ไม่ตำหนิต่อหน้าผู้รับบริการและนักพัฒนาสุขภาพะ จะรับฟังสิ่งที่นิสิตพูดด้วยความตั้งใจฟัง จะติดตาม ประเมินผลนิสิตมากกว่า 1 ครั้ง เพื่อให้นิสิตมีรู้สึกว่าคุณค่าของตนเองเป็นตัวตนในครั้งเดียว ปรับกิจกรรมการเรียนการสอน ลดจำนวนเยี่ยมบ้านจาก 3 ครอบครัวเหลือ 2 ครอบครัว การสอนสุขศึกษานิสิต 1 คนต่อ 1 เรื่อง โดยเรื่องที่สอนเน้นการส่งเสริมสุขภาพแทนเรื่องโรค และจัดสอนแก่คนในชุมชนแทนผู้ป่วยในคลินิก เพิ่มผู้รับผิดชอบกรณีศึกษา/ครอบครัว จากนิสิต 1 คนต่อ 1 ครอบครัวเป็น นิสิต 2 คนต่อ 1 กรณีศึกษา และกำหนดให้นักพัฒนาสุขภาพะเข้ามามีส่วนร่วมในการเลือกกลุ่มคนและกรณีศึกษาจำนวน 4 ราย ในที่นี้นำเสนอรายละเอียดกรณีศึกษาเพียงกรณีเดียว คือ

- **กรณีศึกษาที่ 1** หญิงชราอายุ 67 ปี ตาบอด หูตึง 1 ข้าง มีภาวะความดันโลหิตสูงไม่ได้รับยาต่อเนื่องมา 2 ปี เยี่ยมบ้านครั้งแรกไม่ใส่เสื้อผ้า ผู้รับบริการนอนบนเตียงไม้ในห้องแคบห้อง ที่นอน หมอน มุ้งมิกลิ้นปัสสาวะ อูจจะระฟุ้งกระจาย ฝุ่นทั่วห้อง เศษอาหารกระจายทั่ว จานข้าวไม่ได้ล้างเศษอาหารแห้งแข็งค้างอยู่ในจาน พื้นไม้ได้เตียงผุพังเนื่องจากผู้รับบริการ

ปัสสาวะลงพื้น ลูกหลานขาดการเอาใจใส่ดูแล ลูกหลานพูดจาไม่สุภาพ ไม่ให้ความร่วมมือขณะเยี่ยมบ้าน อสม. และผู้ใหญ่บ้านเคยเข้าเยี่ยมบ้านแต่เบื่อหน่ายกับการไม่ให้ความร่วมมือของบุตรหลาน จึงไม่ได้เข้าไปเยี่ยมบ้านนานเกิน 6 เดือน ผู้รับบริการไม่มีบัตรผู้พิการ ตัวอย่างสภาพบ้านกรณีศึกษาที่ส่งผลให้นิสิตเกิดความรู้สึกสะท้อนอารมณ์ ดังภาพที่ 1

ขั้นตอนที่ 2 ปฏิบัติ (Action) นิสิตฝึกปฏิบัติงานทั้งสิ้น 4 สัปดาห์ต่อกลุ่ม อาจารย์นิเทศ พี่เลี้ยงแหล่งฝึกและนักพัฒนาสุขภาพเป็นผู้สนับสนุนช่วยเหลือ

ขั้นตอนที่ 3 สังเกต (Observe) นิสิตทุกคนได้รับการติดตามช่วยเหลือและประเมินผลผ่านการสังเกตแบบมีส่วนร่วมจำนวน 3 ครั้งต่อนิสิต 1 คน โดยมีอาจารย์นิเทศ พี่เลี้ยงแหล่งฝึกและ/หรือนักพัฒนาสุขภาพ ร่วมติดตามเยี่ยมบ้าน ซึ่งแต่ละครั้งใช้เวลา 30-45 นาที การสนทนากลุ่มร่วมกันสัปดาห์ละครั้งเพื่อปรับปรุงการจัดการเรียนรู้ให้เหมาะกับนิสิต พร้อมทั้งขออนุญาตผู้รับบริการ นิสิต ในการบันทึกภาพและจดข้อมูลลงในสมุดโน้ตของนักวิจัยและทำลายข้อมูลหลังงานเสร็จสิ้น 4 เดือน

ขั้นตอนที่ 4 สะท้อนกลับ (Reflect) เป็นการสรุป ถอดบทเรียนการเรียนรู้แต่ละสัปดาห์ โดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึก นิสิตแต่ละคน จำนวน 1 ครั้ง ให้นิสิตบันทึกการสะท้อนคิดการปฏิบัติตลอด 4 สัปดาห์ในไดอารี่ Facebook ตามความต้องการของนิสิต และการสนทนากลุ่มร่วมกันเพื่อถอดบทเรียนกระบวนการ บัณฑิตเอื้อและอุปสรรคของการจัดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง

การวิเคราะห์ข้อมูล ทำการวิเคราะห์เนื้อหาตามแนวคิดของชาย โพธิ์สีดา (2552) โดยนำข้อความที่จัดบันทึกไว้จาก

การสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มมาถอดเทป จากนั้นนำข้อมูลของผู้วิจัยและผู้ช่วยวิจัยมาตรวจสอบความเหมือน ความแตกต่าง ยืนยันความถูกต้องและความเป็นจริง จัดทำประเด็นหลัก (Theme) แบบแผน (Pattern) แก่นสาร (Core consistency) และแก่นความหมาย (Core meaning) ที่เกี่ยวเนื่องกันในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

ความรู้หรือความเชี่ยวชาญที่ใช้

ความรู้หรือความเชี่ยวชาญที่ใช้ คือ แนวคิดการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงผ่านการสะท้อนคิดอย่างมีวิจารณญาณของ Mezirow แนวคิดดังกล่าวนี้ปรากฏครั้งแรกในปี ค.ศ. 1978 ในวารสาร Adult Education Quarterly เป็นบทความวิจัยเกี่ยวกับปรากฏการณ์หญิงวัยผู้ใหญ่หวนกลับมาเรียนในระดับอุดมศึกษา (วิจารณ์ พานิช, 2558) แนวคิดของ Mezirow ได้รับอิทธิพลจากทฤษฎีของ Thomas Kuhn, Paulo Freire และ Jurgen Habermas

Mezirow กล่าวถึงเป้าหมายของการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง คือการสร้างหรือพัฒนากรอบแนวคิดของตนเองที่ทำให้ผู้เรียน รู้จักคิด เกิดอิสระในการเรียนรู้ มีความรับผิดชอบต่อสังคม (Mezirow, 1997; Mezirow, 2000) ซึ่งอธิบายกรอบแนวคิดของตน (Frame of reference) เกิดจาก 2 ส่วน คือ อุปนิสัยของจิต (Habits of mind) และ ความคิดเห็น (Point of view) โดยที่อุปนิสัยของจิต หมายถึง สิ่งที่อยู่ในจิตได้สำนึกทำงานโดยอัตโนมัติ คนมักจะไม่รู้ตัว เข้าถึงยาก อุปนิสัยเกิดจากประสบการณ์ในอดีต ที่หล่อหลอมจากสภาพสังคม

ภาพที่ 1 สภาพบ้านกรณีศึกษาที่ส่งผลให้นิสิตเกิดความรู้สึกสะท้อนอารมณ์

เศรษฐกิจ วัฒนธรรม ประเพณี คุณธรรม และจริยธรรม สำหรับความคิดเห็น เป็นสิ่งที่คนแสดงออกมาทั้งกาย วาจา ใจ และพฤติกรรม (Kitchenham, 2008) การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงเป็นการเรียนรู้ที่สนับสนุนให้ผู้เรียนเผชิญหน้ากับสิ่งที่ไม่รู้ แสวงหาความหมายและลองให้ความหมาย ผ่านการสะท้อนคิด การไตร่ตรอง

องค์ประกอบและขั้นตอนของการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง Mezirow กล่าวถึงองค์ประกอบหลักของการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงไว้ 3 องค์ประกอบ (Philipi, 2010) คือ 1) กำหนดให้มีสถานการณ์ 2) ผูกคิอย่างไตร่ตรองและ 3) จัดให้มีสุนทรียสนทนา ขั้นตอนการดำเนินการเพื่อนำไปสู่การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงกำหนดไว้ 11 ขั้นตอน (Mezirow, 1991 อ้างใน Hatherley, 2011) ดังนี้ 1) การเผชิญหน้ากับสถานการณ์ที่สะท้อนอารมณ์ ความรู้สึก 2) สำรวจอารมณ์และความรู้สึกของตน 3) คิดใคร่ครวญที่มาของอารมณ์และความรู้สึก 4) การรับรู้ความสัมพันธ์ระหว่างความขัดแย้งในตนกับกระบวนการเปลี่ยนแปลง 5) ระบุสิ่งที่เหมือนกับคนอื่น 6) ค้นหาทางเลือกใหม่ 7) วางแผนเพื่อการเปลี่ยนแปลง 8) เรียนรู้สิ่งใหม่เพื่อให้ตนทำตามแผนที่วางไว้ 9) ลองทำสิ่งใหม่ตามที่วางแผนไว้ 10) สร้างความมั่นใจต่อการเปลี่ยนแปลง และ 11) ใช้ชีวิตด้วยกรอบความคิดใหม่

สถานการณ์ใหม่ที่เปลี่ยนไปจากเดิม

ผลจากกระบวนการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ผู้วิจัยนำเสนอตามวงล้อคุณภาพ PDCA ดังนี้

วงล้อที่ 1 การวางแผนเริ่มจากทำความเข้าใจกันถึงความต้องการ ความคาดหวัง ระหว่างอาจารย์ พี่เลี้ยงและนิสิต จากนั้นร่วมกันกำหนดกติกาเบื้องต้น แล้วจึงเริ่มให้นักพัฒนาสุขภาพเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการสอน ขั้นตอนนี้ใช้เวลาประมาณ 2 วัน ผลพบว่า กติกาใหม่ที่เปิดโอกาสให้นิสิตร่วมออกแบบการเรียนรู้ด้วยตนเอง ทำให้นิสิตเพียง 5 คนรู้สึกภาคภูมิใจ สนุก แต่นิสิตส่วนใหญ่เกิดความรู้สึกไม่มั่นใจ ขาดที่พึ่งดังตัวอย่าง คำพูด

“เพิ่งเคยได้วางแผนชีวิตตนเองครับ... รู้สึกดี รู้สึกโตเป็นผู้ใหญ่”

“ทำอย่างไรล่ะ...ไม่เคยทำ ทุกที่อาจารย์ท่านอื่นจะสั่งให้ทำ”

“ทำไมเป็นคะ ทำไมอาจารย์ไม่บอกให้ทำอะไรวันไหนล่ะคะ...มันง่ายกว่ากันเยอะ”

วงล้อที่ 2 วัตถุประสงค์เพื่อสังเกต ช่วยเหลือนิสิตในการสร้างสัมพันธภาพกับผู้บริหารและการสอนสุขศึกษา ขั้นตอนนี้ใช้เวลา 5 วัน ผลพบว่า การให้นิสิตประสานงานโดยตรงกับนักพัฒนาสุขภาพ เพื่อติดต่อสอนสุขศึกษาแก่ผู้ไม่เป็นโรคในชุมชน ทำให้นิสิตค้นหาความต้องการที่แท้จริง สัมผัสวิถีการใช้ชีวิตจริงของผู้ที่จะสอนสุขศึกษา นิสิตกำหนดหัวข้อการสอนสุขศึกษาดังนี้ การช่วยเหลือตนเองเบื้องต้นและการนำส่งโรงพยาบาลแก่ผู้สูงอายุ โรงเรียนผู้สูงอายุ สอนการคลายความเมื่อยล้าของกล้ามเนื้อคอ ตาและหลังแก่คนงานเย็บผ้า การเลือกอาหารถวายพระเพื่อสุขภาพที่ดีของพระสงฆ์ แก่คนเฒ่าคนแก่ที่มาวัด ผลการฝึกการประสานงานทำให้นิสิตรับผิดชอบเรื่องนัดหมายเวลา ตรงต่อเวลา

เมื่อนิสิตเขียนแผนการสอนสุขศึกษา นิสิตทั้งหมด (16 คน) รู้สึกอึดอัดเนื่องจากไม่เคยเขียนแผนการสอนในมิติการส่งเสริมสุขภาพ คำแนะนำผู้ฟังเข้าใจยาก ผู้ฟังไม่สามารถนำไปปฏิบัติได้ เช่น ควรรับประทานผลไม้ตระกูลเบอร์รี่ สตอร์เบอร์รี่ บลูเบอร์รี่ ซึ่งไม่สอดคล้องกับวิถีความเป็นอยู่ของคนในชุมชน การแก้ปัญหานี้ อาจารย์นิเทศ พี่เลี้ยงแหล่งฝึกใช้เทคนิคตั้งคำถามถึงความต้องการของผู้ฟัง ความเป็นไปได้ที่ผู้ฟังจะนำไปปฏิบัติ ความสอดคล้องของกิจกรรมกับวิถีชีวิตของผู้ฟัง พร้อมเหตุผลที่ต้องทำในเชิงวิชาการ นิสิตปรับตัวโดยเขียนกิจกรรมใหม่ให้เพื่อนอ่านซ้ำ หาเอกสารวิชาการมาอ้างอิง ปรึกษาการใช้คำพูดที่เข้าใจง่ายกับนักพัฒนาสุขภาพฯ ซ้อมสอนกับเพื่อนในกลุ่มและขอซ้อมสอนกับอาจารย์นิเทศ

หลังการสังเกตการณ์การสอนสุขศึกษาของนิสิตสองคนแรกของกลุ่ม พบว่า นิสิตยังเน้นการให้เนื้อหาความรู้ ใช้สื่อการสอนเพียงแผ่นพลิค และไม่มีปฏิสัมพันธ์กับผู้ฟัง ดังนั้นอาจารย์นิเทศและพี่เลี้ยงแหล่งฝึกจึงสาธิตการสอนสุขศึกษาผ่านเกมส์และจ้อยซอ ซึ่งเป็นเพลงพื้นบ้านให้นิสิตดูเป็นตัวอย่าง ทำให้นิสิตปรับเทคนิคการสอนหลากหลายขึ้นได้แก่ การสาธิต Role-play ปรับสื่อการสอนเป็นวัสดุจริงที่มีในท้องถิ่นเช่น ผักสมุนไพร เครื่องปรุง การใช้โมเดลอาหาร นอกจากนั้นอาจารย์นิเทศ พี่เลี้ยงแหล่งฝึกและนักพัฒนาสุขภาพฯ ต่างกระตุ้นให้นิสิตเรียนรู้วิถีวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งขณะนั้นมีงานศพพระครูที่ชาวบ้านศรัทธา ทำให้นิสิตได้ร่วมทำบายศรี ทำขนมเปี๊ยะ ขนมเกลียว ที่ใกล้สูญหาย ส่งผลให้นิสิตทั้งหมดเกิดความประทับใจปรับเปลี่ยนความคิดจากเป็นผู้ให้มาเป็นผู้รับ เห็นได้จากคำพูด

“ครูคะ...จ้อยซอ ก็เอามาสอนสุขศึกษาได้ด้วยหรอคะ...หนูจะหากิจกรรมมาเล่นบ้าง”

“หนูตั้งใจไปสอนเขา เขากลับสอนหนูทำขนม คิดถึงบ้านที่อีสาน...รู้สึกดีจังเลยคะ ครูกำลังสอนใช้ไหมคะ”

ส่วนการเยี่ยมบ้าน พบว่า นิสิตสร้างสัมพันธภาพโดยเกริ่นเรื่องทั่วไป รับฟังความสุข ความทุกข์ที่ผู้รับบริการต้องการบอกเล่ามากขึ้น ลำดับขั้นตอนการสร้างสัมพันธภาพถูกต้องตามวิชาการ แต่กลับพบว่า นิสิตเกือบทั้งหมดขาดความเข้าใจวัฒนธรรมครอบครัวที่ว่า การเยี่ยมบ้าน นิสิตเป็นแขกของครอบครัว ไม่ได้สร้างสัมพันธภาพกับครอบครัวของผู้รับบริการ นิสิตจึงเกิดอารมณ์ความรู้สึก ตัวอย่างคำพูด

“ไม่เคยคิดว่า มีคนทีล่ำปากมากขนาดนี้ เสื้อผ้าไม่ใส่ลูกหลานไม่สนใจ ทั้งที่เราไปช่วยແທ້...หลานเขายังมาทำหน้ายักษ์ พูดไม่ดีใส่เราอีก” (นิสิต 12 ราย)

“ยายเขาไม่ยอมลูกจากที่นอนเลยคะ...ปากแแกเหม็นมาก ฟันมีแต่ซี่ฟันเกาะแน่น หัวก็เหม็น แผลงสาบวิ่งไปมาบนที่นอน...อยู่กับน้องสาวก็หอมเหมือนกัน จะทำที่นอนให้แก็ไม่ยอม บอกแต่ว่าไม่เป็นไร หนูก็เลยไม่ทำอะไรให้” (นิสิต 12 ราย)

ถึงแม้ว่านิสิตทั้งหมดเกิดความรู้สึกสะท้อนอารมณ์เมื่อเข้าเยี่ยมกรณีศึกษา แต่นิสิตส่วนใหญ่เกิดความสับสน ขัดแย้งภายในตนระหว่างความรู้สึกไม่อยาก รังเกียจที่จะให้การพยาบาลกับบทบาทหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติในฐานะพยาบาล ดังตัวอย่างคำพูด

“หนูเห็นสภาพยาย เปื่อย กลิ่นฉี่ กลิ่นอึ เหม็นคลุ้ง ฝุ่นก็ทั่วห้อง หนูไม่อยากทำอะไรเลยคะ เหม็นจนอยากจะทำเจียนก็รู้ว่าเป็นพยาบาลต้องทำนะคะ ...แต่ขอออกจากห้องไปทำใจ...แล้วถึงกลับเข้ามาในห้องยายได้” (นิสิต 14 ราย) นิสิตเพียงสองรายเท่านั้น ที่ลงมือปฏิบัติการพยาบาลทันที

การแก้ปัญหาที่อาจารย์นิเทศและพี่เลี้ยงแหล่งฝึก ให้นิสิตเรียนรู้ด้วยใจ เริ่มจากใคร่ครวญอารมณ์ความรู้สึกตน ใคร่ครวญคำพูดของญาติและมองตามความเป็นจริง สอนให้นิสิตเอาใจเขามาใส่ใจเราโดยใช้มุมมองของผู้รับบริการและญาติ รวมทั้งติดตามการสะท้อนคิดผ่านไดอารี่และเนื้อหาใน Facebook พบว่า นิสิตส่วนใหญ่ต่อสู้กับความขัดแย้งในตนโดยเขียนเล่าประสบการณ์ให้เพื่อนสนิทต่างกลุ่มรับรู้ โทรไปร้องไห้กับผู้ปกครองและแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันเองหลังมีอาหารเย็นที่บ้านพัก

วงล้อที่ 3 เริ่มสัปดาห์ที่ 3 และสิ้นสุดสัปดาห์ที่ 4 เพื่อติดตามประเมินผลการเรียนรู้ระยะปฏิบัติงาน พบว่า หลังนิสิตทั้งหมดใช้แบบประเมินปัญหาสุขภาพตามทฤษฎีการรื้อฟื้นเพื่อ

รวบรวมข้อมูลของผู้รับบริการ นิสิตเกือบทั้งหมดได้สัมผัสผู้รับบริการผ่านการตรวจร่างกาย โดยการแสดงสีหน้า ท่าทางรังเกียจ และน้ำเสียงที่ไม่สุภาพมีจำนวนลดลง รับฟังผู้รับบริการมากขึ้น แต่กลับพบว่า นิสิตสรุปปัญหาผู้รับบริการภายใต้การตั้งสมมติฐานตามทฤษฎี ข้อมูลที่ได้ไม่เพียงพอต่อการสรุปปัญหาอย่างมีเหตุผล คำแนะนำและกิจกรรมการพยาบาลที่ไม่สอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมของผู้รับบริการ ดังตัวอย่าง

ปัญหา: ผู้รับบริการเสี่ยงต่อการเป็นโรคถุงลมโป่งพอง
ข้อมูลสนับสนุน: ผู้ป่วยไอ เหนื่อย เคยเป็นโรคถุงลมโป่งพอง โดยไม่มีข้อมูลสนับสนุนจากการนับอัตราการหายใจ ลักษณะการหายใจหอบเหนื่อยผ่านการใช้กล้ามเนื้อหายใจ การพยาบาลให้ผู้รับบริการนอนหนุนหมอนศีรษะสูง แต่ผู้รับบริการไม่มีหมอนเพียงพอ เป็นต้น

การแก้ปัญหาในวงล้อนี้ นิสิตเสนอแนวทางการแก้ปัญหาโดยการขอจัดประชุมกลุ่มเพื่อนำข้อมูล ปัญหาครอบครัว กิจกรรมการพยาบาลครอบครัว มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้เชิงวิชาการประกอบเอกสาร ตำรา ร่วมกับเพื่อนในกลุ่ม วันละ 1 คน คนละ 20 นาที แสดงถึงความรับผิดชอบต่อตนเองที่เพิ่มขึ้น อาจารย์นิเทศ พี่เลี้ยงแหล่งฝึกและนักพัฒนาสุขภาพจะช่วยเหลือสารภาษาของนิสิตให้ผู้รับบริการเข้าใจง่าย ขณะร่วมกันเยี่ยมบ้านและครอบครัว และชื่นชมนิสิตเมื่อนิสิตแนะนำกิจกรรมการพยาบาลที่สอดคล้อง เป็นไปได้ในการปฏิบัติตามวิถีวัฒนธรรมของผู้รับบริการ ตลอดจนกระตุ้นและท้าทายให้นิสิตลองทดลองกิจกรรมการพยาบาลแบบใหม่ๆ ในสัปดาห์สุดท้ายของการฝึกปฏิบัติงาน พบว่า นิสิตให้คำแนะนำการปฏิบัติตัวแก่ผู้รับบริการที่ง่ายต่อความเข้าใจของผู้รับบริการสามารถนำไปปฏิบัติได้ มีเหตุผลเชิงวิชาการมากขึ้น ดังตัวอย่าง

แนะนำให้ดื่มน้ำวันละ 1 ลิตรหรือ 1 ขวดโค้กใหญ่ เพื่อช่วยลดการติดเชื้อทางเดินปัสสาวะ

นิสิตเกือบทั้งหมดตั้งเป้าหมายระยะสั้นกับผู้รับบริการ มีการประสานงานและมีความสัมพันธ์อันดีกับครอบครัวผู้รับบริการ คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมช่วยเหลือดูแลผู้รับบริการ และทำงานร่วมกับผู้อื่นได้ ดังตัวอย่าง คำพูด

“หนูตั้งเป้าหมายให้ยายไปรับยาได้แล้วคะ ได้ 2 วิเคราะห์ ตามสามีแถมจากเชียงราย หรือ ให้พ่อหลวงบ้านพาไปส่ง โดยให้ทั้งคู่ระบุขอย้ายจากโรงพยาบาลจังหวัดกลับมารักษาที่รพ.สต.ใกล้ชุมชน ยายบอกว่า ถ้าย้ายมาจากโรงพยาบาลจังหวัดได้ ยายจะไปรพ.สต.รับยาเองได้เพราะค่ารถไปรพ.สต. 40 บาท แต่เข้าเมืองแพงมากไม่มีเงิน...หนูประสานพ่อหลวงบ้านไว้แล้วคะ...เย็นนี้ยายจะโทรหาสามีก่อน”

“หนูไปขอความช่วยเหลือจากอสม.กับพ่อหลวงบ้าน เขาว่า จะจัดคนมาช่วยทำไม่ได้เต็มที่ผุ และจะให้อสม.เข้ามาเยี่ยมบ้าน ดูแลยายเดือนละครึ่งค่ะ...ตอนนี้เสื้อผ้าบริจาคจากเพื่อนๆในมหาลัย เอาไปให้ยายใส่แล้วค่ะ บัดฝุ่น เช็ดถู ดับกลิ่น ตากที่นอน ซักผ้า เข้าไปช่วยกันทั้ง 8 คน...”

ถึงแม้นิสิตส่วนใหญ่รู้สึกมีความสุข เห็นคุณค่าในตนเอง กล่าวพูดได้ตอบมากขึ้น แต่นิสิตบางรายรู้สึกไม่ประสบความสำเร็จ ท้อแท้ นิสิตบางรายเกิดการเรียนรู้แต่ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงกรอบแนวคิดเดิมของตน การแก้ปัญหาในวงล้อนี้ อาจารย์นิเทศและพี่เลี้ยงแหล่งฝึกให้นิสิตแต่ละคน นำก้อนหินมาคนละ 1 ก้อน เรียงต่อกันให้ไม่ล้มหลังจาก 10 นาที จำนวน 3 ครั้ง กติกาห้ามกล่าวโทษกันเมื่อไม่สำเร็จ นิสิตตอบทเรียนว่า ไม่มีการวางแผน ทำไม่สำเร็จ แม้จะมีแผน บางครั้งก็ไม่สำเร็จ มีผู้นำ มีผู้ตาม และมีผู้ไม่แสดงความคิดเห็น บางคนก็วางซ้ำที่เดิม ไม่เปลี่ยนตามแผน โมโหเพื่อนที่ทำหินล้มก็ต้องปล่อยวางหรือ ไม่ก็โกรธในใจ และให้นิสิตเล่นเกมสวิตเซอร์รูปแบบการเรียนรู้ นิสิตตอบทเรียนพบว่า เดิมนิสิตส่วนใหญ่มีการเรียนรู้แบบแข่งขัน เป็นคนที่ต้องการเกรด พยายามทำให้ดีกว่าเพื่อน แต่หลังฝึกปฏิบัติงานรายวิชานี้ นิสิตวิเคราะห์ตนเองว่า การเรียนรู้ของตนเองเปลี่ยนไปเป็นการเรียนรู้แบบร่วมมือ ทำให้รู้สึกดีมีความสุข ลดการแข่งขัน นำไปสู่อิสระทางความคิด กล้าทำและเชื่อมั่นในตนเองเพิ่มขึ้น

อภิปรายผล

การพัฒนากรอบแนวคิดตนเองของนิสิตพยาบาลในการฝึกปฏิบัติการพยาบาลภายใต้การจัดการแบบมีส่วนร่วมแบบ PAOR วงจรดังกล่าวดำเนินการภายใน 4 สัปดาห์ สรุปผลลัพธ์ใน 3 ประเด็นคือ

1) **กระบวนการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง** พบว่า การสร้างการเรียนรู้ผ่านการจัดกรณีศึกษา การจัดเนื้อหาสาระ เชื่อมโยงประสบการณ์เดิมและต่อยอดไปสู่ความสามารถในการวิเคราะห์ สังเคราะห์และประเมินค่า การสะท้อนคิดและการจัดการเรียนรู้ ส่งผลต่อกระบวนการเรียนรู้ภายในตน เปลี่ยนแปลงความหมายเดิมและสร้างกรอบแนวคิดใหม่ ข้อดีของกรณีศึกษาทำให้นิสิตได้พัฒนาความสามารถในการใช้กระบวนการพยาบาลอย่างเป็นระบบ ขั้นตอน นิสิตจึงจัดระบบความคิดตนเองได้ง่ายขึ้น กรณีศึกษาส่งเสริมให้นิสิตมีโอกาสแสดงความคิดเห็นอิสระ ได้แย้ง ถกเถียงด้วยกระบวนการกลุ่ม

ได้เรียนรู้แบบมีส่วนร่วม ทำให้มีโอกาสฝึกการตัดสินใจ แก้ปัญหาอย่างมีเหตุผล (พรศิริ พันธศรี และ อรพินท์ สีขาว, 2552) กรณีศึกษาเป็นวิธีกระตุ้นให้ผู้เรียนวิเคราะห์ อภิปราย นำความรู้หลักการ ทฤษฎีและกระบวนการแก้ปัญหาไปใช้ตัดสินใจภายใต้บริบทที่แตกต่างกันของผู้รับบริการ แต่การศึกษาของพัชรชาติ ทองเนื่อง (2553) กลับพบว่า การจัดการเรียนรู้โดยใช้กรณีศึกษา เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะช่วยให้นิสิตพยาบาลเกิดทักษะทางสังคมและการพัฒนาตนเอง จึงควรจัดการเรียนรู้แบบอภิปรายและแบบร่วมมือร่วมด้วย เพื่อส่งเสริมให้นิสิตมีทักษะทางสังคม มีทักษะการพัฒนาตนเองและการยอมรับความเท่าเทียมของบุคคลเพิ่มขึ้น ซึ่งการวิจัยครั้งนี้พบว่า การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมทำให้นิสิตรู้สึกดี ลดการแข่งขัน นำไปสู่อิสระทางความคิด กล้าทำและเชื่อมั่นในตนเองเพิ่มขึ้น สอดคล้องกับการศึกษาของนิภา กิมสูงเนิน (2557) ที่พบว่า เมื่อจัดการเรียนการสอนแบบมีส่วนร่วมส่งผลให้นิสิตมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในรายวิชาปฏิบัติการพยาบาลอนามัยชุมชน 1 สูงขึ้น เนื่องจากการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมอาศัยปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนกับผู้เรียน ผู้เรียนกับผู้สอน นิสิตพยาบาลอยู่ในช่วงพัฒนาการของวัยรุ่น เป็นวัยที่ต้องการอิสระ อยากรู้ อยากลอง ชอบความท้าทาย การมีปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนและสังคม ต้องการหาประสบการณ์ใหม่ๆ ซึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาการของสมองส่วนลิมปิก (Limpic system) ส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ การเรียนรู้ เกิดได้ดีเมื่อมีปฏิสัมพันธ์โต้ตอบกับ การพูด การฟัง การเห็นภาพ การทำกิจกรรมที่หลากหลาย (ประภาพรรณ จูเจริญ, 2557) ซึ่งกิจกรรมที่จัดจำเป็นต้องสอดคล้องกับเนื้อหาสาระ

การจัดเนื้อหาสาระการเรียนรู้จำเป็นต้องเชื่อมโยงประสบการณ์เดิมของนิสิต จากสิ่งที่คุ้นเคยไปสู่สิ่งที่ไม่คุ้นเคย จากสิ่งที่ง่ายไปสู่สิ่งที่ยาก และจากหลักการไปสู่รายละเอียด (Deduction) รายละเอียดไปสู่ข้อสรุป (Induction) คือ จากปฏิบัติไปสู่ทฤษฎี การจัดเนื้อหาสาระการเรียนรู้ควรพัฒนาจากรู้จำ เข้าใจ ไปสู่การวิเคราะห์ สังเคราะห์และประเมินค่า (จิราภรณ์ พิมพ์ใจ, 2553) การจัดเนื้อหาสาระการเรียนรู้ในการฝึกปฏิบัติครั้งนี้เชื่อมโยงกลับไปยังรายวิชาปฏิบัติพื้นฐานทางการพยาบาล โดยนิสิตได้ตัดสินใจเลือกใช้แบบประเมินสุขภาพของกอร์ดอนจากรายวิชาดังกล่าว มาใช้เก็บรวบรวมข้อมูล ทำให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมมากขึ้น การเชื่อมโยงกลับไปยังรายวิชาทฤษฎีการสร้างเสริมสุขภาพ ทำให้นิสิตปรับมุมมองสุขภาพที่เน้นการเจ็บป่วยและโรคเป็นมุมมองสุขภาพที่มองสุขภาพด้วยความสมบูรณ์ของกาย จิต ปัญญาและสังคม ภายใต้การดำรงอยู่ในครอบครัว ชุมชนและสังคม อย่างมี

คุณภาพกับเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม การเมืองและสิ่งแวดล้อม (พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ.2550) เห็นได้จากเรื่องที่สอนสุขศึกษา การปรับวิธีการสอน นิสิตยังเพิ่มขีดความสามารถระดับการเรียนรู้ จากรู้จำถึงการสังเคราะห์ตามทฤษฎีการเรียนรู้ของบลูม เห็นได้จาก นิสิตพัฒนานวัตกรรมจากขยะมาอธิบายกลไกการเกิดโรคเบาหวานได้ ถือเป็นการพัฒนาทักษะทางปัญญา (พิริยลักษณ์ ศิริคุณลักษณ์, 2556) ซึ่งระดับการเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้เมื่อเกิดการสะท้อนคิด (รุ่งฟ้า กิตติญาณสุนต์, 2552)

การสะท้อนคิดเป็นวิธีช่วยให้มีการคิดไตร่ตรอง ใคร่ครวญ คิดทบทวนประสบการณ์ ตรวจสอบอารมณ์ความรู้สึก ประเมินผลกระทบของเหตุการณ์ ค้นหาความรู้หรือทางเลือกเพิ่มและวางแผนดำเนินการในอนาคต (Chong, 2009) เมื่อเปรียบเทียบกับกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ (Thai Qualifications Framework for Higher Education; TQF) ทักษะการสะท้อนคิดถือได้ว่าเป็น ทักษะทางปัญญา (Cognition) (เชษฐา แก้วพรม, 2556) อรพรรณ สืบบุญธวัชชัย (2553) กล่าวว่า การเป็นนักสะท้อนคิด เป็นทักษะที่จำเป็นของพยาบาลในฐานะผู้ให้คำปรึกษาที่ดี ทำให้มีความตระหนักรู้ สามารถวิเคราะห์ปัญหา ความคิด ความเชื่อ พฤติกรรมและความทุกข์ของผู้รับบริการได้ เมื่อการสะท้อนคิดถูกนำมาใช้กับนิสิตพยาบาลพบว่า การสะท้อนคิดสร้างเจตคติที่ดีต่อตนเองและวิชาชีพเพิ่มขึ้น (วิไลวรรณ ทองเจริญ และคณะ, 2558) เจตคติและการเรียนรู้จากการปฏิบัติมีผลโดยตรงกับประสบการณ์ การคิดทบทวนประสบการณ์ของผู้เรียน การหาเหตุผล ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความหมายเดิมและสร้างกรอบแนวคิดใหม่ (Luksaneeyanawin, 2010) จากงานวิจัยนี้ นิสิตที่มีความสามารถในการเรียนแต่ไม่มีใจรักในวิชาชีพ ตระหนักรู้การเปลี่ยนแปลงภายในตนคือ รอยยิ้มของผู้รับบริการเป็นความสุขซึ่งเกิดจากผลการทำงานของตน ขีดความสามารถที่มีอยู่ในตนได้ถูกนำมาใช้ในการประสานงานให้คนในชุมชนมีส่วนร่วม ช่วยเหลือกรณีศึกษา มีความรับผิดชอบต่อตนเองมากขึ้น ไม่ผัดผ่อนผู้ป่วย มาประชุมกลุ่มตรงตามเวลานัดหมาย ส่วนนิสิตที่มีใจรักในวิชาชีพ เห็นกรอบแนวคิดตนเองที่เปลี่ยนไปคือ ปัญหาของผู้ป่วยไม่สามารถแก้ได้ตามลำพัง ต้องอาศัยความร่วมมือของครอบครัว และคนในชุมชน จิตในการให้บริการอย่างเดียวยังไม่พอต้องรับฟังผู้ป่วย คิดตาม ต้องแสวงหาความรู้และต้องค้นหาวิธีการถ่ายทอดความรู้ให้ถ่ายทอดความเข้าใจของผู้ป่วยและญาติ นั้นแสดงถึงการใช้สุนทรียสนทนา

การตั้งใจฟังผู้อื่นพูด ไม่ตั้งคำถามจนกว่าผู้อื่นจะพูดจบ คิด

ไตร่ตรองหลังฟังและนำเสนอความคิดโดยไม่ตำหนิ ถากถางผู้อื่น ภายใต้การวิจัยนี้ถือเป็นสุนทรียสนทนาที่เกิดจากการฟังอย่างลึกซึ้ง ตั้งใจ ใคร่ครวญและมองตามความเป็นจริง ทำให้เชื่อมโยงจากภายในสู่ภายนอก เมื่อศิราณี อิมน้ำขาว และคณะ (2554) นำไปใช้ในการฝึกปฏิบัตินิสิตพยาบาล พบว่า การตั้งใจฟังและเล่าเรื่องราวของตน ทำให้ได้ระบายความรู้สึกขัดแย้ง คับข้องใจ รู้ปัญหาของตน ตระหนักในคุณค่าตน เข้าใจคนอื่นมากขึ้น มองชีวิตด้านอื่นมากขึ้นและรู้สึกไว้วางใจอาจารย์นิเทศ การฟังอย่างลึกซึ้ง มีจิตสงบ มีสมาธิจดจ่อกับสิ่งที่อยู่ตรงหน้า ทำให้ไตร่ตรองไม่ตัดสินข้อมูลที่มีอยู่ด้วยอารมณ์ ส่งผลให้เกิดการเห็นอกเห็นใจผู้อื่น เข้าใจความแตกต่างของบุคคล จึงให้การพยาบาลด้วยความรู้สึกไม่รังเกียจ เอาใจใส่ผู้รับบริการ ไม่ย่อท้อในการดูแลผู้ป่วย ถือเป็นทักษะด้านคุณธรรม จริยธรรม (กมลรัตน์ เทอร์เนอร์ และคณะ, 2559) แต่สิ่งจำเป็นที่ต้องมีมาก่อนสุนทรียสนทนาคือ การเปิดใจให้นิสิตรู้สึกปลอดภัย ไว้วางใจ และกล้าแบ่งปันความรู้สึก (คัทธยา รัตนวิมล และคณะ, 2558) ซึ่งการวิจัยนี้การเปิดใจอยู่ในขั้นตอนการวางแผน ที่ให้มีส่วนร่วมทุกคนพูดถึงความต้องการ ความคาดหวังของตน

2) ปัจจัยเอื้อต่อการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง ได้แก่ การจัดกลุ่มนิสิต ขนาดของกลุ่ม แรงจูงใจ การเป็นแบบอย่าง และทักษะการตั้งคำถาม การจัดกลุ่มนิสิตเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้ นิสิตตอบอุ่น ปรับตัวเข้ากับเพื่อนได้ (ทาริกา วัฒนาสัจจา และกัญญา ชื่นอารมณ์, 2554) เพื่อนที่เป็นมิตรก่อให้เกิดพลังในการเรียนรู้ร่วมกัน ช่วยคิดช่วยทำ (Baeten et al., 2010) การวิจัยนี้ ผู้รับผิดชอบวิชาจัดให้นิสิตเข้าพักในที่พักที่จัดให้เพื่อให้นิสิตปรับตัวระหว่างเพื่อนได้เร็วขึ้น ขนาดของกลุ่ม กลุ่มที่เหมาะสมกับการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม การแบ่งนิสิตออกเป็นกลุ่มย่อย แต่ละกลุ่มไม่ควรเกิน 5-6 คน (พัชราวดี ทองเนื่อง, 2553) สอดคล้องกับการศึกษาของจิราภรณ์ พิมพ์ใส (2553) ควรจัดกลุ่มไม่เกิน 4-5 คน แต่การวิจัยนี้ขนาดของกลุ่มเป็นไปตามเกณฑ์สภาการพยาบาลกำหนดคือ ผู้สอน 1 คนต่อนิสิต 7-8 คน แรงจูงใจ วัยรุ่นหลายคนไม่ชอบเรียนหนังสือ เพราะไม่มีแรงจูงใจ ผู้สอนจึงจำเป็นต้องปรับวิธีการสอน มุสลิห์ โต๊ะกานี และคณะ (2553) พบว่า แรงจูงใจในการเรียนของนิสิตพยาบาลคือ การทำสิ่งที่ท้าทายความสามารถ ผู้สอนที่มีความกระตือรือร้น มีวินัย มีทักษะชีวิต การเป็นต้นแบบและการสร้างแรงบันดาลใจของผู้สอน (Deshmukh & Mishra, 2014) ถือเป็นกุญแจสำคัญที่ทำให้ นิสิตพยาบาลเกิดการเรียนรู้และส่งเสริมอัตลักษณ์ในตน (กิตติพร เนาว์สุวรรณ และคณะ, 2558) การสอนที่มีทีมผู้สอน 2 คนขึ้นไปทำซ้ำในเนื้อหา ส่งผลต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

ของนิสิต (นิภา กิมสูงเนิน, 2557) ซึ่งการวิจัยนี้มีทั้งอาจารย์นิเทศ พี่เลี้ยงแหล่งฝึกที่มีประสบการณ์การทำงานด้านชุมชนมากกว่า 10 ปี จึงสามารถเป็นตัวแบบในการสอนภาษาที่ใช้ระหว่างนักพัฒนา สุขภาวะชุมชนกับผู้ป่วยเยื่อมบ้าน เป็นต้นแบบที่ดีในการสื่อสาร ทำให้นิสิตเรียนรู้การใช้ภาษาที่ง่าย ตรง และเป็นกันเองอย่าง สุภาพ ทักษะการตั้งคำถามเป็นปัจจัยเอื้อที่สำคัญเพราะการใช้คำถามทำให้ผู้เรียนอยากมีส่วนร่วมมากขึ้น (Uhari et al., 2003) การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงของผู้วิจัยคือ การตั้งคำถามที่ เฉียบคมตั้งประเด็นและสร้างสรรค์เป็นทักษะที่ต้องเรียนรู้ เพิ่มเติม เนื่องจากคำถามที่ไม่แคบ ไม่กว้างเกินไป เป็นการ เปิดโอกาสให้นิสิตได้แสดงความคิดเห็น อภิปราย สรุป ดีความ เชื่อมโยงการเรียนรู้ในวิชาที่เคยได้เรียนมาทำให้การเรียนรู้ของ นิสิตเพิ่มขึ้น (จิราภรณ์ พิมพ์ใจใส, 2553)

3) **อุปสรรคการเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง** คือ รูปแบบ การเรียนรู้ของนิสิตแต่ละคนที่มีความแตกต่างกัน เมื่อติดตามอีก 2 สัปดาห์หลังเสร็จสิ้นการฝึกปฏิบัติ พบว่า นิสิตมีรูปแบบการ เรียนรู้อิสระ เชื่อมมันในตนเอง เมื่อกระตุ้นและเปิดโอกาสให้คิดและ ทำเอง และนิสิตที่มีรูปแบบการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมสามารถ ปรับตัว ปลอ่ยวางความรู้สึกและคิดบวกภายใต้ความกดดันได้ อย่างรวดเร็ว ภายใต้ความกดดันของภาวะวิกฤติผู้ป่วยและการ ดูแลอย่างใกล้ชิดของอาจารย์ เพื่อป้องกันความผิดพลาดและ อันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับผู้ป่วย ตรงกันข้ามกับนิสิตจำนวน 2 ราย ที่เรียนรู้เฉพาะสิ่งที่รายวิชากำหนดให้เรียนและรอคอยให้เพื่อน กับอาจารย์ช่วยเหลือ กลับไปใช้การเรียนรู้แบบพึ่งพาเช่นเดิม สอดคล้องกับการศึกษาของวันดี วงศ์รัตนรักษ์ และ กุลฤดี จิตตานันต์ (2556) ที่พบว่า รูปแบบการเรียนรู้มีผลต่อการเพิ่ม ความสามารถในการเรียนรู้ของนิสิตพยาบาล

บรรณานุกรม

- กนกพร สิลลาเทพินทร์ และคณะ. 2554. การประเมินคุณภาพระดับบริการของโรงพยาบาลรัฐบาลในกรุงเทพฯ ด้วยแบบจำลอง SERVQUAL. *วารสารวิจัยและพัฒนา มจร*. 34(4); 443-456.
- กมลรัตน์ เทอร์เนอร์ และคณะ. 2559. การลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้: แนวคิดและการประยุกต์ใช้ในการศึกษาพยาบาล. *วารสาร พยาบาลกระทรวงสาธารณสุข*. 26(3); 3-26.
- กิตติพร เนาว์สุวรรณ และคณะ. 2558. การพัฒนาตัวบ่งชี้อัตลักษณ์ของนักศึกษา วิทยาลัยพยาบาล กระทรวงสาธารณสุข. *วารสาร มหาวิทยาลัยราชภัฏวราชนครินทร์*. 7(3); 59-73.
- กองบรรณาธิการวารสารหมออนามัย. 2556. ฝ่าประเด็นร้อน “ภาระงานและข้อมูล” รพ.สต./หมออนามัย. *วารสารหมออนามัย*. 22(5); 9-11.
- คณะกรรมการสภานิสิต. 2558. สัมภาษณ์เมื่อวันที่ 6 สิงหาคม 2558.

ผลกระทบและการเปลี่ยนแปลง

1) **ผลที่เกิดขึ้นต่อคณะพยาบาลศาสตร์** อาจารย์ใน รายวิชาปฏิบัติการพยาบาลผู้สูงอายุ มาศึกษาเรียนรู้และนำไป ทดลองใช้ คณะกรรมการหลักสูตรได้นำแนวคิดการเรียนรู้สู่การ เปลี่ยนแปลงไปยกร่างหลักสูตรพยาบาลศาสตร์ ฉบับปรับปรุง พ.ศ.2560 นิสิตกลุ่มนี้ยังคงตั้งใจฟังปัญหาผู้ป่วย คิดและ แสวงหาแนวทางการถ่ายทอดความรู้ให้ผู้ป่วยเข้าใจและดูแล ตนเองได้ เห็นได้จาก นิสิต 4 คน ร่วมสร้างนวัตกรรมกับแหล่ง ฝึกปฏิบัติในรายวิชาต่อไปที่ไปฝึกที่โรงพยาบาล หลังงานวิจัยนี้ นิสิต 3 คน ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากสำนักงานกองทุน สนับสนุนการวิจัยแห่งชาติร่วมกับมหาวิทยาลัย

2) **ผลที่เกิดขึ้นต่อพื้นที่** นักพัฒนาสุขภาวะชุมชนรู้สึกมี คุณค่าในตนเองที่นิสิตมาขอรับคำแนะนำและเรียนรู้วัฒนธรรม ชุมชนจากตน นักพัฒนาสุขภาวะได้พัฒนาเป็นผู้ดูแลผู้ป่วยระยะ ยาวในชุมชนโดยได้รับการฝึกอบรมเพิ่มเพียง 50 ชั่วโมงจาก 70 ชั่วโมงตามหลักสูตรจังหวัด พี่เลี้ยงแหล่งฝึก ได้รับรางวัลชนะเลิศ การเป็นต้นแบบการดูแลผู้ป่วยในชุมชนจากคณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยพะเยา

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบพระคุณ รศ.ดร.สุธีระ ประเสริฐสรรพ หัวหน้า โครงการเพาะพันธุ์ปัญญาที่กระตุ้นให้เกิดการนำแนวคิดการ เรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลงไปใช้กับหลักสูตรพยาบาลศาสตร์ บัณฑิต ขอขอบพระคุณผู้รับบริการ ญาติและคนในตำบล ที่ให้ ความร่วมมือจนทำให้การวิจัยสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

- คัทลียา รัตนวิมล และคณะ. 2558. การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนในรายวิชาการพยาบาลด้วยหัวใจความเป็นมนุษย์ตามแนวคิดจิตตปัญญาเพื่อพัฒนาทักษะ 5 ด้านตามกรอบ TQF. มหาวิทยาลัยนเรศวร. พิษณุโลก.
- จิราภรณ์ พิมพ์ใจ. 2553. การพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนตามทฤษฎีสร้างความรู้เพื่อส่งเสริมความสามารถในการเรียนรู้ของนักศึกษา. วิทยานิพนธ์หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาหลักสูตรและการสอน. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร. นครปฐม.
- จันทร์พร พรหมน้อย และคณะ. 2555. ความสามารถในการคิดอย่างมีวิจารณญาณของนักศึกษาพยาบาล ชั้นปีที่ 4 คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์. *วารสารพยาบาลสงขลานครินทร์*. 32(3); 1-11.
- ชาย โพธิ์ตา. 2552. ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 4. อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง. กรุงเทพมหานคร.
- เชษฐา แก้วพรม. 2556. การพัฒนาทักษะการสะท้อนคิดของนักศึกษาพยาบาลด้วยการเขียนบันทึกการเรียนรู้ในรายวิชาการสอนและการให้คำปรึกษาทางสุขภาพ. *วารสารวิทยาลัยพยาบาลพระปกเกล้า จันทบุรี*. 24(2); 12-20.
- ทาริกา วัฒนาสัจจา และ กัญญา ชื่นอารมณ์. 2554. ปัจจัยที่มีผลกระทบต่อผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนในหมวดพื้นฐานวิชาชีพของนักศึกษาพยาบาล คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยปทุมธานี. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยปทุมธานี*. 3(2); 33-42.
- นิภา กิมสูงเนิน. 2557. ผลของการจัดการเรียนการสอนแบบมีส่วนร่วมในวิชาการพยาบาลอนามัยชุมชนของนักศึกษาชั้นปีที่ 4. *วารสารพัฒนาการเรียนการสอน มหาวิทยาลัยรังสิต*. 8(2); 78-89.
- ปภัศร ชัยวัฒน์ และ นันทรัตน์ ตั้งวิฑูรธรรม. 2555. การศึกษาคุณภาพบริการของสถานพยาบาลในระบบประกันสังคม. รายงานวิจัยประจำปี กองทุนประกันสังคม สำนักงานประกันสังคม. นนทบุรี.
- ประภาพรณ จูเจริญ. 2557. **สมองวัยรุ่น**. จาก www.cf.mahidol.ac.th/autopage/file/WedJuly2008-22-32-5-8article-008.pdf. สืบค้นเมื่อ 6 เมษายน 2560.
- พรศิริ พันธศรี และ อรพินท์ สีขาว. 2552. ผลของการจัดการเรียนการสอนโดยใช้กรณีศึกษาต่อการพัฒนาความสามารถในการใช้กระบวนการพยาบาลในคลินิกของนักศึกษาพยาบาล. *วารสารสภาการพยาบาล*. 24(3); 81-92.
- พระราชบัญญัติสุขภาพแห่งชาติ พ.ศ. 2550. ความหมายคำว่า สุขภาพ. จาก www.acfs.go.th/km/download/act_healthy_2550.pdf สืบค้นเมื่อ 7 เมษายน 2559.
- พิริยลักษณ์ ศิริคุลลักษณ์. 2556. การสอนนักศึกษาพยาบาลเพื่อพัฒนาทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ. *วารสารวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี นครราชสีมา*. 19(2); 5-19.
- พัชรชาติ ทองเนื่อง. 2553. ผลของการใช้รูปแบบการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญต่อความรู้และการพัฒนาผู้เรียนในรายวิชาพยาธิสรีรวิทยาสำหรับนักศึกษาพยาบาล. *วารสารมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์*. 2(1); 73-89.
- ไพฑูรย์ สีนลารัตน์. 2557. สอนนอกกรอบ: สอนและสร้างได้อย่างไร. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร.
- ทิตนา แหมมณี. 2555. ศาสตร์การสอน: องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ. ด้านสุขภาพ. กรุงเทพมหานคร.
- มุสลิมห์ โต๊ะกานี และคณะ. 2553. แรงจูงใจภายในในการเรียนและการพัฒนาบุคลิกภาพวิชาชีพพยาบาลของนักศึกษาพยาบาลในสามจังหวัดชายแดนใต้. *วารสารมหาวิทยาลัยนราธิวาสราชนครินทร์*. 2(2); 1-15.
- รุ่งฟ้า กิตติญาณุสันต์. 2552. การส่งเสริมการเรียนรู้ด้วยตนเองของนิสิต: การสะท้อนจากกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ. *วารสารการศึกษาและพัฒนาสังคม*. 5(1); 145-166.
- วันดี วงศ์รัตนรักษ์ และ กุลฤดี จิตตยานันต์. 2556. รูปแบบการเรียนของนักศึกษาหลักสูตรพยาบาลศาสตรบัณฑิต วิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี จักรีรัช. *วารสารวิทยาลัยบรมราชชนนีนครราชสีมา*. 19(2); 60-72.
- วิจารณ์ พานิช. 2558. **เรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง Transformative Learning**. บริษัท เอส อาร์ พริ้นติ้งแมสโปรดักชั่น จำกัด. กรุงเทพมหานคร.
- วิไลวรรณ ทองเจริญ และคณะ. 2558. ผลการเรียนรู้การจัดการศึกษาเชิงบูรณาการกับการทำงานในวิชาปฏิบัติเสริมทักษะการพยาบาลต่อความพร้อมในการประกอบวิชาชีพของนักศึกษาพยาบาล. *วารสารพยาบาลศาสตร์*. 31(4); 79-89.
- ศศิกาญจน์ สกุลปัญญาวัฒน์. 2557. การประเมินหลักสูตรพยาบาลศาสตรบัณฑิต (หลักสูตรปรับปรุง พ.ศ.2554) คณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยอีสเทิร์นเอเซีย. *วารสารพยาบาลตำรวจ*. 6(2); 158-167.
- ศิริณี อิ่มน้ำขาว และคณะ. 2554. การพัฒนารูปแบบแกนนำและเครือข่ายแกนนำสร้างเสริมสุขภาพ: วิทยาลัยพยาบาลศรีมหาสารคาม. *วารสารวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี พระปกเกล้า*. 24(2); 74-85.

- สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา. 2552. กรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษา มคอ.1 หลักสูตรพยาบาลศาสตรบัณฑิต. จาก <http://www.mua.go.th/users/tqf-hed/news/news6.php> สืบค้นเมื่อ 7 เมษายน 2559.
- สุรศักดิ์ ตรีนัย. 2557. การเรียนรู้ผ่านการสะท้อนคิดในการปฏิบัติการพยาบาลเด็กชั้นสูง: ประสพการณ์และผลลัพธ์การเรียนรู้ของ นิสิตพยาบาลระดับบัณฑิตศึกษา. *วารสารพยาบาลทหารบก*. 15(2); 378-385.
- สุธีระ ประเสริฐสรณ์. 2559. Re-learning จากการเรียนรู้สู่การคิด. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย. กรุงเทพมหานคร.
- อรพรรณ ลือบุญวัชชัย. 2553. การให้คำปรึกษาทางสุขภาพ. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- องค์อร ประจันเขตต์. 2557. การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง: มุมมองในการศึกษาการพยาบาล. *วารสารพยาบาลทหารบก*. 15(3); 179-184.
- Baeten, M. et al. 2010. Using student-centered learning environments to stimulate deep approaches to learning: Factors encouraging or discouraging their effectiveness. *Educational Research Review*. 5(3); 243-260.
- Chong, M. C. 2009. Is reflective practice a useful task for student nurses?. *Asian Nursing Research*. 3(3); 111-120.
- Deshmukh, A. & Mishra, B. K. 2014. Creativity, Self-directed learning and the architecture of technology rich environments. *TechTrends*, 57(1); 10-13.
- Hatherley, R. J. 2011. Mezirow's Transformative Learning Theory. จาก <http://mdde.wikispaces.com/file/view/Mezirow%E2%80%99s+Transformative+Learning+Theory,+MDDE612,+Assignment%232,++Review+%231.pdf>. สืบค้นวันที่ 3 เมษายน 2559.
- Kemmis S. & Mc Taggart R. 2005. Participation Action Research: Communicative Action and the Public Sphere. In Denzin, Norman K. and Lincon, Yvona S., (eds.) The SAGE Handbook of Qualitative Research. 3rd ed. SAGE Publication. London.
- Kitchenham, A. 2008. The Evolution of John Mezirow's Transformative Learning Theory. *Journal of Transformative Education*. 6(2); 104-122.
- Kosawanon, S. et al. 2015. Effect of case study teaching method on critical thinking in nursing students. *Journal of Nursing Science*. 33(3); 99-108.
- Luksaneeyanawin, S. 2010. Transformative learning and cultural diversity in the 21st century. In S. Luksaneeyanawin (eds). Transformative Higher Education Teaching and Learning. Thailand Professional and Organizational Development Network Association. Office of Higher Education Commission, Ministry of Education.
- McAllister-Spooner, S. M. 2009. Fulfilling the dialogic promise: A ten-year reflective survey on dialogic Internet principles. *Public Relations Review*, 35(3); 320-322.
- Mezirow, J. 1997. Transformative learning: Theory to practice. *New Directions for Adult and Continuing Education*, 74; 5-12.
- Mezirow, J. 2000. Learning to think like an adult: Core concepts of transformative theory. In J. Mezirow (Ed.), Learning as transformation: Critical perspectives on a theory in progress, (pp.3-33). Jossey-Bass. San Francisco.
- Mezirow, J. 2003. Transformative learning as discourse. *Journal of Transformative Education*. 1(1); 58-63.
- Phillipi, J. 2010. Transformative learning in healthcare. *PAACE Journal of Lifelong Learning*. 19; 39-41.
- Plack, M. M., & Greenberg, L. 2005. The reflective practitioner: reaching for excellence in practice. *Pediatrics*. 116(6); 1546-1552.
- Uhari, M. et al. 2003. Experiences of using an interactive audience response system in lectures. จาก <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC317338/pdf/1472-6920-3-12.pdf>. สืบค้นเมื่อ 10 เมษายน 2559.

หลักเกณฑ์การเสนอบทความวิจัย สำหรับวารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่

ประเภทบทความ

วารสารเปิดรับบทความวิชาการเพื่อการบริการสังคมจากทุกสาขาวิชา ในรูปแบบบทความวิจัย บทความปริทัศน์ กรณีศึกษา บทความเชิงนโยบาย และบทความรับเชิญที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องหรือเป็นผลมาจากการปฏิบัติการจริงกับชุมชน ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

เกณฑ์การพิจารณาบทความ

วารสารจะรับพิจารณาบทความวิชาการเพื่อสังคม ที่เน้นการประยุกต์วิชาการเพื่อการสร้างการเปลี่ยนแปลง (Change) ในสังคมหรือชุมชนเป้าหมาย โดยมีเนื้อหาตามประเด็นสำคัญดังนี้

- สถานการณ์ที่เป็นอยู่เดิม
- กระบวนการที่ใช้ในการเปลี่ยนแปลงและการยอมรับของชุมชนเป้าหมาย
- ความรู้หรือความเชี่ยวชาญที่ใช้
- สถานการณ์ใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม
- ผลกระทบและความยั่งยืนของการเปลี่ยนแปลง

ทั้งนี้บทความซึ่งเสนอเพื่อขอตีพิมพ์ ต้องเป็นบทความที่ไม่เคยเสนอขอตีพิมพ์หรือเผยแพร่ในเอกสาร วารสารฉบับอื่นๆ มาก่อน

ขั้นตอนการพิจารณาบทความ

ประกอบด้วย 2 ขั้นตอน ขั้นตอนแรก บรรณาธิการจะพิจารณาเบื้องต้น หากเห็นว่าอยู่ในขอบข่ายเป้าหมายของวารสาร ในขั้นที่สอง ทางกองบรรณาธิการจะเชิญผู้ทรงคุณวุฒิอย่างน้อย 2 ท่านพิจารณาให้ความเห็นว่าสมควรตีพิมพ์หรือไม่ รวมทั้งอาจให้คำแนะนำเพื่อปรับปรุงแก้ไข หลังจากที่ได้รับบทความได้ปรับปรุงแก้ไขแล้ว กองบรรณาธิการจะพิจารณาในขั้นสุดท้าย หากเห็นว่าเหมาะสมก็จะตีพิมพ์โดยไม่จำเป็นต้องส่งให้ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาอีก

รูปแบบของการเขียนบทความ

1. ต้นฉบับจากไฟล์ Microsoft Word 97 ขึ้นไป และไฟล์ PDF ความยาว 20-25 หน้ากระดาษ A4 อักษรฟอนต์ Angsana หรือ Cordia ขนาด 16 point อาจมีภาพ ตาราง แผนภูมิประกอบ ในกรณีที่มียุทธศาสตร์และภาพประกอบ ต้องเป็นไฟล์ JPEG ขนาด 4-10 MB ที่มีความละเอียดของภาพไม่ต่ำกว่า 2,272 x 1,704 pixel

2. องค์ประกอบของบทความ

2.1 ชื่อบทความภาษาไทย ภาษาอังกฤษ

2.2 ระบุชื่อผู้เขียนหลัก ผู้เขียนรอง สาขาวิชาของบทความทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ สถาบันที่สังกัด ที่อยู่ และอีเมลล์ของผู้เขียนหลักแนบมาด้วย

2.3 บทคัดย่อภาษาไทย ภาษาอังกฤษ ความยาวอย่างละประมาณ 300 คำ

2.4 คำสำคัญ (Keyword) ระบุได้ไม่เกิน 5 คำสำคัญ

2.5 บทนำ

2.6 เนื้อหา เป็นไปตามเกณฑ์การพิจารณาเนื้อหา คือ การระบุสถานการณ์ที่เป็นอยู่เดิม กระบวนการที่ใช้ในการเปลี่ยนแปลงและการยอมรับของชุมชนเป้าหมาย ความรู้หรือความเชี่ยวชาญที่ใช้ สถานการณ์ใหม่ที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม ผลกระทบและความยั่งยืนของการเปลี่ยนแปลง การอภิปรายผลที่เกิดขึ้น

รูปแบบการอ้างอิงในเนื้อหาและอ้างอิงท้ายบท

1. การอ้างอิงในเนื้อหา ใช้วิธีการอ้างอิงแบบนาม-ปี (author-date for in-text citation) โดยระบุชื่อ นามสกุลของผู้แต่งตามด้วยปีที่พิมพ์และเลขหน้าเอกสาร หากจำเป็น

2. การอ้างอิงท้ายบท ใช้วิธีการอ้างอิงตามรูปแบบดังนี้

2.1 กรณีอ้างอิงบทความจากวารสารใช้รูปแบบ

ชื่อ สกุล. ปี พ.ศ.. **ชื่อบทความ**. **ชื่อวารสาร**. ปีที่(เล่มที่); หน้าแรก-หน้าสุดท้าย.

ตัวอย่าง

ศรีศักร วัลลิโภดม. 2533. **ภาคตะวันออกกับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น**. **วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร**. 8(1); 36-54.

Yoosukh, W. & Matsukuma, A. 2001. **Taxonomic study on Meretrix (Mollusca: Bivalvia) from Thailand**. **Phuket Marine Biological Center Research Bulletin**. 25(1); 451-460.

หมายเหตุ 1. ผู้เขียน 2 ท่าน : ชื่อ สกุลผู้เขียน 1 และ ชื่อ สกุล ผู้เขียน 2

2. ผู้เขียนมากกว่า 2 ท่าน : ชื่อ สกุลผู้เขียน 1 และคณะ

2.2 กรณีอ้างอิงจากหนังสือ

ชื่อสกุล. ปี พ.ศ.. **ชื่อหนังสือ**. โรงพิมพ์. จังหวัด. จำนวนหน้า.

ตัวอย่าง

ทวีศิลป์ สืบวัฒนะ. 2554. **แนวคิดและแนวทางการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น**. สำนักพิมพ์อินทนิล. กรุงเทพฯ. 236 น.

2.3 กรณีอ้างอิงจาก website

ตัวอย่าง

กรมควบคุมมลพิษ. 2559. **มาตรฐานคุณภาพน้ำชายฝั่งทะเล**. จาก http://www.pcd.go.th/info_serv/en_reg_std_water02.html. สืบค้นเมื่อ 28 พฤศจิกายน 2559.

การจัดส่งบทความ

ผู้เขียนสามารถส่งบทความและข้อเขียนทางไปรษณีย์ บันทึกต้นฉบับเป็นไฟล์ Microsoft Word (เวอร์ชัน 97 ขึ้นไป) และไฟล์ PDF ลงในแผ่นซีดีจำนวน 1 แผ่น หรือส่งทางอีเมลล์ โดยแนบไฟล์ต้นฉบับ เพื่อความสะดวกในการปรับแก้และให้ความเห็นของกองบรรณาธิการและผู้ทรงคุณวุฒิ

กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ในการตกแต่งต้นฉบับในด้านภาษาและตัวสะกดการันต์ เพื่อให้ถูกต้องตามหลักภาษาไทย สำหรับบทความที่ส่งมาให้พิจารณา กองบรรณาธิการจะไม่ส่งไฟล์ต้นฉบับคืนไปยังผู้เขียน

กองบรรณาธิการจะแจ้งผลการพิจารณาของผู้ทรงคุณวุฒิว่าสมควรตีพิมพ์หรือไม่ไปยังผู้เขียนบทความภายในระยะเวลาประมาณ 6 สัปดาห์ หลังจากได้รับบทความ

วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ยินดีรับบทความวิจัยจากผู้สนใจเพื่อเผยแพร่และแลกเปลี่ยนความรู้โดยเนื้อหาของบทความต้องเป็นบทความวิจัยที่มีเป้าหมายเพื่อการพัฒนาท้องถิ่นหรือชุมชน

ส่งต้นฉบับได้ตั้งแต่บัดนี้ที่

วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่ สถาบันวิจัยและนวัตกรรม มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ 222 ตำบลไทยบุรี อำเภอท่าศาลา จังหวัดนครศรีธรรมราช 80160

โทรศัพท์ 075 673 567, 083 782 7276 โทรสาร 075 673 553 E-mail : abctrjournal@gmail.com

วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่

Area Based Development Research Journal

ส ก ร
T R F

Vol. 9 No. 3 May – June 2017

E-ISSN 2408-1752

Purpose

Area Based Development Research Journal is an academic journal. Its objective is to create a medium for researchers to disseminate their scholarly studies about the area based development research and to establish a channel of communication among researchers of diverse fields. As well as it aims to advertise new knowledge to the public.

Published by The Thailand Research Fund (TRF)

Advisors

Professor DR.Suthipun Jitpimolmard

Silaporn Buasai, Ph.D.

Professor Emeritus Piyawat Boon-long, Ph.D.

Kitti Satjawattana, Ph.D.

President of The Thailand Research Fund

Deputy Director of The Thailand Research Fund

Member of Chiang Mai University Council

Director of Area-Based Collaborative Research,
The Thailand Research Fund

Editor-in-chief

Associate Professor Chitnarong Sirisathitkul, Ph.D.

Deputy Editor

Associate Professor Chedsada Mingchai, Ph.D.

Wannasarn Noonsuk, Ph.D.

DR.Udomsak Saengow, Ph.D.

Editorial Committee

Professor Preecha Prathepha, Ph.D.

Professor Yos Santasombat, Ph.D.

Professor Vichoke Mukdamanee

Professor Sanchai Jaturasitha, Ph.D.

Professor Emeritus Aree Wiboonpongse, Ph.D.

Associate Professor Kan Chantrapromma, Ph.D.

Associate Professor Suchint Simarak, Ph.D.

Associate Professor Suteera Prasertsan, Ph.D.

Associate Professor Samur Thanoi, Ph.D.

Associate Professor Avorn Opatpatanakit

Benjamas Teeramasvanit

Maharakham University

Chiang Mai University

Silpakorn University

Chiang Mai University

Prince of Songkla University

Hatyai University

Khon Kaen University

Prince of Songkla University

Naresuan University

Chiang Mai University

Independent Scholar

Journal Manager

Thanida Charoensuk, Ph.D.

Assistant Professor Yaowarat Sirisathitkul

Supporting Staff

Sujinda Youngjeen

Kosin Sirirak

Wanrudee Rattanapanth

Area Based Development Research Journal, Institute of Research and Innovation, Walailak University

222 Thaiburi, Thasala District, Nakhon Si Thammarat Province, Thailand 80160

Tel. 075 673 567, 083 782 7276 Fax. 075 673 553 E-mail: abctrjournal@gmail.com

The views and opinions of the articles in this journal are those of the individual authors. Not a view and responsibility of The Thailand Research Fund, Institute of Research and Innovation, Walailak University and editorial committee.

ส น ร
T R F

วารสารวิจัยเพื่อการพัฒนาเชิงพื้นที่

Area Based Development Research Journal

Vol. 9 No. 3 May – June 2017

E-ISSN 2408-1752

Evaluation on the System and Mechanism of Research Management at the Innovative Research Unit for Society and Community (Phase II)

Montri Sangthong, Praphat Klubnual, Sasinan Sastsara, Ameenah Chaitharee and Pompimon Chaienpimay

Development Planning of Community Participated Ecotourism of Samruan Community, Pra Nakhon Sri Ayutthaya Province

Tharanee Nawatnatee, Sukhum Kongdit, Vassa Promsilp, Benjaporn Chuapung,
Tharida Sakulrat, Jurarat Chaiphithak and Boonsomying Polamuangdee

Urbanization in the Communities Surrounding the University of Phayao: The Case of Maeka Sub-district, Phayao Province

Chatthip Chaichakan, Panyupa Nopparak, Dararat Khampeng, Nisachon Prommarin,
Pirin Khadhipong, Nattaree S. Pongpipat and Kannapat Wasawan

Participation in Waste Management Process in the Initial Stage for Reducing Wastes in Naratkwai Community, Nakhonphanom Province

Pachchayathan Kinnares and Natrapee Nakawajana

Capacity Adaptation of Village Health Volunteers under Changing Contexts in the Semi-urban Area of Ban ThaBo, Chae Ramae Sub-district, Ubon Ratchathani Province

Comsun Thongchai and Suchadamanee Boonjarut

Development of Self-Concept in Nursing Student based on Transformative Learning in Community Health Nursing Practicum I

Chanita Praditsathaporn and Kesorn Wangwon